

ISSN: 2181-4147

Scientific Journal

Scholar

Volume 1, Issue 8

2023/8

March

TOGETHER WE REACH THE GOAL

ISSN 2181-4147
VOLUME 1, ISSUE 8
MARCH 2023

<https://researchedu.org/index.php/openscholar>

“SCHOLAR” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 8, MARCH, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

BIRJA QIMMATLI QOG‘OZLARI LIKVIDLILIGINING MOHIYATI VA O‘ZIGA XOS JIHA TLARI

Jo‘rayev Sarvar Davlat o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada birja qimmatli qog‘ozlari likvidliligi va ularning o‘ziga xos jihatlari borasida qimmatli xulosalar keltirilgan. Ushbu jarayonning bugungi iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni borasida mulohazalar keltirilgan.

KALIT SO‘ZLAR: Birja, qimmatli qog‘ozlar, likvidlilik, narx, tovar.

KIRISH. Fond birja bozorlarini tahlil qilishda likvidlik muammosi asosiy o‘ringa chiqadi, chunki bozor konyunkturasining tez-tez o‘zgarishi natijasida xo‘jalik yurituvchi subyektlar uchun noaniqlik sharoitlarini yaratadigan ko‘plab raqobatdosh kuchlar mavjud. Likvidlik bozorlarning normal faoliyat yuritishi, shuningdek, moliyaviy aktivlarning adolatli bozor bahosi uchun zaruriy shartdir. Likvidlik tushunchasi lotincha “liquidus” so‘zidan olingan bo‘lib, “suyuqlik” degan ma‘noni anglatadi. Likvidlik mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida hamda iqtisodiy hayotning ma‘lum bir obyektlari (tovarlar, qimmatli qog‘ozlar) yoki milliy iqtisodiyot subyektlari (bank, korxonalar, bozor) bilan bog‘liq boshqa tushunchalar bilan birgalikda keng qo‘llaniladi.

Likvidlik atamasi moliyaning turli sohalarida keng qo‘llanilganligi sababli, uning mazmuni tavsiflangan obyektga va qo‘llash sohasiga qarab sezilarli darajada farq qiladi. Bugungi kunga kelib, likvidlilik tushunchasi birja sohasida muhim ahamiyatga ega masalalardan biri hisoblanadi. Aytish lozimki, aktivni yuqori qiymatda tezda sotib olish yoki sotish qobiliyati likvidlik deb ataladi. Likvidlikni ortiqcha xarajatlarsiz operatsiyani bajarish qulayligi sifatida tushunish mumkin. Har qanday aktivga investitsiya qilishdan oldin uning darajasini baholash muhim. Likvidlik savdo va

buyurtmalarning to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi. Xaridorlar va sotuvchilar ko'pincha bozor va kutilayotgan buyurtmalar asosida birlashtiriladi¹. Agar qimmatli qog'ozning likvidligi bo'lmasa, bozorlar savdo qila olmaydi: qimmatli qog'ozlar egalari o'z aktivlarini sota olmaydi. Sotuvchi, o'z navbatida, xaridorlarni jalb qilish uchun narxni pasaytirishi kerak.

Adabiyotlar tahlili

Birja qimmatli qog'ozlarining likvidligini baholash likvidligini baholash muammosi kapital bozorlarini tadqiq etishdagi nazariy va amaliy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. Birja qimmatli qog'ozlarining likvidligini baholash va uning o'ziga xos jihatlari masalasi xorijiy va respublikamiz iqtisodchi olimlarining e'tiboridagi masalalardan biridir. Ammo aytish lozimki, likvidlik hali ham zamonaviy moliyada nisbatan kam o'rganilgan tushunchalardan biri bo'lib qolmoqda va uni talqin qilish, o'lchash usullari va moliya bozorining boshqa xususiyatlariga ta'siri bo'yicha ko'plab bahs-munozaralar yuzaga kelmoqda. Ingliz olimi J.M. Keynes birinchilardan bo'lib likvidlik atamasini izohlagan va uni tranzaksiyani bajarish uchun zarur bo'lgan vaqt va undan kelib chiqadigan xarajatlarning kombinatsiyasi deb hisoblagan². Nemis tadqiqotchilaridan biri hisoblangan F. A. Fernandez o'zining "Liquidity risk" ("Likvidlik xavfi") nomli maqolasida likvidlik atamasi, uning iqtisodiy-moliyaviy jarayonlardagi ahamiyati boradida batafsil ma'lumotlar kelturib o'tgan³. Nyu York universitetining professori L. Harris esa likvidlik tushunchasining birja qimmatli qog'ozlarining likvidlik darajasini baholashning muhim jihatlarga o'z diqqatini qaratgan⁴.

Tadqiqot metodologiyasi

Birja qimmatli qog'ozlari likvidligining mohiyati va o'ziga xos jihatlari masalasiga bag'ishlangan ushbu maqolada analiz va sintez, abstraksiyalash, qiyoslash va analogik tahlil kabi metodlardan foydalanildi.

¹ www.mf.uz – O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligi rasmiy sayti.

² Keynes J. M. A Treatise on Money. London, Macmillan, Vol. II, 1930.

³ Fernandez F. A. Liquidity risk. SIA Working Paper, 1999.

⁴ Harris L. Liquidity, trading rules, and electronic trading systems. New York University Salomon Center Monograph Series in Finance and Economics. № 4. 1990.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Likvidlikning turli talqinlari va uni aniqlashtirishga yondashuvlar asosida likvidlikning 4 ta asosiy prognozi ko'rsatib o'tiladi: vaqt, hajm, tranzaksiya xarajatlari va narx. Ushbu prognozlarning har birini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar aniqlanadi. Iqtisodiy tizimning likvid aktivlar bilan to'yinganligini aks ettiruvchi eng muhim xarakteristikasi iqtisodiyotning monetizatsiya darajasidir.

Likvidlik - bu investorlar uchun juda muhim bo'lgan tushunchadir. Past likvidlik investorlar o'z investitsiyalari uchun ancha past foydaga ega bo'lishlarini anglatadi. Institutsional investorlar savdo hajmi katta bo'lgan kompaniyalarga pul tikish ehtimoli ko'proq, ular sotilgan taqdirda hamisha xaridorlarga ega bo'ladi. Investorlar va treyderlar o'z portfellarining ko'p qismini likvid bozorlar va aktivlarga ajratmaslik orqali likvidlik riskini boshqaradilar. Agar birjada savdo hajmi yuqori bo'lsa, xaridor tomonidan taklif qilingan aksiyaning narxi va sotuvchi qabul qilishga tayyor bo'lgan narx bir-biriga yaqin bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, xaridor ulushni sotib olish uchun ko'proq pul to'lashi shart emas va kelajakda uni osongina sotishi mumkin. Qimmatli qog'ozlarning likvidliligi qanchalik past bo'lsa, uning savdosi shunchalik qiyin bo'ladi. Bu xususiyat likvid bo'lmagan aksiyalarni likvidlarga qaraganda kamroq jozibador qiladi. Ko'pincha, ma'lum bir aksiyaning likvidligi ushbu ikki chegara o'rtasida bo'ladi. Aytish lozimki, qimmatli qog'ozlar birjalarda osongina sotilishi mumkin bo'lgan kompaniya aksiyalarini ifodalaydi. Ya'ni qimmatli qog'ozlar yuqori likvidli aktivlar hisoblanadi.

Birja qimmatli qog'ozlarining likvidlilik darajasini aniqlashda spreadlar muhim ahamiyat kasb etadi. Spreadlar aktivning buyurtmalar kitobidagi hajmlardan kelib chiqqan holda, eng yaqin bozor narxida buyurtmani faollashtirish va bajarish narxi o'rtasidagi farq. Hamma narsa talab va taklifga bog'liq. Agar vositaga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan yangiliklar chiqsa, u holda bozordagi savdo faolligi va u bilan birga likvidlik oshadi. Investorlar pul ishlash va buyurtma berishni boshlash imkoniyatini ko'rishadi. Ushbu ssenariyda aksiya narxi tez-tez o'zgarishi mumkin - bu o'zgaruvchanlik deb ataladi. Aksiyalar uchun likvidlikni yaratishda erkin

muomala ko'rsatkichi muhim rol o'ynaydi - bu bozorda erkin sotiladigan qimmatli qog'ozlarning umumiy sonining bir qismi. Bu qism qanchalik katta bo'lsa, likvidlik shunchalik yuqori bo'lishi mumkin. Agar kompaniyaning 95 foizi bir kishi tomonidan boshqariladi, qolgan qismi esa boshqa investorlarga tegishli deb hisoblasak, ko'pincha uni likvid deb atash qiyin bo'ladi.

Amalda ko'plab obligatsiyalar, uchinchi darajali aksiyalar va opsiyonlar likvid bo'lmagan deb tasniflanishi mumkin. Bu ularni ishlatmaslik kerak degani emas, faqat investitsiya qilishda likvidlik omilini hisobga olish kerakligini aytadi.

Qoidaga ko'ra, eng yuqori likvidlik fond va obligatsiyalar bozorlarida, valyuta va fyucherslarda kuzatiladi. Ammo likvidlikning oshishi ma'lum bir vositaga bog'liq emas. U bozor va savdoda marketmeykerlarning mavjudligiga asoslanadi. Har doim past likvidlikka ega bo'lgan aktivlar mavjud. Misol uchun, ko'chmas mulk bozori, birjadan tashqari qimmatli qog'ozlar va hokazo. Asosan, katta investitsiyalar uchun likvidlik talab qilinadi. Agar aktivlar miqdori kichik bo'lsa, unda hatto likvidligi past bo'lgan vositalarda ham bitim tuza olish imkoniyati yuqori bo'ladi⁵.

Kelajakda investitsiya qilingan mablag'lar, masalan, ko'chmas mulk sotib olish uchun tezda talab qilinishi mumkin bo'lgan vaziyatda likvidlikni baholash juda muhimdir. Bunday holda, qimmatli qog'ozlarning likvidligini oldindan baholash muhimdir. Qimmatli qog'ozlar bozori vositalari - aksiyalar va obligatsiyalar - investor uchun eng likvid aktivlardir. Agar bozorda bitimlar muntazam ravishda amalga oshirilsa va sotib olish va sotish buyurtmalari narxlari o'rtasidagi farq kichik bo'lsa, u yuqori likvidli hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ishi doirasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Qimmatli qog'ozlarning likvidligi deganda ularning naqd pulga aylanish qobiliyati, ya'ni ma'lum bir moliyaviy vositaga bozor talabining doimiyligi tushuniladi. Ushbu ko'rsatkich qimmatli qog'ozlar samaradorligining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Chunki ularning yuqori likvidligi egasiga

⁵ Elmirezayev S.E. va boshqalar. "Moliya bozori". Darslik.-T.: "Iqtisodmoliya", 2019. – B. 221 .

- (investorga), agar kerak bo'lsa, ular bo'yicha osongina daromad olish imkonini beradi.
2. Qimmatli qog'ozlar likvidligi darajasining asosiy xususiyatlaridan biri spreddir. Uning qiymati qanchalik kichik bo'lsa, bu qimmatli qog'oz shunchalik likvidli bo'ladi. Qimmatli qog'ozlarning likvidligi darajasiga ta'sir qiluvchi muhim omil - bu ma'lum bir emitentning qimmatli qog'ozlarining investitsion jozibadorligi, bu butun korxonaning ishlash ko'rsatkichlari va natijalar o'rtasidagi munosabatlar tahlili ko'rsatkichlaridan iborat.
 3. Umuman olganda, fond birjalarida ro'yxatga olingan aksiyalar boshqa ko'plab aktivlarga qaraganda likvidroq hisoblanadi. Buning sababi, odatda, ko'pchilik ularni sotib oladi va sotadi, ya'ni aksiyalarni naqd pulga almashtirish ancha oson hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fernandez F. A. Liquidity risk. SIA Working Paper, 1999.
2. Keynes J. M. A Treatise on Money. London, Macmillan, Vol. II, 1930.
3. Elmirzayev S.E. va boshqalar. "Moliya bozori". Darslik.-T.: "Iqtisodmoliya", 2019. - 324 b.
4. Toshmurodova B.E., Elmirzayev S.E., Tursunova N.R. Moliyaviy menejment. Darslik/ O'zRO va O'MTV TMI. –T: "Iqtisod-moliya", 2017-338 bet.
5. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.
6. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 10 maydagi "Fond birjasida aksiyalarni ommaviy taklifini o'tkazishni tashkil etish to'g'risida"gi 268-sonli Qarori.
8. www.lex.uz O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
9. www.mf.uz – O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligi rasmiy sayti.
10. www.csm.gov.uz – Qimmatli qog'ozlar bozorini muvofiqlashtirish va rivojlantirish markazi.

BERUNIY-QOMUSIY OLIM

Xusanova Nargiza Farxod qizi

Buxoro davlat pedagogika institutining 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Beruniy 973-yil tavallud topadi. U ota - onasidan juda yosh yetim qoldi va Iroqiylar xonadonida tarbiyalandi. Xorazmshohning jiyani amakisining o‘g‘li Abu Nasr Mansur ibn Iroq Beruniyning ustoz bo‘lgan. Faylasuf Rayda mashhur olim matematik va astronom al-Xo‘jandiy, tabib va faylasuf ar-Roziylar bilan tanishadi. Beruniy Hindistonda „Hindiston“ asari uchun ma’lumot yig‘di va uni 1030 - yil yozib tugatdi. Beruniy o‘zining shoh asarini Mas’udga bag‘ishlab “Qonuni Mas’udiy”, deb atadi. Beruniyning asarlaridan atigi 30 ga yaqini bizning kunlarga yetib kelgan.

Kalit so‘zlar: alloma, faylasuf, qomusiy olim, geodeziya, geografiya, astronomiya, Hindiston, turon, O‘rta Osiyo, Saydana, Aflotun, Arestotel, Suqrot, ilmfan, shaq, Xorazm

Kirish

“Turkustonlik ulug‘ alloma Abu Rayhon Beruniy 973-yil tavallud topadi. U ota-onasidan juda yosh yetim qolgan va Iroqiylar xonadonida tarbiyalangan. Iroqiylarning oxirgi vakili Xorazmshoh, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad ibn Iroq hisoblanadi. Xorazmshohning jiyani amakisining o‘g‘li Abu Nasr Mansur ibn Iroq Beruniyning ustoz edi”¹. “Beruniy juda yoshligidan ilm va fanga qiziqadi. U sevgan fanlar astronomiya, matematika, geodeziya, geografiya va mineralogiya edi.

U o‘zining „Geodeziya“ asarida 990-yil Kat shahrining geografik kengligini aniqlaganini yozadi”. Ma’lumki, geografik kenglikni aniqlash uchun geografiya, matematika va astronomiyadan yetarlicha bilimga ega bo‘lish lozim. 995-yili Katni, Xorazmning ikkinchi poytaxti, Gurganjning amiri Ma’mun ibn Muhammad bosib oladi.

¹ Mamatov N., Hojebayev A., Yo‘ldoshev S. Falsafa. – T.: Sharq, 2005. – B. 66.

Beruniy Iroqiylar xonadoniga mansubligi uchun Ma'munning g'azabidan qochib, Ray shahriga keladi. U Rayda mashhur olim matematik va astronom al-Xo'jandiy, tabib va faylasuf ar-Roziylar bilan tanishadi. Beruniy Rayda o'zining "Al-Faxriy sekstanti" risolasini yozadi. "997-yil Beruniy Katga qaytdi. Bu davrda Xorazmda o'zgarishlar bo'lib, Ma'mun vafot etib, uning o'rniga Ali ibn Ma'mun taxtga chiqqan edi. 998-yil Beruniy Jurjonga keldi. U Jurjonda 1004-yilgacha yashaydi. O'zining o'n beshga yaqin asarini shu yerda yaratdi. Jumladan, olimning „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“ asari 1000-yillar atrofida shu yerda yozilgan”². 1004-yilning bahorida Beruniy Xorazmga qaytdi. Bu vaqtda Xorazmning poytaxti Gurganj edi. Gurganjda u Oy tutilishini kuzatdi. Saroyda al-Masihiy, tabib Al Hammar, Ibn Iroq va boshqalar ishlar edilar. 1005-yil bahorida buxorolik mashhur tabib Abu Ali Ibn Sino ham Gurganjga keladi. "Gurganjda Beruniy matematika, astronomiya bilan bir qatorda fizika va mineralogiyaning ba'zi masalalari bilan shug'ullandi. Minerallarni aniqlash, ularni tizimga solishda solishtirma og'irliklardan foydalanish g'oyasi ham mana shu yerda tug'ildi. "1017-yil yozida Mahmud G'aznaviyning buyrug'iga ko'ra, Beruniy asir sifatida G'aznaga olib ketildi. U yerda og'ir sharoitda yashadi. 1019-yildan keyin ilmiy ish bilan shug'ullanish sharoitiga erishdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

1022-1024-yillarda Mahmud Hindistonga qilgan yurushida Beruniyini o'zi bilan olib ketdi. Safarda ham Beruniy ilm bilan shug'ullandi". U Panjobdagi Nandna qal'asi yonida yer shari meridianini bir gradusining uzunligini o'lchadi va u 11895 km. ekanini aniqladi. Bu ma'lumot hozirgi zamon o'lchashlari natijasi - XIX asrdan boshlab Ovro'po va Osiyo mamlakatlarida Beruniy merosi bilan qiziqish yanada keng tus oldi. Uning asarlari lotin, fransuz, italyan, nemis, ingliz, fors, turk tillariga tarjima etila boshlandi. Beruniy asarlariga bag'ishlangan ovro'polik olimlar J. Reno, E. Zaxau, G. Zuter, E. Videman, K. Nallino, J. Sarton, R. Rayt, M. Meyerxof, osiyo olimlari S. X. Nasr, M. Kozim, S. Baraniy, M. Nizamuddin, Sh. Yaltkay kabilarning kitoblari, tarjimalari nashr etildi. Bu tadqiqotchilar Beruniy ijodigajuda yuqori baho berdilar.

² Po'latova D., Qodirov M., Ahmedova M., Abduhalimov A. Falsafa tarixi (Sharq falsafasi). – T.: TDSHI, 2013. – B.

Amriqolik tarixchi olim J. Sarton Beruniyning merosiga eng oliy baho berish bilan birga, uning o'z davrining jahondagi birinchi donishmandi deb baholaydi. Atoqli sharqshunos V. R. Rozen esa, uning ilmiy qarashlari taajjub qolarli darajada kengligi, unga hozirgi ma'nodagi haqiqiy fanning ruhi xos ekanligini qayd etadi.

Hind olimlari ham Beruniyning Hindiston falsafasi, dini, ilmi, urf-odatlarini tarixini o'rganishga qo'shgan ulkan hissasiga nihoyatda yuqori baho beradilar. Beruniy merosi rus olimlarini ham har tomonlama qiziqtirib keldi. I. Yu. Krachkovskiy, S. P. Tolstoy, A. A. Raynov, A. M. Belenitskiy, A. A. Semyonov, B. A. Rozenfeldlarning unga bag'ishlangan asarlari e'lon qilindi. Mashhur sharqshunos olim I. Yu. Krachkovskiy Beruniy merosiga yuqori baho berib, "uning qiziqqan ilm sohalaridan ko'ra qiziqmagan sohalarini sanab o'tish osondir" deb, allomaning qomusiy aqlini yana bir bor ta'kidlab o'tadi. Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asarida Osiyo va Markaziy Osiyo mintaqasidagi qadimgi xalqlar, ularning urf-odati, madaniyati, an'analari, ijtimoiy hayoti, xalqlarning bir biri bilan siyosiy, ijtimoiy madaniy munosabatlari haqida ma'lumotlar qoldirgan. Abu Rayhon Beruniy Yerning kattaligini o'lchashda yangi usul qo'llab, bir gradus meridian yoyning uzunligi 111,16 kilometr ekanligini hisoblab chiqargan. Beruniy shaxsan o'zi bir qancha shaharlarning geografik kengliklarini hisobladi. Masalan, G'aznaning kengligi 330 351, Kandaniki 330 551, Dumpurniki 340 201. Uning hisoblashiga ko'ra, Buxoro shahrining kengligi 390 201 deb topilgan. Hozirgi kunda bu qiymat 390 461 dir. Demak, bu Beruniy hisobidan faqat 00 261ga farq qiladi. Xullas, buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniyning ilmiy va madaniy merosini o'rganish, uni o'quvchi va talabalarga yetkazish azaliy qadriyatlarimiz sirasiga kiradi. Beruniy so'ngi avlodlarga katta ilmiy meros qoldirdi. Beruniyning o'z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq tarjimalari, turli hajmdagi asarlari, yozishmalari qolgan-ligi bizga ma'lum. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan katta hajmdagi asarlaridan tashqari astronomiya, astrologiya, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya, geografiya, arifmetika, tibbiyot, farmakologiya, tarix, filologiya masalalariga oid qator risolalar yaratdi va sanskrit tilidan arabchaga, arab tilidan sanskrit tiliga tarjimalar qildi, badiiy ijod bilan ham shug'ullanib she'rlar yozdi.

“Astrologiyaga kirish”, “Astronomiya kaliti”, “Jonni davolovchi quyosh kitobi”, “Ikki xil harakatning zarurligi haqida”, “Ko‘paytirish asoslari”, “Ptolemey “Almagesti”ning sanskritchaga tarjimasi”, “Foydali savollar va to‘g‘ri javoblar”, “Farg‘oniy “Elementlar”iga tuzatishlar”, “Turklar tomonidan ehtiyotkorlik”, “Oq kiyimlilar” va karmatlar haqida ma‘lumotlar”, “She‘rlar to‘plami”, “Al-Muqanna haqidagi ma‘lumotlar tarji-masi”, “Ibn Sino bilan yozishmalar” shular jumlasidandir. Shunday buyuk bobokolonimizning asarlarini o‘rganish biz talabalar va bo‘lajak kadrlar saboq olishlari uchun juda ham foydalidir

Natija

Xullas, buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniyning ilmiy va madaniy merosini o‘rganish, uni o‘quvchi va talabalarga yetkazish azaliy qadriyatlarimiz sirasiga kiradi. Beruniy so‘ngi avlodlarga katta ilmiy meros qoldirdi. Beruniyning o‘z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq tarjimalari, turli hajmdagi asarlari, yozishmalari qolgan-ligi bizga ma‘lum. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan katta hajmdagi asarlaridan tashqari astronomiya, astrologiya, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya, geografiya, arifmetika, tibbiyot, farmakologiya, tarix, filologiya masalalariga oid qator risolalar yaratdi va sanskrit tilidan arabchaga, arab tilidan sanskrit tiliga tarjimalar qildi, badiiy ijod bilan ham shug‘ullanib she‘rlar yozdi. Abu Rayhon Beruniy Yerning kattaligini o‘lchashda yangi usul qo‘llab, bir gradus meridian yoyning uzunligi 111,16 kilometr ekanligini hisoblab chiqargan. Beruniy Yerning radiusini o‘sha davr uchun aniq o‘lchab bergan. U Yerning meridian aylanasi uzunligini 40183 kilometr ekanligini hisoblab chiqargan. Sulton Mahmud G‘aznaviy Hindistonga qilgan safarining birida Beruniyni ham birga olib ketadi, yo‘lda sharqiy Pokistonning Mo‘ltan shahrida vaqtincha istiqomat qilishga to‘g‘ri keladi. U o‘zga yurtda bo‘lishiga qaramay, fursatdan foydalangan holda Mo‘ltondan 400 kilometr g‘arbdagi Nandna qo‘rg‘onida Yer kurrasi o‘lchamini aniqlashga kirishadi, avval shu joyning geografik kengligini o‘lchab 320001 ga teng ekanligini aniqlaydi. So‘ngra ufqning pasayish burchagini o‘lchaydi. Bu haqda olimning o‘zi quyidagicha yozadi: „Hindiston yeridagi Nandna qo‘rg‘onida istiqomat qilishimga to‘g‘ri keldi.

Qo'rg'onning g'arb tomonida baland tog', janubiy tomonida esa keng sahroni ko'rdim va shu on (ufq pasayishini o'lchash usulini) sinab ko'rishga kirishdim. Tog' tepasidan turib yerning lojuvard rangdagi osmon bilan tutashganini yaqqol ko'rdim. Qarash chizig'i vertikalga perpendikulyar bo'lgan chiziqdan 00 341 pasaydi. Perpendikulyar bo'lgan tog' balandligini o'lchadim, u shu yerda qo'llanadigan o'lchovda 652,055 cho'zim (gaz)ga teng keldi". Beruniy o'lchab topgan qiymatlar bo'yicha o'ziga xos usul bilan Yer kurrasi radiusining uzunligi 12803337,036 gazga teng ekanligini hisoblab chiqardi. Agar bir gaz 0,4933 metr ekanligini e'tiborga olsak, Yer kurrasi radiusi uzunligi, Beruniy hisobicha, 6315,886 kilometr bo'ladi. Bu raqam hozirgi vaqt-da olingan qiymatdan juda kam farq qiladi, ya'ni xatolik radius uzunligining 0,9 foizini tashkil etadi. So'ngra Beruniy shu 320 001 kenglikdagi bir gradus meridian yoyning uzunligi 223550,329 gaz yoki 110,277 kilometr ekanini hisoblab chiqadi. Bu raqamni hozirgi davrda aniqlangan bir gradus yoyning qiymati 110,885 kilometr bilan taqqoslasak, bundan ming yil ilgari Beruniy bir gradus yoy uzunligini hisoblashda atigi 618 metr xato qilganligi ma'lum bo'ladi. Yer aylanasining uzunligini aniqlash, Beruniy aytganidek, sahrolarni kezib 10 yoy uzunligini aniqlashga nisbatan aniq va qulay. Shu bois, u trigonometrik usullardan foydalanib, tog' balandligini o'lchashda avvalgi astronomlardan ham aniqroq natijaga erishgan. Yer aylanasining uzunligini topish haqida Beruniy bunday deydi: "Yer aylanasining uzunligini topish uchun hamma hollarda ham shu topilgan topilmani, ya'ni radiusni ikkilantirib 22 ga ko'paytir, hosil bo'lgan ko'paytmani 7 ga bo'l, shunda sen o'lchagan birliklarda Yer aylanasining uzunligi kelib chiqadi".

Beruniy aytgan amallarni bajarganda $l=2pR$ ni aylana uzunligini hisoblash mumkin. Bunda $22/7=3,14\dots$ ni ifodalaydi. Shunday qilib, Beruniy shaxsan o'zi bir qancha shaharlarning geografik kengliklarini hisobladi. Masalan, G'aznaning kengligi 330 351, Kandaniki 330 551, Dumpurniki 340 201. Uning hisoblashiga ko'ra, Buxoro shahrining kengligi 390 201 deb topilgan. Hozirgi kunda bu qiymat 390 461 dir. Demak, bu Beruniy hisobidan faqat 00 261ga farq qiladi. Xullas, buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniyning ilmiy va madaniy merosini o'rganish, uni o'quvchi va talabalarga

yetkazish azaliy qadriyatlarimiz sirasiga kiradi. Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad Beruniy o'rta asrlarning buyuk qomusiy olimlaridan edi. Uning buyukligi o'sha davrning deyarli barcha fanlariga qo'shgan betakror ilmiy merosida namoyon bo'ladi. Beruniyning olimlilik salohiyatiga mashhur sharqshunos olim I.Yu.Krachkovskiy „uning qiziqqon ilm sohalaridan ko'ra qiziqmagan sohalarini sanab o'tish osondir“ deb baho bergan edi. G'arb tadqiqodchilaridan M.Meyerxoff esa „Beruniy musulmon fanini namoyish etuvchi qomusiy olimlarning eng mashhuri bo'lishi kerak“ degan fikrni bildiradi.

II Bob. Beruniy “Hindiston” asarida geosiyosat

“Astrologiyaga kirish”, “Astronomiya kaliti”, “Jonni davolovchi quyosh kitobi”, “Ikki xil harakatning zarurligi haqida”, “Ko'paytirish asoslari”, “Ptolemey “Almagesti”ning sanskritchaga tarjimasi”, “Foydali savollar va to'g'ri javoblar”, “Farg'oniy “Elementlar”iga tuzatishlar”, “Turklar tomonidan ehtiyotkorlik”, “Oq kiyimlilar” va karmatlar haqida ma'lumotlar”, “She'rlar to'plami”, “Al-Muqanna haqidagi ma'lumotlar tarji-masi”, “Ibn Sino bilan yozishmalar” shular jumlasidandir. Shunday buyuk bobokolonimizning asarlarini o'rganish biz talabalar va bo'lajak kadrlar saboq olishlari uchun juda ham foydalidir.

Al-Beruniy nomi forscha „birun“ (“chet” degan ma'noni anglatadi) so'zidan olingan bo'lib, u Afrig'iy Xorazmshohlar poytaxti Kat shahrining chekka tumanida tug'ilgan. Al-Beruniy hayotining dastlabki 25 yilini Xorazmda o'tkazdi, u yerda islom, fiqh, ilohiyot, grammatika, riyoziyot, falakiyot, tibbiyot va falsafa, fizika va boshqa ilmlar bilan ham shug'ullandi. Beruniy ona tili bo'lgan xorazmiy tilidan tashqari fors, arab yunon, ibroniy va suryoniy tillarini bilgan va 50 yoshida sanskrit tilini o'rgandi. Iroqiylarning oxirgi vakili Abu Nasr Mansur ibn Iroq Beruniyning ustozlari edi. Al-Beruniy falakiyot, riyoziyot, geodeziya, jug'rofiya va mineralogiya va tabiiy fanlarni yaxshi bilgan. Shuningdek, tarixchi, xronolog va tilshunos sifatida ham ajralib turardi. U o'z davrining deyarli barcha fanlarini mukammal o'rgangani sabab qomusiy alloma

^{2.1} Beruniyning “Hindiston” asarida geosiyosiy munosabatlar. Avesto»da yozilishicha, Afrosiyobning o'g'li yoki nevarasi.

deb nomlanadi va ko‘plab ilm sohalarida tinimsiz izlanishlari uchun mo‘l-ko‘l mukofotlangan.[4] Shoh xonadoni va jamiyatdagi boshqa qudratli unsurlar Al-Beruniyning tadqiqotlarini moliyalashtiradi. O‘ziga xos ta’sirga ega bo‘lgan Al-Beruniyning o‘zi ham falsafani o‘rganish davomida, boshqa xalqlarning olimlaridan, xususan, yunon olimlaridan ham ilhom olgan. Beruniy jahon astronomiya va geografiya fani olimi Beruniyning boy ilmiy merosi hali to‘la o‘rganilmagan. Beruniy yirik olim Abu Nosir ibn Iroqdan Evklid geometriyasi, Ptolemeyning astronomik ta’limotlari bo‘yicha dars olgan. 995-yilgacha u astronomiya, geografiya, geodeziya amaliy masalalarini hal etish bilan birga Yer va osmon globusini yasadi hamda astronomiyaga oid bir necha kitoblar yozdi. Olimning ana shunday asarlaridan biri „Geodeziya“ 1025-yilda yozib tugatilgan. Bu asar „shaharlar orasidagi masofalarni aniqlash uchun joylarning chegaralarini belgilash“ga doirdir. Kitobning 4-bobi oxirida Beruniy Yer aylanasi kattaligini o‘lchash haqida fikr yuritgan. Qadimdan insonlar Yerning shakli va kattaligini bilishga qiziqqanlar va turli xalqlar Yer shaklini turlicha tasavvur qilishgan.

Jahon tarixidagi birinchi hind shunos olim Abu Rayhon Beruniy (973–1048) sulton Mahmud G‘aznaviyning Hindiston yurishida hamroh bo‘ldi. Hind zaminida bir necha yil yashab, sanskrit tilini o‘rgandi. U Hindiston haqida o‘zigacha ma’lum bo‘lgan barcha ma’lumotlarni sinchiklab to‘pladi va “Hindiston” deb nomlagan qomusiy asar yaratdi. Beruniy bu noyob va nodir asarida qadimgi va o‘rta asr hind tarixi, falsafasi, dinlari, astronomiyasi, jo‘g‘rofiyasi, huquqi, urf-odatlar haqida qimmatbaho ma’lumotlarni kelgusi avlodlarga yozib qoldirdi.

Muhokama

Abu Rayhon Beruniyning bu asariga baho bergan hind olimi Hamid Rizo so‘zi bilan aytsak, o‘rta asr va yangi zamon mual liflaridan hech biri hind madaniyatining chigal masalalarini chuqur ilmiy ruhda tushunishda Abu Rayhon Muhammad Beruniy erishgan yutuqlar darajasiga yeta olmadi. Beruniyning “Hindiston” asari muallifning qadimgi hind madaniyati va faniga qilgan tortig‘idan iboratdir. Kalkutta universiteti professori S.K. CHatterjining fikricha, Beruniy hind mualliflari tiliga xos bo‘lgan

xususiyatlarni shunday yaxshi bilganki, hatto bunday kishilarning o'sha til egasi bo'lmish hind xalqi ichidan chiqishi ham kamdan-kam uchraydigan hodisa edi. Milodiy 1040 yillarda madaniyat olamida hind va musulmonlarning madaniy merosini har tomonlama chuqur bilgan faqatgina bir kishi bo'lgan, u ham bo'lsa Abu Rayhon Beruniy edi. Olimning fikricha, Beruniy hindshunos olim bo'lishi bilan birga barcha davr hindshunoslarining ham eng birinchisi sanaladi. Abu Rayhon Beruniy o'n uch-o'n to'rt yil Hindistonda umr kechirgan. Muallif o'z asarida hind tafakkurining turli-tuman sohalarini qamrab olishga harakat qilgan. Asarda ularning fani, tarixi, diniy kitoblari va e'tiqodlari, jon, modda, bu dunyo, narigi dunyo haqidagi tushunchalari, hatto hind tili, grammatikasi, yozuvi, folklori, ulardagi yozma yodgorliklar, she'riyat, falsafasidagi rang-barang tarmoqlar va boshqa ko'p masalalar qamrab olingan. Beruniy asarida hindlarning aniq fanlari haqida ham ancha chuqur fikr yuritadi, yer, osmon, umuman, olam tuzilishi haqida ularning tushunchalari bayon etiladi. Asarning bir qancha bobida zamon va vaqt, olamning paydo bo'lishi masalasi, kun, oy va yillarning bo'laklari, ular haqidagi tushunchalarga bag'ishlangan. Hindistonning mashhur davlat arbobi Javoharlal Neru Beruniyning bu asarini hurmat-ehtirom bilan tilga oladi. "Beruniy, – deydi Neru, – yunon falsafasini o'rganib, hind falsafasini mutolaa qilmoq uchun sanskrit tilini o'rganadi. Beruniy hind va yunon falsafasini bir-biriga solishtirib, bularda mavjud bo'lgan umumiylikni ko'rib hayratda qoldi. Beruniyning kitobi daliliy ma'lumotlarni qamrab olish bilan birga, u urush, talon-taroj, ommaviy qirg'in bo'lishiga qaramay, fan ahllari o'z ishlarini davom ettirganini ko'rsatib beradi. Ikki orani nafrat va xudbinlik kayfiyatlari buzib turgan paytlarda ham Beruniy begona odam bo'la turib, bu o'lka kishilari ahvolini tushuntirishga harakat qildi". Beruniyning o'z vatani O'zbekistonda ham uning ijodiga katga e'tibor berib kelinmoqda. H. M. Abdullayev, I. M. Mo'minov, V. Yu. Zohidov, Ya. G'. G'ulomov, U. Karimov, S. A. Bulgakov kabi atoqli olimlarimiz Beruniy faoliyati haqida qator risola, asarlar yaratdilar. Toshkentda unga bag'ishlangan qator xalqaro ilmiy konferensiyalar o'tkazildi. Birinchi bor Beruniyning "Qadimgi yodgorliklar", "Hindiston", "Mas'ud qonuni", "Geodeziya", "Saydona" kabi asosiy asarlarini o'z ichiga oluvchi ko'p tomli

saylanma asarlari o‘zbek va rus tillarida O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan nashr etildi. Ko‘chalar, institutlarga uning nomi berilgan. Fan sohasida Beruniy nomiga davlat mukofoti ta’ sis etilgan. Beruniyning o‘z vatani O‘zбекиstonda ham uning ijodiga katga e’tibor berib kelinmoqda. H. M. Abdullayev, I. M. Mo‘minov, V. Yu. Zohidov, Ya. G‘. G‘ulomov, U. Karimov, S. A. Bulgakov kabi atoqli olimlarimiz Beruniy faoliyati haqida qator risola, asarlar yaratdilar. Toshkentda unga bag‘ishlangan qator xalqaro ilmiy konferensiyalar o‘tkazildi. Birinchi bor Beruniyning “Qadimgi yodgorliklar”, “Hindiston”, “Mas’ud qonuni”, “Geodeziya”, Saydona” kabi asosiy asarlarini o‘z ichiga oluvchi ko‘p tomli saylanma asarlari o‘zbek va rus tillarida O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan nashr etildi. Ko‘chalar, institutlarga uning nomi berilgan. Fan sohasida Beruniy nomiga davlat mukofoti ta’ sis etilgan.

Zotan, Abu Rayhon Beruniy o‘z davrida ilm olamiga Hindistonni kashf etgan ulug‘ bir kashshof bo‘lgan edi. Hind madaniyati tarixida Beruniydan so‘ng yana bir vatandoshimiz, ulug‘ zot Zahiriddin Muhammad Bobur ham yorqin iz qoldirdi. Beruniyning o‘z vatani O‘zбекиstonda ham uning ijodiga katga e’tibor berib kelinmoqda. H. M. Abdullayev, I. M. Mo‘minov, V. Yu. Zohidov, Ya. G‘. G‘ulomov, U. Karimov, S. A. Bulgakov kabi atoqli olimlarimiz Beruniy faoliyati haqida qator risola, asarlar yaratdilar. Toshkentda unga bag‘ishlangan qator xalqaro ilmiy konferensiyalar o‘tkazildi. Birinchi bor Beruniyning “Qadimgi yodgorliklar”, “Hindiston”, “Mas’ud qonuni”, “Geodeziya”, Saydona” kabi asosiy asarlarini o‘z ichiga oluvchi ko‘p tomli saylanma asarlari o‘zbek va rus tillarida O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan nashr etildi. Ko‘chalar, institutlarga uning nomi berilgan. Fan sohasida Beruniy nomiga davlat mukofoti ta’ sis etilgan.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Beruniy “Hindiston” asari ayrim qismlarinkeng muhokama qilinishi, bu asarda kelgusida Hindiston tabiati va geografiyasi sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun imkoniyat yaratuvchi nihoyatda qiziqarli va keng ma’lumotlar mujassamlangan deb hisoblashga asos beradi. Yana shu narsa diqqatga sazovorki, bu asar, birinchidan, siyosiy, tarixiy va qiyosiy-tarixiy grammatika

hamda ijtimoiy tilshunoslik nuqtai nazaridan, jumladan, tilshunoslikning toponimika, paleografiya, etimologiya, terminologiya, mifologiya kabi sohalari bo'yicha, shuningdek, fonologiya, morfologiya va boshqa rejalarda kelgusida o'rganilishi mumkin. Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asari tarixiy siyosiy ahamiyatga ega bo'lib unda juda muhim bo'lgan tarixiy ma'lumotlar keltirilgan. Bu esa geosiyosiy munosabatlarda muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pirmat Shermuhamedov. "Dahoning tug'ilishi yoxud Abu Rayhon Beruniy qismati". Toshkent Beruniy. Tanlangan asarlar. II tom. Hindiston. T. «Fan», 1965. A. Rasulov, Yu. Hakimjonov, G'. Jalolov tarjimasi. 538b.
2. Beruniy–O'rta asrning buyuk olimi. To'plam. T. «Fan», 1950. A. Irisov. Abu Rayhon Beruniyning «Hindiston» asari. Beruniy. Tanlangan asarlar. II tom. T. «Fan», 1965.
3. Beruniy. Sbornik statey k 1000 -letiyu so dnya rojdeniya. T. «Fan», 1973, 1-205b. (Kitobda: I. Mo'minov, A. K. Arends, M. Usmonov, V. Eрман, B. Ahmedov, P. Bulgakov, U. Karimov, Abu Rayhon Beruniy hayoti va ijodi Nurxon Bahrom maqolasidan foydalanildi.

INFORMATION SUPPLY AND REGULATORY FRAMEWORK FOR THE ORGANIZATION OF WAGON FLOWS ON SECTIONS

Abdukodirov Sardor

Assistant of Department of “Management of railway operations”

Tashkent State transport University (Uzbekistan)

sardor_abduqodirov@bk.ru

Daminov Shakhriyor

Master’s degree of Tashkent State transport University (Uzbekistan)

daminovshakhriyor@mail.com

Shomurodov Shakhobiddin

Tashkent State transport University (Uzbekistan)

Shomurodov1201@gmail.com

ABSTRACT

The purpose of the study is to discuss the role of information supply and its level of relevance in the transport system, as well as the interconnection of mathematical models of transport networks in the process of increasing the capacity of trains for rail transport and the effective organization of wagon flows. According to the results of these analyzes, analyzing the activities of the developed countries of the world’s rail transport, we can see that even in them, automation of the transportation process is considered as an important factor in development.

Keywords: *carrying capacity, wagon flow, information supply, transport system, mathematical model, advanced state, automation of the transportation process.*

INTRODUCTION

Currently, the role of information technology in the process of effective organization and management of wagon flows in rail transport and its level of relevance is growing even more [1-6]. Also if we look closely at the development action strategy

of the developed countries of rail transport there we can see that the automation of the transportation process is considered as their priority task [7,8,9]. In this case, the automation of the operation of devices and auxiliary tools related to the transportation process has a positive effect on the quality of work and makes it possible to reduce the time indicators for performing work related to the transportation process [1,2]. As a clear example of this, we can show the country of Germany, which occupies one of the leading places in the world in terms of cargo and passenger transport [10,11]. One of the main reasons for this success can be seen in the example of the complete automation of the transport process and the clear and smooth work of the employees in the work process.

DISCUSSION AND RESULTS

The main components of providing information to the wagon flow control system are as follows[3,4]: initial parameters of the transport network and normative-reference information databases with variable data describing estimated traffic flows for solving problems of their organization (hereinafter referred to as NRI); Databases with parameters of the system of organizing the flow of wagons intended for the organization of transport and other applicable tasks of transport services [10-17]. Normative reference information for the calculated mathematical model should be compiled in accordance with calculation methods, programs and specifications for separate subsystems of AWFOS [5-22].

In the framework of NRI AWFOS, the creation and connection of a transport network model of databases with technical, technological and economic parameters is provided: train formation stations with the characteristics of wagon processing and track development and technical equipment; train processing technologies and shunting operations; work at a station of trains and locomotives specially allocated for shunting; technologies for the execution of the plan for the formation of freight trains assigned to the station; railway lines with characteristics of locomotive circulation sites (hereinafter referred to as LCS); work sites of locomotive crews (hereinafter referred to as WSLC); power supply systems; warranty zones for maintenance and service of

freight wagons; railroad crossings and approaches to them with characteristics of stations for cargo operations; objects of freight work; technologies for the use of specially allocated locomotives for export, delivery and shunting operations[2-13].

NRI AWFOS provides calculation of technical and economic specifications of stations, routes and nodes: technological time spent by various categories, lines and wagons within the object and its elements (including interoperational breaks with time allotted for the assembly of trains and groups of wagons); probabilistic descriptions of the time indicated to assess the reliability of the fulfillment of the specified deadlines for the delivery of goods; depending on the volume of transport (referred to as related costs in the next place) and special (belonging to one wagon of different categories, directions and directions) costs associated with the location, movement and processing of the wagon inside the; costs associated with the mileage and parks of cars and locomotives, employees of locomotive brigades, energy resources, wear of the upper structure of the road depending on the volume of movement); technical development of the object and its elements (the number of dimensions allowed for the processing of cars and the number of lines of trains formed by stations), restrictions on the size of; limitation of the time of delivery of goods, the volume of traffic flows and the allowable time of wagons inside the facility, which is determined by standards to distinguish them by purpose [20,21,22].

The technological process of developing wagon traffic consists of a sequence of technical stations and WSLC connecting them, which can be combined or interlocked according to the lines of the trains that have passed through. Therefore, for the system for organizing the flow of wagons, it is necessary to build interconnected network models (Figure 1) :

- transport network of freight and individual points by tariff codes;
- LCS and WSLC networks, special technical and cargo stations;
- networks for the formation of freight trains, loaded and empty lines;
- technological objects of the exploitation of rolling stock.

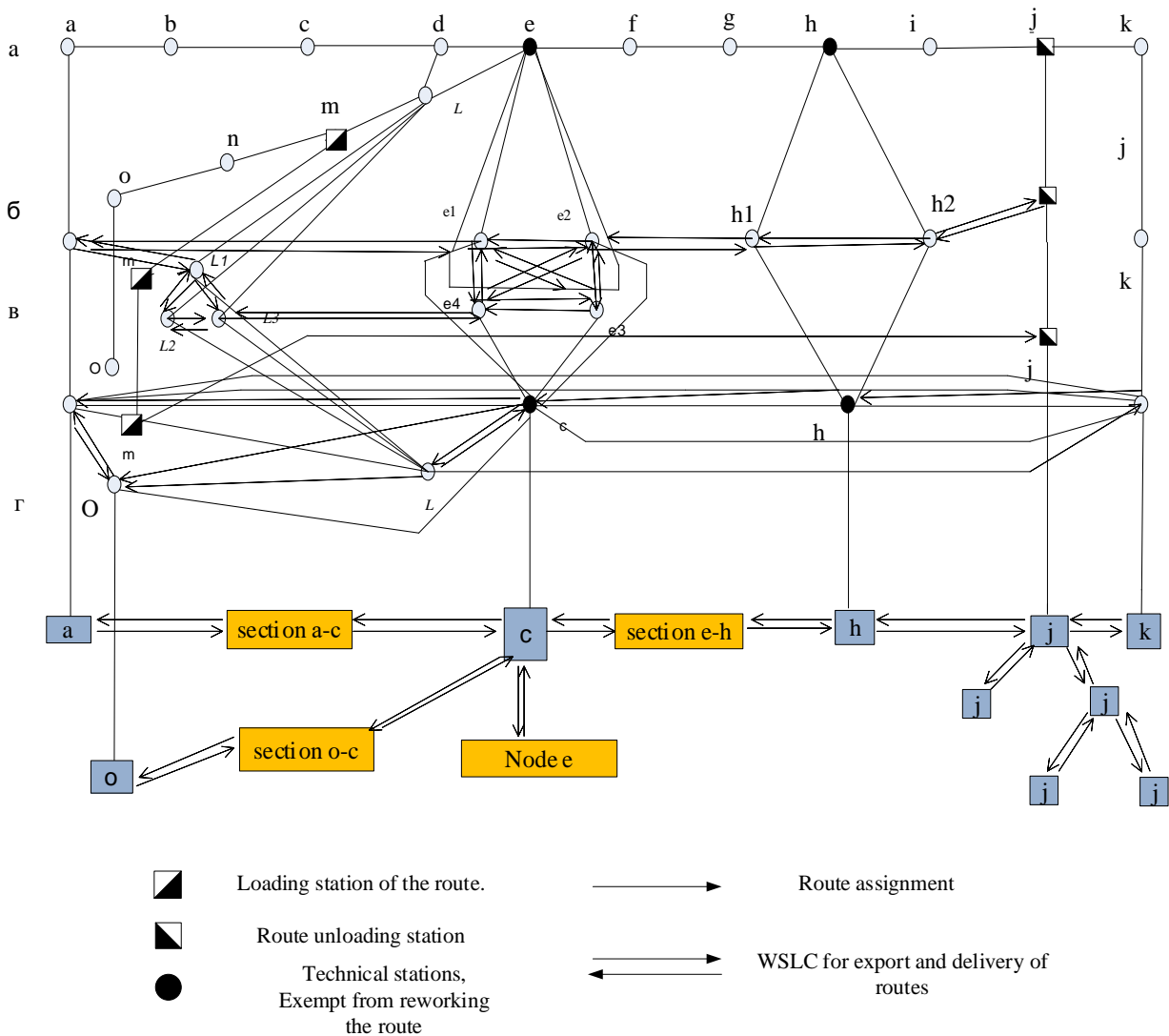

Figure 1 - Compatibility of mathematical models of Transport networks: a) freight traffic and individual points; b) LCS, WSLC and maintenance stations; c) train formation plan and route designation; d) technological devices for the use of moving content

Design standards are set by the elements of these models.

Technological objects of exploitation of the structure of movement must be connected with the corresponding territorial objects in the network model.

As technological objects of moving content in the network model, the following stand out:

1) A mathematical model of transport networks (in the general case, a set of territorial and technological interconnected stations and an arbitrary complex range)

and its networks:

A mathematical model of transport networks (in the general case, a set of territorial and technological interconnected stations and an arbitrary complex range) and its networks ;

- the railway of JSC “Russian Railways”; railway infrastructure not part of Railways ; foreign state railway; railway precinct; railway crossing;

2) Special railway station:

- technical station; station for freight operations; JSC railway station “Russian Railways” ; railway infrastructure border station.

The calculation of normative technical and economic descriptions is carried out on the basis of rational (according to the criterion of clearly related costs in terms of the above restrictions) performance technology parameters-the number, series (sections) of exports and modes of operation. , the transfer of shunting locomotives and a special allocation, the processing time of trains in station parks, the distribution of operations with traffic flows between elements of facilities (sorting systems, station technological lines). Regulatory technical and economic descriptions make it possible to assess the impact of measures to improve technology and eliminate obstacles to the effectiveness of the use of stations and lines for processing and conducting transit wagon flows.

The standards for calculating and evaluating the options for the formation of freight trains are set for the approximate validity of the plan under development, taking into account changes in the parameters of technical development, analyzing the implementation of the current plan, and include the planned norms for loading stations and sections, as well as for the mass and length of trains. When changing the parameters of the technical development of stations and plots, appropriate adjustments are made to the regulatory and reference data.

CONCLUSION

Currently, we can see that the role of information technology in the implementation of work related to the process of organizing traffic in rail transport is incomparable. It should also be noted that the work on increasing and reducing loads and restructuring trains based on modern technologies introduced and used effectively on Russian Railways.

REFERENCES

1. Butunov D.B. Improvement of technical experimental methods for organization of wagon flows and management evaluation at sorting stations. Dis. ... doc. Phil. (PhD). Tashkent: TashIIT. – 2019. – 187 p.
2. Butunov, Dilmurod Baxodirovich; Aripov, Nodir Kodirovich; and Bashirova, Alfiya Mirkhatimovna (2020) “Systematization of factors influencing during processing of wagons at the sorting station” Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers: Vol. 16: Iss. 2, Article 10. (<https://uzjournals.edu.uz/tashiit/vol16/iss2/10/>)
3. Butunov, D.B. (2020) “Substantiation of the input of the parameters of the unprofitable loss of time when norming the time of the duration of the wagons on the sorting station” Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers: Vol. 16: Iss. 3, Article 16. (<https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=tashiit>)
4. Otkir Oktamjon Ogli Xusenov, Dilmurod Boxodirovich Butunov, & Shuxrat Xamroqul Ogli Boriyev (2021). SHAHAR ATROF POYEZDLARI TO‘XTASH PUNKTLARINING ORALIQ MASOFALARINI ANIQLASH TARTIBLARI. Academic research in educational sciences, 2 (3), 890-896. doi: 10.24411/2181-1385-2021-00483
5. Butunov D.B. *Development of a technical and operational model for calculating costs when processing cars at a sorting station* / D.B. Butunov // Bulletin of TashIIT: Tashkent, 2019. No. 3. pages 181-195. (<https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?article=1074&context=tashiit>)
6. Butunov D., Abdukodirov S., Khusenov U., Buriyev Sh., *Methods of improving technological practices of processing of combined trains at intermediate stations*, The scientific heritage, Vol 1, No 67 (67), pp. 39-43, (2021), DOI: 10.24412/9215-0365-2021-67-1-39-43 (<http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/06/The-scientific-heritage-No-67-67-2021-Vol-1.pdf>)
7. Saburov M.B *Prognostication loading of goods on railway transport republic of Uzbekistan* / Saburov M.B, Butunov D.B. // Universum, 2021, №1, p. 36-42. (<https://cyberleninka.ru/article/n/prognozirovanie-pogruzki-gruzov-na-zheleznih-dorogah-uzbekistana/viewer>)
8. Butunov D.B. *Determination of factors affecting wagon turnover time* / D.B. Butunov, Sh.X. Buriyev, B.Sh. Kamalov // Deutsche Internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft. – 2021. – No. 8-1. pages 29-33. DOI: [10.24412/2701-8369-2021-8-1-29-33](https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-8-1-29-33) (<https://cyberleninka.ru/article/n/determination-of-factors-affecting-wagon-turnover-time>)

9. Abdukodirov, S.A., & Butunov, D.B. (2021). Factors affecting the speed of movement of trains on railway stations. *Academic research in educational sciences*, 2(9), 467-473. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-9-467-473>
10. Butunov D., Buriyev Sh., Pardayeva U. *Non-productive time losses in sorting park operation*, *The scientific heritage*, Vol 1, No 74 (74), pp. 28-31, (2021), DOI: 10.24412/9215-0365-2021-74-1-28-31 (<http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/09/The-scientific-heritage-No-74-74-2021-Vol-1.pdf>)
11. Bo‘riyev, S.X., & Butunov, D.B. (2021). The process of meeting wagons at the station “Ch” research. *Academic research in educational sciences*, 2(9), 438-444. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-9-438-444>
12. Bo‘riyev, S.X., Butunov, D.B., & Ikramov, G.S. (2021). Determination of causes of disorders of full train formation plan. *Academic Research in Educational Sciences*, 2(11), 331-338. doi:10.24412/2181-1385-2021-11-331-338 https://ares.uz/storage/app/media/2021/Vol_2_No_11/331-338.pdf
13. Butunov D. *System analysis of uniformity of operation of sorting station “CH” in daily mode* / Butunov D., Akhmedova M., Buriyev Sh. // *Deutsche Internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft*. – 2022. – No. 25. pages 30-33. DOI: 10.24412/2701-8369-2022-25-30-33 (<https://cyberleninka.ru/article/n/system-analysis-of-uniformity-of-operation-of-sorting-station-ch-in-daily-mode>)
14. Butunov D. *Operating results of the sorting station “CH” model in daily mode* / Butunov D., Buriyev Sh., Abdukodirov S., Musayev M. // *The scientific heritage*. – 2022. – No 82, pages 18-25. DOI: 10.24412/9215-0365-2022-82-1-18-25 (<https://cyberleninka.ru/article/n/operating-results-of-the-sorting-station-ch-model-in-daily-mode>)
15. Mardonbek Saburov, Dilmurod Butunov, Sokijon Khudayberganov, Sunnatillo Boltaev, Muslima Akhmedova, Mukhamedjan Musaev. Determination of the optimal requirement of the number of freight wagons. *AIP Conference Proceedings* 2432, 030091 (2022). 030091-1-030091-5. <https://doi.org/10.1063/5.0090343>
16. Буриев Шухрат Хамрокул Угли, Бутунов Дилмурод Баходирович, Икрамов Гайрат Шухрат Угли, Ахмедова Муслима Джалоловна НАРУШЕНИЯ ПЛАНА ФОРМИРОВАНИЯ ГРУЗОВЫХ ПОЕЗДОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ПРОЦЕСС ПЕРЕВОЗКИ // *Universum: технические науки*. 2022. №6-3 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/narusheniya-plana-formirovaniya-gruzovyh-poezdov-vliyayuschih-na-protsess-perevozki>
17. Сардор Аскар Ўғли Абдуқодиров, Дилмурод Баходирович Бутунов, Сирожиддин Иброхимжон Ўғли Рахмонов ЮК ПОЕЗДЛАРИНИНГ УЧАСТКА ТЕЗЛИГИНИ ҲИСОБЛАШ УСУЛИНИ МАТЕМАТИК МОДЕЛИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ // *Academic research in educational sciences*. 2022. №7. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/yuk-poezdlarining-uchastka-tezligini-isoblash-usulini-matematik-modelini-ishlab-chi-ish>

18. Shuxrat Xamroqul O‘G‘Li Bo‘Riyev, Dilmurod Baxodirovich Butunov, Islom Obijon O‘G‘Li Abdumalikov VAGON OQIMLARINI TASHKIL ETISH USULLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI // Academic research in educational sciences. 2022. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vagon-oqimlarini-tashkil-etish-usullarining-rivojlanish-bosqichlari>

19. Shuxrat Xamroqul O‘G‘Li Bo‘Riyev, Dilmurod Baxodirovich Butunov, G‘Ayrat Shuxrat O‘G‘Li Ikramov YUK POYEZDLARINI TUZISH REJASINING BAJARILISHI BUZILISHLARI SABABLARINI ANIQLASH // Academic research in educational sciences. 2021. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuk-poyezdlarini-tuzish-rejasining-bajarilishi-buzilishlari-sabablarini-aniqlash>

20. Бутунов , Д. Б., Мусаев , М. Ю., Абдукодиров , С. А. у., & Даминов , Ш. А. у. (2023). АНАЛИЗ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ И ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ РАБОТЫ СОРТИРОВОЧНОЙ СТАНЦИИ . Educational Research in Universal Sciences, 2(2), 223–236. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1717>

21. Бутунов Дилмурод, Хабибуллаев Файзулла и Даминов Шахриёр. (2023). АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ПЛАНА ФОРМИРОВАНИЯ И ВЕСА ГРУЗОВЫХ ПОЕЗДОВ НА РАЗВИТИЕ ПУТЕЙ СОРТИРОВОЧНОГО ПАРКА СТАНЦИЙ. Американский журнал междисциплинарных исследований и разработок, 14, 106–115. Получено с. <http://ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/566>.

22. Сардор Аскар ўғли Абдукодиров, Дилмурод Баходирович Бутунов, & Мусаев Мухамеджан Юсупович. (2022). ЮК ПОЕЗДЛАРИ ҲАРАКАТ ТЕЗЛИКЛАРИНИНГ ЎРНАТИЛГАН ТЕХНИК МЕЪЁРЛАРИ БАЖАРИЛИШИ ТАҲЛИЛИ.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6584509>

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA IJODIY FIKRLASH QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Xudayberdiyeva Tursinoy

Andijon davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada ijodkorlik insonning tabiiy va ijtimoiy dunyoni voqelikning ob'yektiv qonunlari asosida o'z maqsadi va ehtiyojlariga muvofiq o'zgartiradigan faoliyat ekanligi haqida fikr yuritilgan. Ijod mahsuli bu inson ongining faol mahsuli bo'lib, maktabga tayyorlov yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish – bolalarda tevarak-atrofdagi narsalarga ijodiy munosabatni tarbiyalashda, ulardagi faollikni va mustaqil fikrlashni talab etadigan jarayon ekanligi bayon qilingan.

***Kalit so'zlar.** maktabgacha ta'lim, tayyorlov guruh, qobilyat, ijodkorlik, ijodiy fikrlash, tasviriy faoliyat.*

АННОТАЦИЯ

Креатив в этой статье природный и социальный мир человека своей цели на основе объективных законов и адаптироваться к вашим потребностям тероприятия. Продукт творчества – активный продукт человеческого разума. Продукт творчества – активный продукт человеческого разума. а дошкольное творчество у дошкольников в развитии отношений, в них процесс, требующий активности и самостоятельного мышления.

***Ключевые слова.** дошкольное образование, подготовительная группа, способности, креативность, творческое мышление, изобразительная деятельность.*

ANNOTATION

In this article, creativity is the natural and social world of man its purpose based on the objective laws of reality and adapt to your needs activity. The product of creation is the active product of the human mind is of pre-school age formation of creative abilities in children creative in things around children in cultivating a relationship, in them requires activity and independent thinking is a process that

Key words. *preschool, education, training group, ability, creativity, creativity thinking, visual activity.*

Respublikamizda ta'lim tizimini, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tarbiyalash va ijtimoiylashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatidagi sifatli ta'limga bo'lgan ehtiyoj mamlakat miqyosida keskin ko'tarildi. SHunday ekan pedagog-tarbiyachilarni har tomonlama o'z kasbining bilimdoniga aylantirish, tarbiyalanuvchilarga berilayotgan ta'lim-tarbiyaviy ishlar mazmunini hamda shaklini yangilash orqali ta'lim samaradorligini oshirishga erishish muhim ahamiyat ega.

Insonning kelajagi, uning xulq-atvori, qobiliyati, dunyoqarashi uning bolalik davri qanday bo'lganligiga, ta'limni qanday olganligiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Bularning barchasi bolalikning almashib bo'lmas ahamiyatini, uning shaxs sifatida shakllanishidagi alohida rolini belgilaydi va maktabgacha yoshdan boshlab ta'lim sifatini ta'minlash muammosini davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantiradi. {1}

Maktabga tayyorlov guruhlar bolalarida ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish – bolalarda tevarak-atrofdagi narsalarga ijodiy munosabatni tarbiyalashda, faollikni va mustaqil fikrlashni talab etadi. Bu bilan bolalarimizda aql-idrokni, o'tkir zehnni, ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalab borish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladi. Ijodkorlik insonning tabiiy va ijtimoiy dunyoni voqelikning ob'yektiv qonunlari

asosida o‘z maqsadi va ehtiyojlariga muvofiq o‘zgartiradigan faoliyatidir. Ijod mahsuli bu inson ongining faol mahsulidir. Ijodiy faoliyat – bu barcha ruh va aqliy kuchlarni ishga solib insonning aniq, bir maqsadga intiluvchanligi, maxsus hissiy holati, ko‘rga ijtimoiy hayotdagi, tabiatdagi bo‘layotgan o‘zgarishlardan zavq ola bilishi, shuningdek, bolaning ruhiy kechinmasi, muammoni butun vujudi bilan hal etish istaklari majmuasi hisoblanadi.

Ijodiy qobiliyatlar – bu yangilik yaratish zarurligi va mumkinligini tushunish, muammoni ifodalay olish, goyani ilgari surish uchun kerak bo‘ladigan bilimlarni ishga sola bilish qobiliyatlari, farazni nazariy va amaliy tasdiqlash, muammoni hal qilishni izlash hamda topish, natijada yangi asl mahsulotlar yaratish (ilmiy kashfiyot, ixtiro, san‘at asari,) qobiliyatlaridir.

Ijodkorlik–bu ko‘pchilikka noma‘lum va murakkab xususiyatlarni o‘rganishga imkon beruvchi inson tafakkuri va ruhiyatining har xil sharoitlarda namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq, o‘ziga xos fikrlash modeli.

Ijodkorlik – bu aql gimnastikasi, u nafaqat donishmandlargagina kerak va hatto oddiy ijodkor odamga ham zarur.

Ijodkorlik – bu avvalo mehnatga ijodiy munosabatda bo‘lishni tarbiyalash, yangi bilimlarni o‘zlashtirishni uddalay olish maqsad sari intiluvchanlik, g‘alaba uchun kurash, o‘z - o‘zini takomillashtirish va o‘zlikni anglashdir.

Ijodkorlik – bu insoniyatni bir necha ming yillik tarixiy rivojlanish davrida alohida kishilarning ilm-fanda erishgan oliy ne‘mati bo‘lib, bugungi kunda insoniyat yaratayotgan barcha moddiy hamda ma‘naviy boyliklar esa ana shu oliy ne‘matning u yoki bu ko‘rinishidir. {2}

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlrida ”Ilk qadam” davlat dasturi. ”Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari” hamda “Maktabgacha ta‘lim konsepsiyasi”ning asosiy mazmunida bolalarning individual xususiyatlari va iste‘dodini rivojlantirish vazifasi belgilab berilgan. Hozirgi tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalar rasm chizish, loy va plastilin o‘yinchoqlar yasashda ijodiy faoliyat ko‘rsata olishini isbotladi. Albatta, bolalarni badiiy ijodiy qobiliyatlari

o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, kattalar ijodkorligi mezonlariga javob bera olmaydi.

Ta'lim jarayonida, ertaklar eshitish, har-xil rasmlarni ko'rish tufayli bola o'yinchoq yasashdan oldin o'zi bevosita idrok etgan predmetlar doirasiga kirmaydigan narsalarni asta-sekin tasavvur qila boshlaydi. Bolada avval kattalarning og'zaki ta'siri bilan ixtiyoriy tasavvur obrazlari hosil bo'lib, keyinchalik ular bolaning mustaqil fikrlashidan vujudga kelishi mumkin. Maktabgacha yosh davri bolalardagi badiiy ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish yo'llarini o'rganganda, bolalarga berilgan topshiriqlarni quyidagi 3 bosqichda murakkablashtirib borishimiz mumkin.

Birinchi bosqichda- bolalarga ulardan ijodiy faoliyatda dastlabki yo'nalishni talab qiladigan topshiriqlar beriladi: tarbiyachining (o'zing yasa, bir narsa o'yla, qidirib top, o'zgartir kabi) ko'rsatmalari bo'yicha bolalar pedagog bilan birga ishlab, ijodkorlik elementlarini namoyon etadilar.

Ikkinchi bosqichda- bolalarni aniq maqsadga muvofiq ishlashga va izlanishga da'vat etuvchi topshiriqlar beriladi. Bola tarbiyachi bilan birga ishlab, o'zlashtirgan ko'nikmalarni kombinatsiyalash va o'zgartirish mumkinligini tushuna boshlaydi.

Uchinchi bosqich - bolani turli faoliyatda fikrlash bo'yicha mustaqil harakat qilishga, o'z ishlarini rejalashtirishga, tasvirlash vositalarini tanlashga o'rgatadigan topshiriqlardan iboratdir. [3]

Tarbiyachi bolalarga topshiriqni emotsional tarzda tushuntiradi. Tarbiyachining izohli bolalarni qiziqtirishi, buning uchun tarbiyachi o'yin elementlaridan, goho o'yin harakatlaridan foydalanishi mumkin. Bolalar ko'z o'ngida qo'g'irchoqlar paydo bo'ladi. Ular birgalikda tomosha qo'yishni so'raydilar. Bunday ertak personajlarning kutilmaganda paydo bo'lishi bolalarni suyuntirib yuboradi. O'yinchoqlarning harakatlarini ko'rib, bolalar sevinib ketadilar, tarbiyachi ularga qarab murojaat qilayotganidan mamnun bo'ladi. Agar tarbiyachi mashg'ulotda o'yin usulini qo'llayotgan bo'lsa, u mashg'ulotda davomida o'yinda qatnashadigan personaj to'g'risida oldindan o'ylab qo'yadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan faoliyatning har bir turi bolalarda aqliy faollikni, ijodkorlikni, badiiy didni va boshqa fazilatlarni tarbiyalash imkonini beradi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabga tayyorlov guruh bolalarini ijodiy qobilyatlarini rivojlantirishda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari katta ahamiyat ega. Rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarni egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Bolalarni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi, pedagog- tarbiyachini tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.SH. Shodmonova “ Maktabgacha ta'lim pedagogikasi” T- 2008 {1}
- 2.F.Qodirova va boshqalar “ Maktabgacha pedagogika” T- 2019
3. P.Yusipova. “Maktabgacha tarbiya pedagogikasi” T-1993 {2}
4. WWW gazeta .uz.13 621 {3}

MADANIY TADBIRLARNING BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDAGI O‘RNI

Sultonova Sevara Farhod qizi

Namangan Davlat universiteti talabasi

mirzayevadilafruz645@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada tadbirlarning turlari, ularning qay tartibda tashkil etilishi va ularning yosh avlod tarbiyasida tutgan roli haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Ssenariy, g‘oya, debat, shou, bayram, metod, mezasena, repertuar tanlash, inssenirovka, “ommaviy madaniyat”.*

Madaniy tadbirlar bu ma’lum ssenariy asosida o‘tkaziladigan barcha tadbirlar majmuidir. Madaniy tadbirlar eng avvalo, milliy g‘oya asosida xalqni jipslashtirish, yosh avlod ongida va qalbida ezgu g‘oyalarni uyg‘otish, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, insonlarni ma’naviy tajovuzlardan ogohlikga chorlash maqsadida tashkil etilgan tizimli shakllar, usullar, vositalar, maqsadli amaliy harakatlardir. Turli janrlardagi konsertlar (ommaviy bayramlarda yoxud aholining madaniy hordiq olishlar uchun tashkil etiladi) davra suhbatlari, uchrashuvlar, mavzuli kechalar, viktorina, ya’ni ko‘rik-tanlovlar, debat, badiiy sport tomoshalari, shoular, bayramlar madaniy tadbirlar turlaridir. Madaniy tadbirlarning eng ko‘p uchraydigan turi davra suhbatlaridir. Davra suhbatlari ma’lum mavzu bo‘yicha, kichik auditoriyalarda rasmiy bo‘lmagan holatda tashkil etiladi. Buning uchun uncha ko‘p tayyorgarlik ko‘rilmaydi chunki, bunday tadbirda bir yoki ikki kishi tomonidan ma’lumot beriladi hamda mavzu bo‘yicha fikr almashinib savol-javob tarzida o‘tkaziladi, soha bo‘yicha mutaxassis tomonidan ma’ruza qilinib, auditoriya ishtirokchilari tomonidan o‘zini qiziqtirgan savollarga javob beriladi, takliflar va mulohazalar o‘rtaga tashlanadi. Uning g‘oyasi biron dolzarb

mavzu yuzasidan aholi va yoshlarni ogohlikga chorlash hamda unga birgalikda chora ko'rishdan iboratdir.

Madaniy tadbirlarning juda ko'p qo'llaniladigan turlaridan biri – konsert va spektakllarni tashkil etishdir.

Mavzuli va teatrlashtirilgan konsertlarda ssenariy to'liq yozilishi kerak. Mavzuli kechalarda mamlakatimizning kundalik hayoti aks etgan voqea-hodisalarga bag'ishlab o'tkaziladi.

Viktorinalar- bilimlarning turli sohasiga oid savollarning og'zaki yoki yozma ravishda berilishi o'yin asosiga qurilgan tadbirdir. U G'oliblarni aniqlash, rag'batlantirish, yurish ketma-ketligi, savollarning oson, murakkabligi asosida boradi.

Ko'rik-tanlovlar ham madaniy tadbirlarning eng qiziqarli turlaridan hisoblanadi. Ko'rik-tanlovlar asosan, musobaqa tarzida tashkil etiladi. Nafaqat san'at, barcha yo'nalishlarda bellashuv, tortishuv, bahs-munozaralarda ko'rinishida bo'ladi. Lekin eng ko'p sport tomoshalarida namoyon bo'ladi. Yugurish bo'yicha tashkil etilgan marafonlar, akrobatika, suzish musobaqalari shular jumlasidandir.

Tadbirlarning yana bir turlaridan biri - debatlaridir. Debatlar - ikki tomonning dolzarb mavzular bo'yicha oshkora fikr almashishidir. Uning davra suhbatidan farqi shundaki, davra suhbatida bir yoki ikki ma'ruzachi mavzu bo'yicha fikr yuritib, xulosa chiqarishni tomashabinning o'ziga tashlab qo'yadi debatda esa ikki tomon fikr yuritib uchinchi tomonga isbotlab berishi kerak bo'ladi. Masalan, ikkita guruh bo'lsa, ular o'rtasidagi bahs munozarani boshlovchi boshqarib turishi mumkin. Debatlar ko'proq ilmiy tus olsagina, samaraliroq bo'ladi. Sababi, debatlarida aniq savolga aniq javob talab etiladi. Uni tashkil etish uchun joy tanlanmaydi.

Badiiy sport tadbirlarini tashkil etish bo'yicha bir qancha tadbirlarni sanab o'tish mumkin. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov aytganlaridek, hech qaysi davlatimizni sportchalik dunyoga mashhur qilolmaydi. Ularni tashkil etishdan asosiy maqsad aholini sog'lom turmush tarziga targ'ib qilishdab iborat. Badiiy sport tomoshalarini tashkil etishda mukammal ssenariy yozish talab etiladi. Ularni musobaqa tarzida tashkil etish mumkin.

Shoular - ko'ngil ochar xarakterga ega bo'lib, maxsus ssenariylar bo'yicha kuy, qo'shiq, raqslar, turli o'yinlar asnosida o'tkaziladi.

Bayram uchun tashkil etilgan tadbirlar - teatrlashgan namoyishlar, tomoshalar, konsertlar, ko'rik-tanlovlar, bellashuvlar, rang-barang ommaviy tadbirlar birligidir. Masalan, yangi yil bayrami uchun tuzilgan tadbirda teatrlashgan namoyish, konsertlar ko'rinishida bo'ladi.

Har qanday tadbirlarni tashkil etishda metodlardan to'g'ri foydalanish juda muhim. Tadbirlarning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun tashkil etish usulini aniqlab olish va uni maqsadli qo'llash kerak. Metod so'zi yunoncha, metodos - tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot voqelikni amaliy yoki nazariy o'zlashtirish to'plamidir. Zamonaviy ma'nosi ma'lum faoliyatda maqsadga erishish uchun amalga oshiriladigan usul - degan ma'noni anglatadi. Ma'lumki, biron-bir tadbir uchun biz bir nechta metodlardan foydalanamiz, chunki, tadbirlar ko'p qirrali bo'lgani uchun ko'proq metodlardan foydalanishga to'g'ri keladi. Madaniy tadbirlar - tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, pedagogikadagi tarbiyaviy ishlarga oid bo'lgan, ma'rifiy, bilim berish va axborot tarqatish metodlaridan foydalaniladi. Shuningdek, ularda madaniy hordiq olish va ijodiy jarayonlarni tashkil etish metodlaridan foydalanilmasa, tadbirlarning asosiy vazifasi yo'qoladi.

Ishontirish metodi – Madaniy tadbirlarni tashkil etishda tomoshabinlarni voqelikga ishontirish lozim. Chunki, tomashabin tashkilotchilar fikriga qo'shilmasa, tadbirning maqsadi amalga oshmaydi. Shuning uchun tadbirda hujjatlar, faktlar, statistik ma'lumotlarga tayanish kerak.

Namuna metodi – Kishilarning eng yaxshi fazilatlarini tarannum etadi. Masalan: 14-yanvar Vatan himoyachilari kuniga bag'ishlab o'tkazilgan tadbirda namuna metodidan foydalanish orqali, o'sib kelayotgan yosh avlodda Vatan himoyachilariga nisbatan havas tuyg'usini uyg'otib, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ma'rifiy metodlar – tadbirlarning asosini tashkil qiladi. Uning asosiy vazifasi yangi axborot va bilim berishdan iborat. Uning keng qo'llaniladigan turi bayon qilish

va namoyish etishdir. Bayon etish metodida auditoriga ma'lumotlar jonli axborot tarzida yetkazib beriladi. Namoyish qilish metdoidda esa, tadbirdagi obrazlarni ko'rgazmalar yordamida ochib berishga yordam beradi.

Tadbirlar repititsiyalar asosida tashkil qilinadi va bu jarayonda mashq qilish metodidan foydalaniladi. Uning boshqa metodlardan farqi u tayyorlanish jarayonida qo'llaniladi. Bunda ishtirokchilar o'rganganlarini amalda qo'llab, mahoratlarini oshiradilar.

Eng samarali metodlardan biri ommani tadbir qatnashchisiga aylantirish metodi hisoblanadi. Auditoriya ichida ashulalar aytish, ommaviy raqs, umumiy qarorlar qabul qilish, turli xil o'yinlardan foydalanish tomoshabinlarni tadbir qatnashchisiga aylantirib yuboradi. Bu metod tadbirni qiziqarli, samarali qilish bilan bir qatorda, auditoriyani faollashtirishga ko'maklashadi.

Illyustratsiyalash metodi – Hozirgi kunda ko'p foydalaniladigan metodlardan biri. Illyustratsiyalash bu badiiy va san'at vositalaridan foydalanishdir. Masalan: Boshlovchilar matni, boshqaruvchilar fikri.

Illyustratsiya vositalariga musiqa, qo'shiq, raqs, she'r, monolog, kinokadrlar kabi vositalar kiradi.

Teatrlashtirish metodi – kishilar taqdirini badiiy obrazlar yordamida ko'rsatish. Tadbirlarni g'oyaviy jihatdan yoritib beradi. Teatrlashtirish metodi shaxsiy-madaniy qimmatini baland, kompleks shakllarda foydalaniladi.

Tadbirlarni tashkil etishda yana mos repertuar tanlash kerak. Teatrda qo'yiladigan spektakllar va yakka ijro etiladigan asarlar jamiga repertuar deyiladi. Repertuar tanlash ijro uchun munosib asarni izlab topish deganidir. Puxta yozilgan asar har qanday holatda ham o'z badiiy qiymatini saqlab qoladi. Ammo, ijro etishda va sahnalashtirishda kamchiliklarga yo'l qo'yilsa, yaxshi yozilgan asar ham o'z qiymatini yo'qotadi. Repertuar tanlanganda jarayon muntazam davom etishi va izchilikga rioya qilinishi shart.

Hamma o'tkaziladigan tadbirlar uchun manba topish oson bo'lmaydi. Shuning uchun bunday paytlarda tayyor pyessalar bilan cheklanib qolmasdan, dramatik bo'lmagan asarlarni sahna qo'yish uchun inssenirovkadan foydalanish kerak.

Inssenirovka – biror asarni sahnaga qo‘yish uchun moslashtirish, sahnaviy qilib o‘zgartirish degan ma’nomlarni anglatadi. Inssenirovka bu badiiy asarni dramatik asarga aylantirishdir. Inssenirovka qilish uchun quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1. Asar to‘liq o‘qib chiqilib, uning mazmun, mohiyati o‘rganiladi;
2. Asardagi muallif tomonidan berilgan so‘z, ta’riflar, ifodalash – qahramonlarga bo‘lib beriladi;
3. Asardagi qahramonlar aniqlanadi, ularga so‘zlar bo‘lib beriladi.
4. Monolog va dialoglarga ajratiladi;
5. Sahnalashtirishning barcha qonuniyatlariga tayanadi;
6. Asarni qisqartirish yoki kengaytirish mumkin bo‘ladi;

Mizanssena – Spektaklning alohida momentlarida, aktyorlarning sahnada joylashishi – deyiladi. Bu ishtirokchilarning sahnada bir-biriga xalaqit bermagan holda, chiroyli harakatlanishini ta’minlaydi. Mizanssena ishtirokchilar o‘rtasidagi aloqani ta’minlaydi hamda, bir voqeadan ikkinchi voqeaga o‘tish jarayoni tartib bilan belgilab, dinamik rivojini aks etadi.

Xulosa qilib aytganda, madaniy tadbirlarni tashkil etish jarayonida yaxshi metod, vositalardan foydalanish uning ta’sir kuchini, saviyasini va sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Hozirda qurilayotgan zamonaviy O‘zbekistonda tadbirlarning samarasini oshirish orqali dolzarb muammolardan hisoblangan ommaviy madaniyatga qarshi qurol sifatida foydalanish mumkin. Chunki, milliy qadryatlarga hurmat, vatanga sadoqat, ilm-fanga muhabbat bilan yosh avlodda mafkuraviy imunitet hosil qilish uchun tadbirlar bizni ongosti hujumlardan saqlanishga targ‘ib qiladi. Shu sababdan tadbirlarning sifatini oshirishga katta e’tibor qaratish soha xodimlariga ulkan ma’suliyat yuklaydi. Madaniy tadbirlarning bugungi kundagi rolini oshirish orqali biz, yot g‘oyalarga qarshi kurashga otlangan bo‘lamiz. Va bu yo‘lda muvaffaqiyatlarga erishish kelgusida yurtimiz porloq kelajagi, istiqbolini ta’minlaydi. O‘sib kelayotgan yosh avlod shu kabi tadbirlardan ma’nan oziqlansa, albatta, ular shu ruhda tarbiyalanadi va ularda g‘arb madaniyatiga havas tuyg‘usi uyg‘onmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.S. Sayfullayev, V.K. Rustamov. Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. Toshkent – 2016.
2. J. Mamatqosimov. Ommaviy bayramlar rejissurasida sahna madaniyati. Toshkent – 2009.
3. V. Rustamov. Ssenariynavislik mahorati. Toshkent – 2017.

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Жумаева Гулрух Журакуловна

КИЭИ, доцент кафедры «Бухгалтерского учета и аудита»

АННОТАЦИЯ

В данной статье описывается необходимость проведения анализа форм финансовой отчетности в управлении современной экономикой, ее научно-теоретических и методологических основ, а также вопросы их адаптации к международным стандартам.

Ключевые слова. *Современная экономика, глобализация, интеграция, инновации, либерализация, управление, информация, финансовый анализ, синтез, метод, отчет, факторный анализ.*

ANNOTATION

This article describes the need for economic analysis, scientific-theoretical and methodological bases in the management of the modern economy, the issues of their improvement.

Keywords. *Modern economy, globalization, integration, liberalization, management, information, financial analysis, production analysis, synthesis, method, report, factor analysis.*

В условиях современной экономики анализ финансовой отчетности является объективной необходимостью и формируется как точная наука. Поскольку комплексная структура собственников имущества, партнеров, поставщиков и покупателей товаров, кредиторов и получателей, контрольно-ревизионных органов, контрагентов, заново создается понятие базы оценки

финансового состояния хозяйствующего субъекта и изменений в нем. В Республике Узбекистан в ближайшее время принципиально меняется содержание бухгалтерских услуг, организованных на основании вновь принятых Законов о «Бухгалтерском учете», «Об аудиторской деятельности», ряда Кодексов (бюджетного, налогового, трудового), и финансовые отчеты потребность в выраженной информации которых возрастает.

Финансовая отчетность – это способ представления финансовой информации, отражающий деятельность данного хозяйствующего субъекта в определенный период, независимо от того, является ли хозяйствующий субъект отдельным самостоятельным хозяйствующим субъектом или консолидированной группой хозяйствующих субъектов. По этой причине финансовый отчет представляет собой совокупность сводных документов, состоящих из нескольких форм, а также из систематизированных сведений о финансовом состоянии хозяйствующего субъекта на отчетную дату, финансовом результате деятельности за отчетный период, движении средств.

Годовой финансовый отчет включает следующие формы:

- Форма 1: «Бухгалтерский баланс»;
- Форма 2: «Отчет о финансовых результатах»;
- Форма 4: «Отчет о движении денежных средств»;
- Форма 5: «Отчет о собственном капитале»;
- комментарии, расчеты и пояснения.

Анализ этих форм финансовой отчетности и выраженных в них показателей используется для выбора подходящих финансово-экономических партнеров для каждого хозяйствующего субъекта в условиях современной экономики, основанной на свободных товарно-денежных отношениях, для оценки его финансового положения, диагностики уровня соблюдения требований финансовой дисциплины и позволяет прогнозировать финансовые возможности в ближайшее время.

Теоретические основы показателей, выраженные в основных формах финансовой отчетности, научно изложены в учебниках и методических пособиях, подготовленных нашими экономистами, работающими в сфере народного хозяйства совместно с зарубежными экономистами.

Из анализа теоретических источников видно, что финансовый анализ показателей, выраженных в формах финансовой отчетности, в нашей стране принципиально не отличается от анализа финансового положения, проводимого в развитых зарубежных странах, но есть отличия. В частности, основные отличия можно увидеть в разных условиях ведения бизнеса, бухгалтерских отчетах и правилах их составления, методологических аспектах, а также более теоретических основах.

Много различных аспектов можно наблюдать в отношении условий управления экономикой. Прежде всего, она характеризуется различными аспектами экономического развития и системы управления⁶.

Различные аспекты управления экономикой оказывают существенное влияние на современное состояние формирования информационных потоков. Между странами принципиально различаются только организационная структура и масштабы деятельности (крупный, средний и малый бизнес) хозяйствующих субъектов.

В развитых странах основной задачей бухгалтеров является не решение информационных обязательств предприятия перед государством (через финансовую, налоговую, таможенную, статистическую отчетность), а прежде всего решение задач, направленных на обеспечение эффективного управления собственниками и управляющими.

Подобные моменты при анализе основных форм финансовой отчетности можно объяснить принципом превосходства содержания над формой, что

⁶ Raximov M.Y. Iqtisodiyot sub'yektlari moliyaviy holatining tahlili.T.: Moliya-iqtisod, 2015.-316 b., Ефимова О.В. [и др.]. Анализ финансовой отчетности. /учеб.пособие/ - М.: Омега-Л, 2013. - 388 с., K.R.Subramanyam FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS, ELEVENTH EDITION Published by McGraw-Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, NY 10121. Copyright © 2014 by⁶

является важным принципом бухгалтерского учета. Различий между финансовой отчетностью развитых стран и количеством форм финансовой отчетности, составляемых хозяйствующими субъектами в Узбекистане, и их наименованиями практически нет.

Основная форма финансовой отчетности, составляемая и представляемая на практике «Бухгалтерский баланс» (форма 1), по своей формальной структуре и содержанию принципиально не отличается от зарубежной практики. Многие авторы отмечают, что бухгалтерский баланс, являющийся важным источником для оценки финансового состояния хозяйствующих субъектов, определения его структурной структуры, должен быть реструктурирован по уровню ликвидности активов и должен быть понятен широкому кругу заинтересованных лиц⁷.

Между нашей практикой и зарубежной имеется много общего в оценке и анализе финансового состояния хозяйствующих субъектов и изменений в нем. Потому что, мировая экономика требует унификации в системе учета, аудита и анализа всех стран. По этой же причине разработаны и внедряются международные стандарты бухгалтерского учета и аудита финансовой отчетности. То есть официально сформирован единый «деловой язык» международных экономических отношений. По этой причине во всех странах с рыночной экономикой, развивающейся на основе правовых норм, формы и показатели финансовой отчетности, анализ изменений в них одинаковы по содержанию, даже если различаются по организационным и методологическим аспектам.

В частности, в нашем народном хозяйстве форма финансового отчета 1 «Бухгалтерский баланс» считается основной формой, тогда как в международной практике название у этой формы отчета «Отчет о финансовом

⁷ Raximov M.Y. Iqtisodiyot sub'yektlari moliyaviy holatining tahlili. T.: Moliya-iqtisod, 2015.-316 b, Ефимова О.В. [идр.]. Анализ финансовой отчетности./учеб.пособие / - М.: Омега-Л, 2013. - 388 с., K.R.Subramanyam FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS, ELEVENTH EDITION Published by McGraw-Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, NY 10121. Copyright © 2014 by.

положении» и по значимости, это важнее чем "Отчет о движении денежных средств".

Потому что, если в виде данного отчета представлены показатели за завершённый отчетный год, то в отчете «Движение денежных средств» описываются показатели, связанные с движением денежных средств в текущем периоде. Также 2-я форма финансового отчета «Отчет о финансовых результатах» в международной практике называется отчетом «Прибыли и убытки и прочий совокупный доход» и представляет собой понятную и простую для всех заинтересованных лиц систему показателей. Известно, что невозможно получить информацию о маржинальной прибыли, точке безубыточности, прибыли или убытке от инвестиционной деятельности с помощью показателей отчета о «Финансовых результатах», составляемого в народном хозяйстве. Например, финансовый результат от инвестиционной деятельности приводится в составе показателя «Прочие доходы от основной деятельности».

Еще одним важным аспектом является анализ рыночной стоимости коммерческих предприятий и компаний в зарубежной практике. К таким показателям относятся: отношение чистой прибыли к количеству акций в обращении; доля дивидендных выплат в чистой прибыли; отношение годовых выплат дивидендов по акциям к их средней рыночной стоимости; введены показатели рыночной цены акции и коэффициента чистой прибыли, приходящегося на одну акцию. На основе этих показателей оцениваются показатели рыночной деятельности фирм и компаний.

В практике Узбекистана этот вид анализа не входит в рамки оценки финансового положения и изучается отдельно как важный показатель эффективности деятельности. Определение этих аналитических показателей, необходимые аспекты и важность сравнительных исследований определяются степенью участия и активности предприятий на финансовом рынке. То есть путем оценки показателей рыночной активности оцениваются показатели инвестиционной активности и привлекательности. Поэтому составление

финансовой отчетности на основе международных стандартов в нашем народном хозяйстве является научной методической основой анализа форм финансовой отчетности. Известно, что требования к составлению финансовой отчетности на основе международных стандартов определяются международными стандартами.

С этой точки зрения принятие Постановления Президента Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по переходу на международные стандарты финансовой отчетности» от 24 февраля 2020 года №PQ-4611 решает организационные проблемы в этом направлении, в котором «за счет ускорения перехода на международные стандарты финансовой отчетности (далее – МСФО), предоставления иностранным инвесторам необходимой информационной среды и расширения доступа к международным финансовым рынкам, а также совершенствования сфер бухгалтерского учета и аудита системы подготовки специалистов по международным стандартам»⁸.

Мы предлагаем создать единый портал электронных отчетов (финансовых (бухгалтерских), налоговых, статистических, таможенных, банковских отчетов) в процедурах составления и представления финансовых отчетов. Это, в свою очередь, позволит проводить сравнительный анализ между предприятиями, а методологическое разнообразие даст возможность решать задачи, связанные с разными расчетами.

⁸ Постановление Президента Республики Узбекистан PQ-4611 от 24 февраля 2020 года «О дополнительных мерах по переходу на международные стандарты финансовой отчетности».. www.lex.uz

РЕНТГЕН НУРЛАРИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ

С.А.Набиева.

Термиз давлат университети профессори

А.С. Қосимов

2-курс магистранти.

Аннотация: Ушбу мақола Рентген нурларининг физикавий хоссалари, унинг тўлқин узунлиги, хоссалари тўлқин табиати ва қўлланиши ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Заряд. Зарралар, фотонлар, муҳит, атомлар, таъсирлашиши, электромагнит нурланиши.

Мавзу Мақсади: Рентген нурларининг физикавий хоссалари, унинг тўлқин узунлиги, тўлқин табиати ва қўлланиши ўрганиш.

Мавзунинг долзарблиги: Рентген нурларининг физикавий хоссалари, унинг тўлқин узунлиги, тўлқин табиати ва қўлланиши ўрганиш уларнинг тўлқин узунликлари 14 м дан зарядланган зарралар ёки фотонларнинг муҳитни ташкил этувчи атомлари билан ўзаро таъсирлашишлари натижасида вужудга келувчи электромагнит нурланиш. Уларнинг тўлқин узунликлари 14 м дан 10⁻⁷ м гача бўлган қийматларга тенг бўлиши мумкин. Рентген нурларини 1895 й. да В. . Рентген кашф қилган. Рентген бу нурларни X нурлар деб атаган (ҳозирги вақтгача ҳам айрим мамлакатларда X нурлар дейилади). Улар катта тезликдаги электронларнинг моддада тормозланиши натижасида пайдо бўлади. Рентген нурлари амалда рентген трубкаси ёрдамида ҳосил қилинади.

Рентген нурлари кашф қилинган, уларнинг табиатини узок, вақтгача аниқлаш қийин бўлган. Чунки Рентген нурлари электр ёки магнит майдони

таъсирида ўз йўналишини ўзгартрмайди, [Тўлқин](#) узунлиги кискалигидан тўлқин хусусиятини (Мас, дифракциясини) ўрганиш, [исботлаш](#) қийин бўлган. 1912 й. да немис физиги М. [Лауэ](#) ва унинг шогирдлари кристаллдан Рентген нурлари ўтганида [рентген нурлари дифракцияси](#) содир бўлишини кашф қилдилар. [Электрон анод](#) моддасига келиб урилганда, ўз энергиясининг маълум қисмини Рентген нурлари ни. ни ҳосил бўлишига сарфлайди. Потенциаллар айирмаси U бўлган электр майдонидан ўтган электроннинг кинетик энергияси $eU = A\gamma$ тенг бўлади, бунда e — электрон заряди, U кучланиш. Агар урилиш жараёнида электрон қаттиқ тормозланиб ўз тезлигини нолгача камайтирса, унинг кинетик энергияси Рентген нурларининг энергиясига айланади, яъни $E = h\nu$ ёки $\max h\nu = eU$; бунда λ —Рентген нурларнинг тўлқин узунлиги, ν — нурланаётган электромагнит тўлқин частотаси, h — [Планк](#) доимийси, c — [ёруғлик тезлиги](#).

Демак, потенциаллар айирмаси қанча катта бўлса, Рентген нурларининг тўлқин узунлиги шунча қисқа бўлади. Тўлқин узунлиги жуда қисқа Рентген нурлари қаттиқ Рентген нурлари н., дейилади. Одатда, рентген трубкаларига 50 кВ гача кучланиш берилади. Бундай потенциаллар фарқидан ўтган электрон 0,4 с га яқин тезликка эришади. Бетатронда электронларга жуда катта [тезлик](#) берилиши мумкин. Бетатронда тезлатилган электронлар дастасини бирор қаттиқ нишонга юбориб, жуда қисқа тўлқин узунликли Рентген нурлари ҳосил қилинади. Тўлқин узунлиги қанчалик қисқа бўлса, нурлар моддада шунчалик [кам](#) ютилади. Шунинг учун бетатронда юзага келган Рентген нурлари, айниқса, катта ўтувчанлик қобилиятига эга бўлади.

Электронлар тезлиги етарлича даражада катта бўлганида электронларнинг тормозланиши натижасида юзага келган нурланишдан ташқари, характеристик нурланиш, яъни анод атомларининг ички электрон қорбикларининг уйғониши натижасида вужудга келадиган [нурланиш](#) ҳам кузатила бошлайди. Рентген нурларининг оптик хусусиятларида ёруғликнинг барча хусусиятларига ўхшаш [синиш](#) ва қайтиш, қутбланиш ва [дифракция](#) каби ҳодисалар кузатилади. У ёруғликнинг ютилишига ўхшаш қонунга бўйсунди, яъни $1/\lambda$, бунда 10^{-10} —

ютувчи қатламга келаётган Рентген нурлари интенсивлиги, 1x қатламдан ўтган Рентген нурлари интенсивлиги, (i. — P Рентген. нурларнинг. интенсивлигининг сусайиш коэффициенти. Рентген нурлари интенсивлигининг сусайишида, уларнинг моддадаги кучли боғланган электронлар (яъни [атом](#) ички қобиғидаги электронлар)да, когерент сочилиши, шунингдек, ташқи кучсиз боғланган электронларда когерентсиз сочилиши ([Комптон](#) ҳодисаси) ва фотоэлектр ютилиши муҳимдир. Рентген нурларининг ютилиш спектрлари атом электрон қобиғининг энергетик сатх/iar структурасини аниқлашда қўлланилади.

Рентген нурларининг моддада ютилиш коэффициенти [ёруғлик](#) ютилиши коэффициентиغا нисбатан кичик. Шу туфайли Рентген нурлари турли моддалардан осонгина ўта олади. Рентген нурлари кўзга кўринмайди, уларни қайд қилиш учун махсус усуллар (фотография, ионлаш) ишлаб чиқарилган. [Фотография](#) усулида Рентген нурлари фақатгина қайд қилиниб қолмасдан, уларнинг интенсивлиги ҳам аниқланади. Лекин бу [усул](#) билан Рентген нурлари интенсивлигини ўлчашдаги хатолик ионлаш усули билан ўлчашга нисбатан каттадир. Ионлаш усули Рентген нурлари таъсирида моддадан чиққан электронларнинг газни ионлаштиришни ўлчашга асосланган. Бундай ионлашган газдан ўтаётган [ток](#) кучи (газда маълум потенциаллар айирмаси мавжуд бўлганда) Рентген нурлари интенсивлигига тўғри пропорционал.

Рентген нурлари [фан](#) ва техниканинг кўпгина соҳаларида кенг қўлланилади. Улар ёрдамида атом молекулалар тузилиши ва кристалларнинг структураси ўрганилади. Рентген нурларидан тиббиёт, биология, қ. ҳ. ва б. соҳаларда кенг фойдаланилади Вильгельм Конрад Рентген 1845 йил Веймарская Республикаси, ҳозирги Германияда туғилган. Физик, профессор. Ҳамма нарса Вильгельмнинг тасодифий кашфиётини олимнинг хаётини тубдан ўзгартирди. Физик катод найчалари билан тажриба ўтказди ва катод нурлари тўқнашуви жойида номаълум нурланиш тарқалишини [пайқади](#). Биринчи рентген нурларини физик ўз кабинетида олди: рентген нурлари дўсти доктор Кёлликернинг қўл сурати муҳрлади ва бир зумда бутун дунёга тарқалиб кетди. Ушбу воқеа илмий

жамоатчиликни ҳаяжонга солди. Саноат фирмалари вакиллари ихтирони сотиш илтимоси билан бир неча бор Рентгенга мурожаат қилишган. Лекин олим ихтиросини тиббиётга беминнат хизмати учун ишлатган. Кашфиёт учун Вильгельм Конрад Рентген 1901 йилда физика бўйича дастлабки Нобель мукофотига сазовор бўлди.

Табиатан жуда камтар одам бўлган Вильгельм Рентгеннинг ўзи бу нурни шунчаки «х-нур» деб номлаган бўлса-да, бошқа олимлар ва нуфузли илмий журналлар кейинчалик уни олим шарафига атай бошлади. Шу тариқа бугунги кунда тиббиёт, божхона, металлургия ва заргарлик соҳаларида сифат назорати ва бошқа кўплаб соҳаларда беназир ёрдамчи бўлган рентген кашф қилинган эди. Айниқса, травматологияда ҳамда кўкрак қафаси аъзолари диагностикасида ва умуман тиббий визуализация соҳасида рентген нурларининг аҳамияти бекиёс. Бу орқали вақтида ташхис қўйилган неча-неча одамлар ҳаёти сақлаб қолинган ва сақлаб қолинмоқда.

Рентген нурлари тиббиётда

Рентген нурларининг қаттиқ жисмлардан, масалан, одам мускулларидан ҳам ўта олиши, уларнинг тиббиётдаги беназир дастёрга айланишларига сабабчи бўлди. Рентген нурлари, ҳакимларга мижоз организмида нималар содир бўлаётганлигини аниқлашга ёрдам беради.

Рентген нурлари 1895-йилда Вюрцбург университетининг олмон олими Вилгелм Конрад Рентген (1845-1923) томонидан кашф етилган эди. Бу нурлар ҳам, кўзга кўринадиган нурлар, гамма-нурланишлари, радиотўлқинлар, микротўлқинлар, инфрақизил, ультрабинафша нурланишлар сингари, электромагнит спектрининг бир тури ҳисобланади. Рентген нурининг кашф етилишига тасодиф сабабчи бўлган.

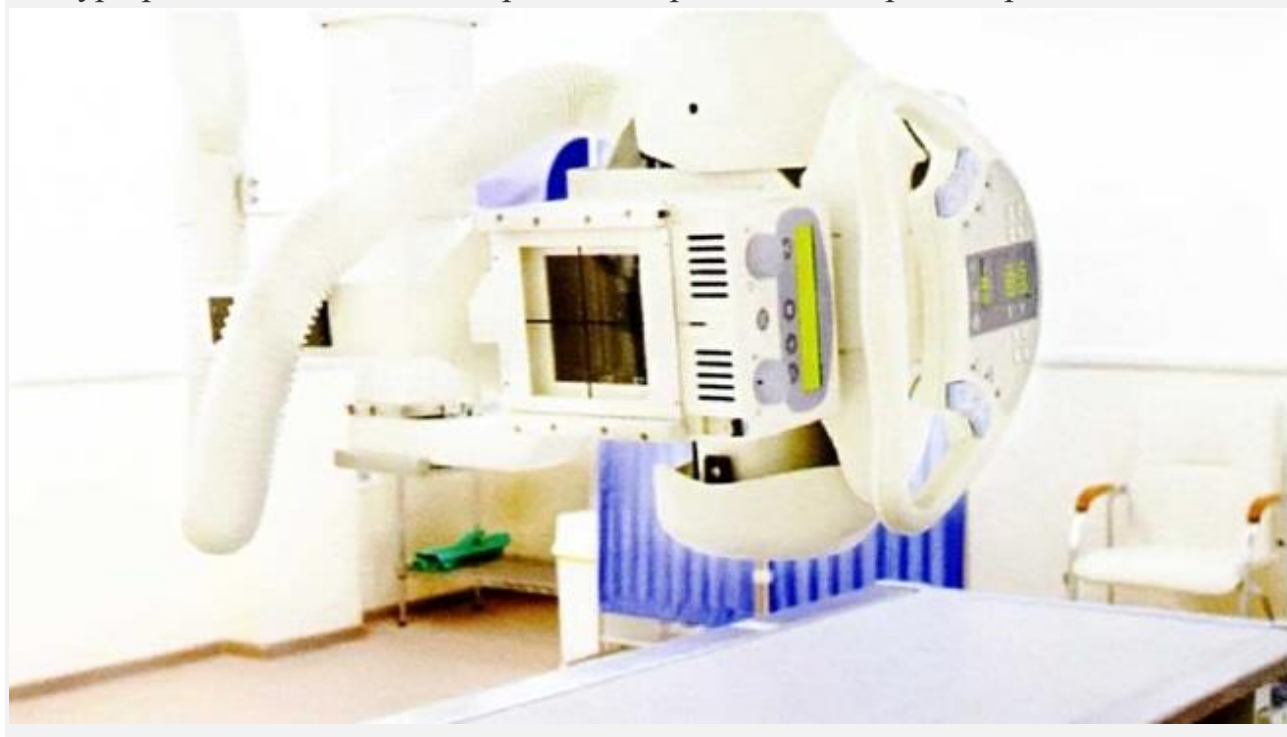
Конрад Рентген катод нурлари таратувчи электрон-нур трубкаси билан тажрибалар олиб борар еди. Бир сафар, трубка зич ва қоп-қора қалин қоғозли ғилоф билан беркитилган ҳолатда тасодифан электрни улаб юборди ва яқин орада жойлашган платиносианистик барийнинг кристаллари яшил рангда товлана бошлаганини пайқаб қолди. Рентген трубкини ўчириши биланок, товланиш тўхтади. Қайтадан ёкса, кристаллар яна ёришиб, товлана бошлади. Текширишларни давом эттириб, Рентген аввалари маълум бўлмаган нурланиш тури билан тўқнаш келганини фаҳмлади. У катод нурлари, электрон-нур трубкасининг ичида қандайдир тўсиққа дуч келаётган бўлса керак деб ўйлади. Қайд этилган янгича турдаги нурланишнинг интенсив оқимини олиш учун Рентген, катод нурланишлари электрон нур трубкасининг конструкциясига ўзгартиришлар киритди. Шу туфайли, бундай янгича трубка Рентген трубкаси деб номланиш олди. Янги нурларнинг ғаройиб хусусиятлари кўзга ташланар еди: улар шаффоф бўлмаган тўсиқлар (масалан ўша қалин қора қоғозли ғилофдан) эркинлик билан ўтиб кета оларди, бироқ қўрғошин пластинкалардан ўта олмасди.

Тажрибаларнинг бирида Рентген ҳайратланарли натижани қайд етди. У одатий ёруғлик нурлари ёрдамида олинадиган фотокадрнинг янги нурлар билан ҳам олиш имконияти мавжудми йўқми, текшириб кўрмоқчи бўлди ва фотопластинка устига турмуш ўртоғининг қўлини қўйиб кўришини илтомос қилди. Рентгенлар оиласининг жиддий ҳайратига сабаб бўлиб, фотопластинкада кафт ва бармоқларнинг емас, балки кафт ва бармоқ суякларининг тасвири пайдо бўлди. Бармоқларнинг биридаги никоҳ узуги ҳам шундоққина кўзга ташланиб турарди. Рентгеннинг ўзи бу нурларни X-нурлар деб атади. Кейинроқ уларни Рентген нурлари деб атай бошлашди. 1898-йилда рентген нурларини биринчи мартаба тиббий мақсадларда фойдаланишга киришилди. Ҳаракатдаги Британия армияси учун махсус Рентген трубкаси билан жиҳозланган ташхис аппарати лойиҳаланди ва жароҳатланган аскарларни текшириш учун ҳарбий полигонларда кенг қўлланила бошланди. 1901-йилда Вилгелм Конрад Рентген ўз кашфиёти учун

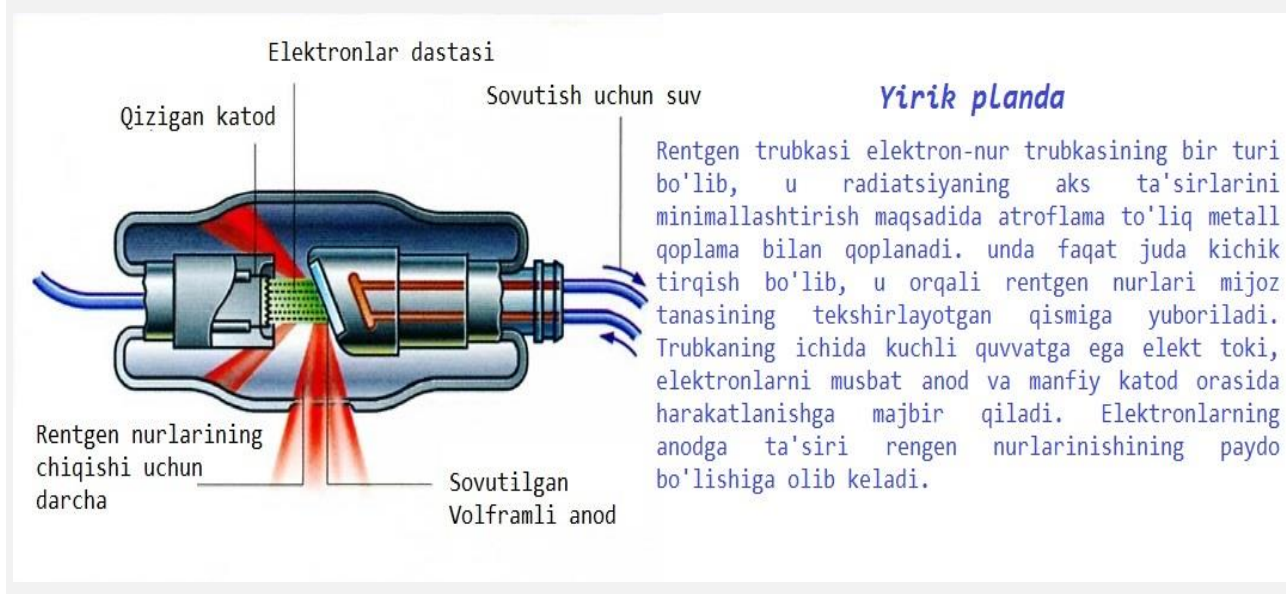
Физика соҳасидаги Нобел мукофотига сазовор бўлди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, бу физика соҳаси учун таъсис этилган биринчи Нобел мукофоти эди.

Бир қанча муддатдан кейин рентген трубкаси такомиллаштирила бошланди. 1913-йилда АҚСХлик олим Уилям Кулидж Рентген трубкасининг катодини волфрам толалари билан таъминлаб, рентген трубкасининг янада такомиллаштирилишига ўз хиссасини қўшди. Бунинг натижасида яна ҳам сифатли ва тиникроқ тасвир олиш имконияти пайдо бўлди. Кейинчалик ҳам олимлар ва муҳандислар, ҳамда, тиббиёт мутахассислари умумий изланишлар орқали Рентген нурларининг самарадорлигини ошириш, уларнинг беморлар ва докторларга салбий таъсирларини камайитириш борасида муттасил изланишлар олиб бордилар.

Ҳозирги кунда ҳам Рентген аппаратлари ташхис ва даволаш масалаларида ўз долзарблигини йўқотмаган. Айниқса ўпка касалликлари, суяк синишлари ва тиш касалликларини ташхис қўйишда Рентген диагностикасига етадиган восита йўқ. 1970-йиллардаёқ КТ-сканерлар – рентген ва компьютер томографларининг ўзаро дуетлари пайдо бўлди. Бу усулнинг моҳияти шунда эдики, одам организмидаги турли хил тўқималар, рентген нурларини турлича ўтказди. Шу сабабли, ҳар хил органларнинг рентген тасвирларини олиш учун компьютерда мураккаб қайта ишлаш жараёнлари бажарилади. КТ сканерланган органнинг турли қалинликдаги тўқималари қатламлар бўйича алоҳида алоҳида тасвирга туширилади ва улар кейинги қайта ишлаш жараёнида компьютердаги махсус дастур орқали ягона ва яхлит орган тасвирига қайта бирлаштирилади.

Лекин, рентген нурларидан фойдаланишнинг салбий тарафлари ҳам мавжуд: Улар одам организмига тушгач, тўқималар фаолиятига салбий таъсир кўрсатиши ва саратон касалликларини келиб чиқишига сабабчи бўлиши хавфи мавжуд. Шу сабабли, организмнинг рентген текширувлари оралиқ масофасини сақлаш врачлар томонидан доимий ва жиддий назорат қилинади.

Рентген трубки электрон-нур трубкининг бир тури бўлиб, у радиациянинг акс таъсирларини минималлаштириш мақсадида атрофлама тўлиқ металл қоплама билан қопланади. Унда фақат жуда кичик тирқиш бўлиб, у орқали рентген нурлари мижоз танасининг текширлаётган қисмига юборилади. Трубкининг ичида кучли қувватга эга электр токи, электронларни мусбат анод ва манфий катод орасида ҳаракатланишга мажбур қилади. Электронларнинг анодга таъсири рентген нурларини пайдо бўлишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Бабанский Ю.К. Ҳозирги замон умумий ўрта таълим мактабида ўқитиш методикаси. –Т.: Ўқитувчи. 1990. –230 б.
2. Балаш В.А. Физикадан масалалар ва уларни ечиш методикаси. –Т.: Ўқитувчи. 1966. – 407б 3. Боқиев Р.Р. Тестлар – назорат ва ўз– ўзини назорат воситаси сифатида.
3. А.С.Қосимов .Атом физикаси Тафаккур 2021йил 200-202 бет.

4. Болтаева М.Л. Физика таълими жараёнида талабаларнинг мустақил ўқув фаолиятини ривожлантириш: Автореф. дис. ... пед. фанл. номзоди илмий даражасини олиш учун. Т.: ТДПУ, 2004. – 20 б.

5. Кабардин О.Ф. Методические основы физического эксперимента. // Ж. Физика в школе. 1985. № 2. С. 3–9.

6. Ланина И.Я. Внеклассная работа по физике. –М.: Просвещение. 1977. – 97с.

7. Махмутов М. «Мактабда проблемали таълимни ташкил қилиш»; – М.: Просвещение. 1977. –195с.

8. Юсупов А., Юсупов Р. Физикадан савол ва масалалар тўплами. –Т.: Ўқитувчи. 2000. – 64б.

9. Мирзахмедов Б. Масалалар ечиш фикрлашни талаб этади. / «Маърифат» газетаси. 2004 йил 10 апрель.

10. Орифжонов У., Солиғжонов А. Физикадан олимпиадага тайёргарлик кўриш. –Т.: Ўқитувчи. 1988. – 73 б.

11. Султонова Ў.Н. Физикадан масалалар ечиш тўғарагини ташкил этиш. / Педагогик таълим. 2005. № 4. – Б. 24-26 Sultanova. O‘.N. “The Place of Competent Approach in Interdisciplinary Relations is a Guarantee of High Efficiency”. In IJICSE, Impact Factor -:7.488 Volume 9, Issue 5, May 2021.

<http://ijircee.com/admin/main/storage/app/pdf/Sx97XFNk9dc709DHPqRISxu4gNd3dfKKSZYTV5ug.pdf>

12. Sultanova O‘.N. “Based on students’ competency-based approach to physics solve experimental and graphical problems”. Impact Factor -7.472; In Volume 9, Issue 5, May, 2021. <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/51/51>

13. Sultanova O‘.N. Technology for solving problems using graphical methods in mathematics lessons and circle lessons . Impact Factor -7.492; Vol. 10, Issue 11, November-.:2020й,2265-2275.Б

<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=11&type=toc>

14. Ў.Н.Султонова “утройство для контроля физико-химических параметров питьевой воды”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани.-.: 2020 йил 22 сентябрь. -с. 393-395 б.

15. Ў.Н.Султонова ў.н. .“физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш”. “техника ва технологик фанлар соҳаларининг инновацион масала-лари” мавзусидаги халқаро илмий-техник анжумани. -:2020 йил 22 сентябрь. - 410-412. Б

16. Ў.Н.Султонова ў.н. Formation of basis competences for students bu solvingproblems in physics. Page-.:107-114 vol 7 no 11.2019.

17. Б.Тўраев, султонова ў.н. физикадан савол ва масалалар тўплами дарслик.- т.:2021. -365 бет.

18. Султонова ў.н., султонов с.н. автоматизация эксперимента в лабораторном комплексе по механике. //высшая школа.-.: 2018, 24 сон. 32-33.б

19. Султонова ў.н. кадилова н.т. султонов с.н. жиянова с.и. паянова с.қ. “technology to improve the methods of teaching physics in hicher education based on a competency approach (on the example of training technical engineers)” european journal of molekular & clinikal medicine issn 2515-8260 volume 7 issue -.:2020 й, 365-374.б

20. Султонова ў.н. тўраев б.э. султонов с.н. “физика фанидан муаммоли масалалар ечишда компетенциявий ёндашув” выпуск 6 (50) f.a mamadaliev, egyptian triangle (books 1, 2,3) t/ “renessans press”-.: 2018 й, 144-149.б

COMPARATIVE ANALYSIS OF UNITS AND RITUAL OF COMPLIMENT AS UNIT OF SPEECH ETIQUETTE

Nazirova O.Z., Nazirova X.Z

Annotation. *Etiquette is a set of rules of conduct that regulate the external manifestation human relationships (treatment with others, forms of address and greetings, behavior in public places, manners and dress). Etiquette is an integral part of the external human culture and society. It includes those requirements that acquire the character more or less strictly regulated ceremonial and in the observance of which has a special meaning a certain form of behavior.*

Keywords: *Etiquette, speech, conversations, leading, acquaintance, invitations, courtesy, behavior with others, forms of address and greetings, behavior in public places, manners and dress.*

Etiquette is a French concept and its appearance is associated with the rule behavior of invited guests, described on special cards (in French Etiquette - label). The word is translated from French as "established order of conduct". It is noteworthy that modern the French observe the rules of etiquette and are as strict as the courtier etiquette in the royal era of France. French business etiquette requires a lot of formalities.

Any act of communication has a beginning, main part and final. If the addressee is unfamiliar to the subject of speech, then communication begins with an acquaintance.

In this case, it can occur directly and indirectly. According to the rules of good manners, it is not customary to enter into a conversation with a stranger and introduce yourself.

However, there are times when this needs to be done. To attract someone's attention to themselves in French and Russian is enough deal with the words:

- Sorry! - Pardon! Sorry! - Excusez-moi!

In French in this situation, referring to a stranger, you can also say:

- Pardon! Excusez-moi! Voulez-vous m'excuser?

In addition, it should be noted that Pardon! more neutral than two subsequent appeals.

- Excusez-moi! - Voulez-vous m'excuser, two whose most polite form is Voulez-vous m'excuser, who foreigners are not recommended to use.

The following degree of politeness when focusing attention:

- Sorry to bother you - Excusez-moi de vous déranger.

- Sorry to bother you. - Excusez-moi du dérangement.

A polite form of asking a stranger is neutral:

- Tell me, please... Pouvez-vous me dire....

This form of question also makes it possible to ask where the place or institution you need is located, is it possible and how pass (pass).

- Excuse me, could you tell me where it is..

- Pardon, pourriez-vous me dire où se trouve....

Turning to an outsider and asking questions:

- Excuse me, you don't know...? - Pardon, vous ne savez pas...

- Excuse me, would you say...? - Pouvez-vous me dire?

The questioner not only intends to obtain the necessary information, but also shows a certain degree of upbringing: more high in phrases - Pourriez-vous me dire... - Excusez-moi, ne pourriez-vous me dire..., less high - a phrase where there is no inversion of the verb in interrogative form - Pardon, vous ne savez pas..

Therefore, a foreigner must apply to one or another people selectively, given the different levels of their education.

If you want to get a more kind answer, you can use the following forms,

How: -Please...- Soyez gentil (le), ayez l'obligenccede + infinitve

-Be kind... -Ayez l'amabilité de + infinitive...

A somewhat more formal question is: Would you kindly say?

- Vous seriez amiable de me dire?

This official shade is retained in the French equivalent.

Along with this question form, there are neutral ones:

-You can't (say)...? - Ne pouvez-vous dire...?

Neutral, but more polite replicas look:

-Could you...? - Ne pourriez-vous pas (me dire)?

- Is it easy for you...? -Vous est-il possible de+ infinitive...?

It sounds emphatically intelligent: it won't make it difficult for you to say ..

Pourriez- vous me dire, s'il vous plait...?

The way to get attention is to ask:

- May I ask you? - Puis jevous demander...

- May I ask you a question? - Je peux vous poser une question?

Much more common in French are questions of the form Puis-je vous demander..?

than Je peux vous poser une question? although they are sufficient are neutral.

Neutrality is sufficiently manifested in

handling: - Can I have you (you) for a minute?

- Je peux vous (te) parler un moment?

When the conversation ends, the interlocutors use the formula

breakups, breakups. They wish:

All the best (good) to you! Bonne Chance!

Be healthy! Portez vous bien! Happily! Bon courage!

In an official setting, stereotypes are often used:

Allow me to say goodbye! Let me say goodbye!

Permettez-moi de faire mes adieux!

When saying goodbye, shorter, more colloquial forms emphasizing that the speakers are parting for a short time: Everything!

Abientôt - see you soon Bye! Atout à l'heure! Hello! Salut!

Saying goodbye for a while, the interlocutors can exchange such phrases,

How: I don't say goodbye to you! Je ne vous dis pas au revoir!

We don't say goodbye! Nous reviendrons vous voir!

We'll see you again! On se retrouvrons vous voir!

I'll see you again! Je vous reverrai, my!

Thus, it can be concluded that when teaching speech etiquette should pay attention to the formation of cultural literacy of students and at the same time it is important to select the speech and language material according to the needs and possibilities students, with real speech situations of their potential communication.

A tactfully and timely compliment, he raises the mood of the addressee, sets up a positive attitude towards opponent. A compliment is said at the beginning of a conversation, at a meeting, acquaintance or during a conversation, at parting. Compliment always pleasant. Only an insincere compliment is dangerous, a compliment for the sake of a compliment, an overly enthusiastic compliment.

A compliment is a short expression of respect and friendship that we address to the interlocutor. The purpose of a compliment is to convince the interlocutor that our heartfelt feelings correlate with verbal expression, with the intention to win him over. But it must also be taken into account that there is two dangerous extremes in a compliment and one must be able to adhere to golden mean. A compliment, first of all, should emphasize those qualities of a person that are appropriate to mention and specific circumstances, also taking into account the very subject of the conversation.

The compliment refers to the appearance, indicates the excellent professional abilities of the addressee, the professional abilities of the addressee, his high morality, gives an overall positive assessment:

You look good (excellent, fine).

Vous avez bonne mine (l'air si jeune)

. You look good today! Vouz avez tres bonne mine!

The object of a compliment is often one of the positive qualities of the interlocutor, denoted by a brief or complete adjective in Russian.

French expresses these compliments with adjectives *très*, if it is necessary to emphasize any quality, nouns with adjective evaluation - for example:

-This is an exceptionally beautiful woman! C'est une femme d'une grande beauté!

You are smart and beautiful! Vous êtes intelligente, belle!

If the speaker seeks to emphasize some external characteristics, features of the character or behavior of the interlocutor, he uses adverbs *très* very much, as well as the adjective *très* what:

You are very smart! Vous êtes très intelligent!

How smart you are! Vous êtes si intelligent!

How smart you are! Que (comme) vous êtes intelligent!

A professional assessment is also a compliment interlocutor, while using both Russian and French evaluative adjectives good, beautiful (*bon*, *excellent*, and also *de grande classe*):

You are such a good specialist, a wonderful teacher.

Vous êtes un bon spécialiste, un très bon professeur.

When evaluating the interlocutor in terms of his professional qualities the Russian language uses the adverb *très* and adjectives *très* and *si*, French - the adverb *très*, the intensifying particle *si* and the adjective *bon*, as well as the verb *être* or *faire*.

You are a very good translator! Vous êtes un très bon traducteur!

You are such a good translator! Vous êtes un si bon traducteur!

What a good translator you are! Quel bon traducteur vous êtes!

Compliments about appearance, clothes, hairstyles, elegance is done more often by women than men:

A short haircut makes you look younger. Ces cheveux courts vous rajeunissent.

This suit makes you look younger. Ce costume vous rajeunit (va bien).

The present tense is also used in professional evaluation and is introduced by adverbs good, excellent, excellent, excellent: we translate well, sing beautifully, dance wonderfully.

Vous traduisez bien, chantez tres bien, dansez admirablement.

The object of evaluation can be a good character, a sharp mind, fine taste, good sense of humor:

You have a good character (soft, kind, flexible). Vous avez un bon caractère (un caractère doux, un caractère accomodant.)

You have a sharp, penetrating mind, subtle, critical. Vous avez un sprint vif, clairvoyant, perspicace, fin, critique.

Do you have a good sense of humor. Votre humor très fin.

A compliment is a positive assessment of the interlocutor from the point of view of his manner of communicating with others; assessment may concern characteristics of the character or degree of ability to communicate:

Swami is interesting to talk to. Il est intéressant de vous frequenter.

It's nice to talk with you. Il est agreable de vous parler.

The response to the compliment contains a brief expression of gratitude:

Thank you! Mercy!

Thanks for the compliment! Merci pourle compliment!

The response of a polite person should also contain evaluative gratitude or approval for a compliment.

French the range of gratitude for a compliment includes adjectives content, heureux, enchante, suggests the use of infinitives or complex sentences.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Budagov R.A. Types of correspondence between the meanings of words in related languages / R.A. Budagov // NDVSH. - Philological Sciences, 1968. - No. 5. - P. 3 - 12.
2. Budagov R.A. Language and speech in human outlook / R.A. Budagov, - M.: Dobrosvet, 2000. -304 p.
3. Makarov V.V. Problems of lexical and semantic differentiation of Romance languages / V.V. Makarov. - Minsk, 1972. - 390 p.
4. NIRS - New Italian-Russian Dictionary / G.F. Zorko, B.N. Maisel, N.A. Skvortsova. - Moscow: Russian Language, 1995. - 1119 p.
5. IRS - Spanish-Russian Dictionary / B.P. Narumov. - M: Russian language, 1995. - 831 p.

METHODS OF FORMING COMMUNICATIVE SKILLS IN NON-TRADITIONAL FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Nazirova O.Z

***Annotation.** The existence of mankind is unthinkable outside of communicative activity. Regardless of gender, age, education, social status, territorial and national affiliation, and many other data that characterize a human personality, we constantly request, transmit and store information. We are actively engaged in communication activities.*

***Keywords:** pedagogical assessment, mark, democratization educational process, style of pedagogical communication.*

The formation of an active personality is impossible without the activity in mastering knowledge. Much here depends on the skill of the teacher, on his ability to organize the educational process, on his creativity and the constant search for new forms and techniques of learning. The pedagogical creativity of the teacher, freed from the template, creates interesting examples of non-standard forms of education, which allows him to return the lost interest in learning a foreign language. Neither the program, nor the textbook, nor the methodological manual can provide the teacher with a ready-made lesson scheme. He must design it himself, taking into account the learning conditions and the composition of students. "At the same time, the analysis of the current system for organizing the study of foreign languages shows that educational standards, curricula and textbooks do not fully meet modern requirements, especially in terms of the use of advanced information and media technologies. Training is conducted mainly by traditional methods..." emphasized in the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the system of learning foreign languages" of December 10, 2012 NI-1875. Therefore, the teacher

needs to move away from the standard lesson to some extent, introduce something new that could attract attention, activate the activities of students, make them think, search, act.

A non-traditional lesson is an improvisation of a lesson that has a non-traditional structure. Such a lesson includes techniques and methods of various forms of education. It is based on the joint activities of teachers and students, joint search, testing of new forms of work, which ultimately affects the activation of cognitive activity of students in the classroom and the improvement of teaching efficiency. Among the large number of non-traditional lessons are the following: lessons - business or role-playing games, lessons - press conferences, lessons-competitions, lessons such as KVN, lessons with group forms of work, lessons-games, lessons-holidays, etc.

It is not necessary that the whole lesson should become non-traditional, it is possible to insert in it certain elements that are aim at activating learning. Computer technologies and project methods, non- standard forms of testing, etc. The purpose of non-traditional lessons is to work out new methods, forms, techniques and means of learning, which leads to the implementation of the basic law of pedagogy - the law on learning activity.

As practice shows, non-traditional forms of education

Assume:

- use of collective forms of work;
- instilling interest in the subject;
- development of skills and abilities for independent work;
- intensification of students' activities;
- when preparing for the lesson, students themselves look for interesting material;
- fuller implementation of practical, educational,

Educational and developmental learning goals.

The content, organization and conduct of a foreign language lesson determine the strength of the impact on students of the educational process.

Mastery of the language is carried out primarily in class.

A modern foreign language lesson is a complex education.

Preparing and conducting it require a lot of creative effort from the teacher.

First, multifaceted tasks are solved in the lesson. In each lesson, students should get everything they need for practical knowledge of the language being studied. It can be expressed in a better understanding of speech by ear by mastering new words, a new grammatical form, structure; in acquiring knowledge about the culture of the country of the language being studied in the field of literature, music, history, that is, students are immersed in the national culture and national psychology of the country of the language being studied.

Lesson material and means

To activate it, you should

To use for educational purposes. The teacher decides what exactly should be brought up in the student in this lesson, using techniques and methods for their emotional and intellectual development.

Secondly, during the lesson, it ensures the active cognitive activity of students, using various forms of its organization: frontal, collective and individual.

The frontal form of organization of students' educational activities in the classroom contributes to the establishment of a particularly close relationship between the teacher and the class, joint friendly work of students, during which general participation is achieved in solving not only educational, but also educational problems, mutual assistance, the formation of sustainable cognitive interests, allows the use of a variety of methods and techniques to activate the learning process. This form ensures the involvement of all students in the work of the audience and their overall progress in learning.

At the same time, it cannot be universal, as it does not sufficiently take into account the level of development, cognitive interests and opportunities, specific characteristics of each student. Therefore

Frontal work in class is combined with individual work. Thus, along with the frontal presentation of the material by the teacher, which is most often used to report new information, frontal conversation is widely used. By raising questions (problem, leading, etc.), comments and evaluative judgments, he directs the course of the conversation in such a way as to involve individual students in the collective discussion, taking into account their individual characteristics. Frontal learning work can also be organized in such a way that each student performs a task or exercise independently, simultaneously with others, on the instructions and under the guidance of a teacher. Individual tasks can be part of the overall collective task, and after they are completed, all students take part in the discussion of the results obtained.

The individual form of educational work in the classroom is characterized by a high level of independence of students. Its advantages are that learning corresponds to the maximum degree of development, abilities and cognitive capabilities of each student. The individual form of work is most appropriate when performing various exercises and solving problems, it is successfully used in programmable learning, when learning foreign languages in language laboratories, as well as to deepen knowledge and fill the gaps of students in the study of the material, in the formation of skills.

The individual form of work of students in the lesson allows you to regulate the pace of progress in the teaching of each of them, in accordance with its preparation and capabilities. Its success is determined by the correct selection of differentiated tasks, systematic control of the teacher over their implementation, the provision of timely assistance in solving the difficulties encountered by students.

Along with the frontal organization of students' work in the classroom, such a collective form as group work of students is also used, in which the audience is divided into several groups performing the same or different tasks. Depending on this, a single and differentiated group work is distinguished, and in both cases it is closely and inextricably linked to the frontal and individual work of students. Research by H.Y. Limits and other scientists have shown that the optimal composition of groups is 5-7 people. For successful collaboration, it is necessary to recruit groups of students with

approximately the same academic performance and the same pace of work. The composition of these groups is non-permanent and, as a rule, different in different subjects, determined by the students themselves, the teacher only adjusts it, taking into account the relationship between students.

Group work of students can be used to solve almost all major didactic problems: solving problems and exercises, consolidating and repeating, studying new material. As with individual learning, independent work of students is organized in groups, but the performance of differentiated group tasks teaches

According to psychologists, it is a prerequisite for the formation of correct concepts, as it allows you to get rid of subjectivity.

Frontal, group and individual work of students contributes to the implementation of educational and educational tasks in different ways. Therefore, it is necessary to have a rational combination of them, a reasonable and thoughtful choice of a particular form by the teacher, taking into account the peculiarities of the subject, the content of the material under study, teaching methods, the peculiarities of the class and individual students.

To involve everyone, you need to develop and improve your organizational skills to prepare a kind of lesson scenario.

Thirdly, the lesson should be provided with means of learning, Relevant tasks to be solved.

The means of training means everything material (technical and non-technical) that assists in the organization and conduct of the educational process.

So, the effectiveness of the educational process largely depends on the teacher's ability to organize the lesson correctly and competently choose a particular form of lesson.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the system of learning foreign languages." 2012 December 10. WFP-1875.
2. Passov E.I. Problems of the communicative method of teaching foreign language speech activity. Voronezh, 1980.
3. Kolesnikova. O.A. Role-playing games, in teaching a foreign language. Foreign languages at school. 1989. Mo 4.

PROBLEMS OF STIMULATING FOREIGN DIRECT INVESTMENT

TFI PhD, associate professor, **Djumanov Saitmurod Alimbekovich**

TFI Master IB-3 group, **Olimbekov Odilbek Saidmurod o'g'li**

Abstract: *Ensuring economic growth and foreign investment is one of the main factors of the development of the economy. In recent years observed a boost in the process of investment in Uzbekistan. As it is known to us, for each state one of the main goals is to attract foreign investment. The role of foreign investment in improving the living standards of the population, achieving sustainable economic growth, implementation of structural changes in the economy is great.*

Keywords: *foreign investment, market economy, foreign investment, gross domestic product, foreign investors, the sphere of small and medium business.*

One of the main tasks of the development of the economy of our country is the improvement of investment activity and the development of new mechanisms that ensure its growth. The formation of investment activity and the involvement of foreign investors in the country is a rather complex process, which is necessary for all countries moving from an administrative-command economy to a market economy relationship. Because the management of investment activities and investments depends on many factors, consequently, some way of managing them is not clearly outlined in any literature in a separate, clear way.

The growth of the economy of Uzbekistan can be ensured, first of all, on the basis of the development of foreign investments and the movement of new progressive and competitive production, which is supported by modern technological equipment.

To encourage foreign investment in the period of transition to market economy, the state guarantees on every part of investment under which attracted and be used for targeted, direct investments foreign investors who bring their free functioning within

the framework of the law, maintain the coordination of the state in protecting their interests as the pitch is felt necessary to be natural. In this respect, from the first days of independence the country by the head of the foreign economic administration the tasks of the rapid formation of the complex of the system, the development of the relevant principles on foreign relations, integrated to classify on the world to identify independent directions were given. To solve these tasks, a single foreign economic policy and the development of conduct, in order to ensure the interests of insurance companies in the foreign market, was established as the Ministry of foreign economic relations in 1992. Also, the principles of priority identified by the head of state in attracting foreign investmen were established. This investment potential to serve as the basis of a growing economy from year to year included:

First of all, further liberalization of foreign economic activity in the field of policy and the interests of maintaining a clear goal;

Secondly, the increasing improvement of legal, socio-economic and other conditions that ensure the wide involvement of capital funds directly in the economy of the Republic;

Thirdly, to consistently conduct a policy of opening doors in the Republic in relation to foreign investors supplying world-class technologies, promoting the emergence of a modern composition of the national economy;

Fourth, the concentration of funds in the most important priorities that ensure the independence of the Republic and are associated with the production of competitive products.

Along with the above points, it is worth noting that the input of capital funds by investors into the national economy largely depends not only on the results of the rating or economic activity, but also on the geopolitical location of the country and its internal policy pursued by the state. Investors choose the most stable countries to direct capital funding.

At the same time, it should be noted that the amount of funds formed in the domestic economy of our country depends on the volume of the country's gross

domestic product and the level of consumption. The practice of foreign countries, in particular new industrial countries, Hong Kong, Singapore, South Korea, Taiwan, shows that during the period when the level of economic growth was recorded above 10%, the share of investments in the country's economy was 35-40% compared to gross domestic product (GDP), a significant volume of which corresponded to the share of domestic investment.

Therefore, all countries of the world try to perform work on reducing investment risk as much as possible. Like all countries in the world, several works are being carried out in our country to increase the attractiveness of the investment environment in the national economy.

In order to avoid a decrease in the investment norm in our republic, in our opinion, on the basis of the guarantee of the Government of Uzbekistan, it is necessary to attract international loans from international financial institutions in foreign currencies to the state budget and at the expense of these loans to finance the excessive investment costs of enterprises resulting from the increase in imports.

The sharp depreciation of the national currency sharply reduced the potential of enterprises to purchase equipment from abroad at their own expense. Because, in the total volume of sources of financing investments of enterprises in fixed capital, their own funds, according to the balance sheet, occupy the first place. In 2020, the base capital was 9065.4 crore. the investment in the sum was directed, of which 77.3% were attracted, and 22.7% were financed by enterprises and organizations themselves.

The results of a series of analyzes above show that we must overcome existing problems by introducing a series of positive, sustainable ways to further improve the investment environment we are studying and achieve economic stability. In addition, in order to increase the flow of foreign investment in the country's economy and foreign direct investment in its structure, the following activities should be carried out:

1. In order to improve the investment climate of the country and find a solution to the problems, with the participation of specialists of enterprises with foreign investment, specialist representatives of regional authorities, heads of large companies

and enterprises with the possibility of investment and mature scientists of the Republic, an open dialogue between the general public should be organized and the existing problems should be discussed. On this basis, it is necessary to develop and ensure the viability of a unified investment policy, scientifically and economically based among specialists, scientists and practitioners, as well as a mechanism for working in practice on the adopted laws and decisions, while attracting broad public opinion to the issue.

2. As one of the factors affecting the flow of foreign investment, it is observed that marketing research is being conducted weakly, as a result of which many manufactured products remain residual in warehouses. It would be advisable to consider this problem only in terms of raising the consumer capacity of the population and enterprises, increasing the level of healthy demand for manufactured goods and services, without looking for a solution, depending on the investment itself.

3. In the territorial structure of attracting foreign investment, unevenness remains. At the moment, the presence of the main problems in the regions regarding the investment environment is the limitation of investment opportunities, and is causing a decrease in efficiency, since the insolvency of financial problems in the investment environment causes certain regions to fall into the ranks of lame regions. At the moment, when we analyze the composition of investments in fixed capital by region, we observe their growth.

In making investments and foreign direct investments on the territory of the republic in its structure there are a number of problems:

- insufficient development of investment infrastructure to stimulate the activities of banks, investment funds and leasing companies and effectively establish their participation in the implementation of investment projects;

- insufficient business skills and legal knowledge of entrepreneurs, including experience and legal knowledge of working with investment projects - the creation and development of consulting, marketing and legal service centers in the regions;

- failure of investment proposals and project technical and economic foundations to meet the established requirements-organization and constant control of the provision

of practical assistance to entrepreneurs in the development of investment projects by commercial banks, Chamber of Commerce and industry in the regions and other responsible agencies;

-infrastructure problems, including interruptions in the supply of enterprises with electricity, natural gas, water and fuel products – the development and control of measures for the uninterrupted supply of electricity and natural gas to exporting enterprises;

-another important problem in the functioning of joint ventures is the stability and robustness of our national currency som. As our first president noted: "Today's most important task is to turn our currency into an energetic, prestigious currency in the world. It should have a high value and kata power. Ensuring the stability and increasing the value of the sum is a nationwide task. The well-being of all citizens in our republic depends on the resolution of this task.

In fact, professional project engineering companies that produce investment projects with foreign investment, all their documentation, technical economic basis at a qualitative and demanded level are small and not well developed, they are not provided with qualified personnel is also a serious problem.

The services provided by these companies are not on demand. They do not correspond to the conditions of foreign financial institutions, in the examination of which the unsubstantiated sides of the project-the shortcomings-remain visible. This is explained by the fact that the project documentation is not prepared fundamentally, there are inaccuracies in the calculations. Foreign investor funds are not selfless humanitarian aid that is given to small and medium-sized businesses. Therefore, it is necessary for each entrepreneur to feel in the place of a foreign investor when drawing up a financial plan of the project and, accordingly, correctly calculate and accurately release the forecast of the movement of funds. In other words, a foreign investor, like a domestic partner, places his funds in a certain area in order to make a profit after a certain period of time. If it does not achieve investment profitability, does not receive the intended profit from the project, then the interest of a foreign investor in the project will subside. This can negatively affect the opinion, attitude of other investors to the field of small and medium-sized businesses in our republic.

List of literature:

1. The Constitution of The Republic Of Uzbekistan. 1992, 8 December.
2. The report of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the expanded meeting of the Cabinet of ministers devoted to the main results of socio-economic development of our country in 2016 and the most important priorities of the economic program for 2017: Critical Analysis, strict discipline and personal responsibility-should be a daily rule of each leader's activities.
3. Mirziyoyev Sh.M. The free and prosperous, together we will build a democratic state. – Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2017. – 56 p.
4. Zoirov L.S., Raimjonova M.A., and others - “Examination of investment projects”, the textbook Tashkent-2020
5. E. I. Nasirova, Sh.Sh.Asamkhodjayeva, Aliqulov M.A. “Financing of investment projects” part 1 textbook, Tashkent-2020.

HARBIY SALOHIYATNI OSHIRISHDA O‘ZBEK-HIND HAMKORLIGINING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI

Doniyev Sardor Ixtiyor o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘zbek-hind harbiy dasturlari sirasiga kiruvchi “Do‘stlik” o‘quvlarining boshlanishi, maqsadi, olib borilishi va natijalari haqida ma’lumot berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** harbiy, mudofaa, armiya, hamkorlik, bitim, xavfsizlik, salohiyat, mintaqa, diplomatiya.*

***Annotation:** This article provides information about the beginning, purpose, conduct and results of the "Dostlik" training, which is part of the Uzbek-Indian military programs.*

***Key words:** military, defense, army, cooperation, agreement, security, capacity, region, diplomacy.*

***Аннотация:** В данной статье представлена информация о начале, целях, проведении и результатах учения «Достлик», которое является частью узбекско-индийских военных программ.*

***Ключевые слова:** военные, оборона, армия, сотрудничество, соглашение, безопасность, потенциал, регион, дипломатия.*

So‘nggi yillarda mamlakatimizning harbiy va mudofaa salohiyatini oshirish uchun qator sa’y-harakatlar olib borilmoqda. Jumladan, jahon davlatlarining harbiy salohiyatini aniqlashga yordam beruvchi Global Firepower sayti indekslarida ham O‘zbekiston harbiy salohiyati yaxshi natijalarni qayd etmoqda. Mazkur natijalarni qo‘lga kiritilishida harbiy sohadagi xalqaro hamkorlik ham o‘z natijasini bermoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev U 2018-yil oktabr oyida va 2019-yilning yanvar oyida “Jo‘shqin Gujarat” sammitida ishtirok etish uchun Hindistonga ikki marta tashrif buyurdi. Narendra Modi va Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil oktabr oyidagi

davlat tashrifi chog'ida milliy xavfsizlik, harbiy ta'lim, ilm-fan va texnologiya, sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi, farmatsevtika va turizm sohalarini qamrab oluvchi bir qancha shartnomalar imzolangan edi [1].

Shavkat Mirziyoyevning Hindistonga tashrifining ahamiyatli tomoni ikki mintaqaviy davlat o'rtasidagi mudofaa va xavfsizlik sohasidagi hamkorlikning kengayishi bo'ldi. Mudofaa vazirliklari o'rtasida harbiy ta'lim sohasida hamkorlik to'g'risida memorandum imzolandi. Uchrashuv yakunida imzolangan qo'shma bayonotda terrorizmga qarshi kurash bo'yicha qo'shma harbiy o'quv mashg'ulotlari o'tkazish, mudofaa sohasida hamkorlik bo'yicha qo'shma ishchi guruhi tashkil etish haqida so'z bordi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning tashrifidan tashqari so'nggi bir yil ichida mudofaa va xavfsizlik sohasida yana bir qancha almashinuvlar bo'lib o'tdi. O'zbekiston mudofaa vaziri 2018-yil sentabr oyida Hindistonga tashrif buyurdi. Mudofaa bo'yicha hamkorlik bo'yicha qo'shma ishchi guruhi o'zining birinchi yig'ilishini 2019-yil fevral oyida o'tkazdi. 2019-yilning mart oyida Hindiston Mudofaa vaziri O'zbekistonga tashrif buyurib, O'zbekiston mudofaa vazirligi bilan maslahatlashuvlar o'tkazdi. 2015 yildan beri mavjud bo'lgan terrorizmga qarshi kurash bo'yicha qo'shma ishchi guruhi 2019 yil iyun oyida sakkizinchi yig'ilishini o'tkazdi. Birinchi mudofaa-sanoat seminari 2019-yil sentabr oyida Toshkentda tashkil etildi. Oktyabr oyida Hindiston Milliy xavfsizlik bo'yicha maslahatchi o'rinbosari Pankaj Saran ham Toshkentga tashrif buyurib, O'zbekistonning yuqori martabali rasmiylari bilan maslahatlashuvlar o'tkazdi. Oxirgi yillar davomida amalga oshirilgan ushbu tadbirlar o'zbek-hind mudofaachilarining "Do'stlik" harbiy-o'quv ashg'ulotlariga zamin hozirladi [2].

Hind va o'zbek ommaviy axborot vositalari 2019-yildan boshlangan "Do'stlik" harbiy-o'quv mashg'ulotlari haqida keng ma'lumotlar berishdi. Xususan, "Gking today" da shunday ma'lumotlar beriladi: Hindiston terrorizmga qarshi kurash taktikasiga bag'ishlangan 10 kunlik sessiyada O'zbekiston bilan ilk bor harbiy mashg'ulotlarini o'tkazadi. Mashg'ulotlar 2019-yilning 4-13-noyabr kunlari

O'zbekistonning Chirchiq o'quv-mashg'ulot maydonida bo'lib o'tdi. Mudofaa vaziri Shri Raj Nath Singx 3 kunlik tashrifi doirasida qo'shma mashg'ulotlarda ishtirok etayotgan Hindiston kontingenti bilan uchrashdi. "Do'stlik I" o'quvlaridan ko'rilgan asosiy maqsad quyidagilardan iborat edi.

- Mashqning maqsadi tog'li, qishloq va shahar hududlarida isyonchilarga qarshi kurash va terrorizmga qarshi operatsiyaga e'tibor qaratish;

- Ushbu o'quvlarda Hindistondan 45 a'zolik kontingent BMT mandati ostida vertolyotdan otish operatsiyalari, tog'li kemalar, jangovar tayyorgarlik, taktik operatsiyalar va aralashuv mashqlari bo'yicha o'qitildi;

- O'zbekiston armiyasi cho'l va tog'larda taktik mashg'ulotlar va omon qolish ko'nikmalari bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazdi;

"Do'stlik" o'quvlarining mashqlarida ikki armiya o'rtasida o'zaro ishlash ko'nikmalarini va ishonchni mustahkamladi va ikkala armiya o'rtasida eng yaxshi tajribalarni almashish imkonini berdi. O'zbekiston Markaziy Osiyodagi asosiy davlat bo'lganligi sababli, Hindiston hamkorlikning turli yangi yo'nalishlari orqali O'zbekiston bilan aloqa o'rnatishga harakat qilmoqda.

O'zbekistonlik harbiy xizmatchilar 2021-yilning 8-mart kuni hind-o'zbek harbiy bo'linmalari ishtirokida o'tkaziladigan «Do'stlik-II» o'quvlarida ishtirok etish uchun Hindistonning Utaranchal shtati, Ranikxet provinsiyasi hududida joylashgan «Chaubatiya» o'quv markaziga yetib borishdi [3].

Hind-o'zbek harbiy bo'linmalari ishtirokidagi "Do'stlik – II" o'quvlarida 13-motoo'qchi "Kamoyun" regimenti shtab ofitseri mayor Deyepak Chauhan rahbarligida hind harbiy xizmatchilari tomonidan qurol-aslahalar, ularning taktik-texnik tavsiflari va imkoniyatlari haqida ma'lumotlar berildi. Shuningdek, O'zbekistonlik harbiylar birinchi darajali serjant Botir Norqobilov rahbarligida hindistonlik hamkasblariga murakkab vaziyatlarda yashovchanlikni ta'minlashdan saboq berishdi.

Mazkur o'quvlar vaqtida O'zbekiston va Hindiston harbiy xizmatchilaridan iborat aralash tarkibdagi bo'linmalar "Chaubatiya" o'quv markazining otish maydonida "tir" va "jungli" sharoitida amaliy o'quv mashg'ulotlarni olib bordi.

O‘zbekiston va Hindiston o‘rtasida imzolangan ikki tomonlama harbiy hamkorlik rejasiga muvofiq, 2022-yilda “Do‘stlik-2022” o‘zbek-hind harbiy o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazildi. Xalqaro harbiy hamkorlik doirasidagi tadbir Xorazm viloyatidagi Shimoli-g‘arbiy harbiy okrugga qarashli “Yangiariq” umumqo‘shin poligoni hududida bo‘lib o‘tishi belgilangandi [4].

O‘zbekiston Mudofaa vazirligi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar departamenti ma’lumotiga ko‘ra, o‘quv rejasiga ko‘ra, uning asosiy qismi chegara naryadining muhim ma’lumotlarni yetkazishi bilan boshlanib ketdi. Unda shartli terrorchi guruhlar tomonidan davlat chegarasi buzib o‘tilishi hamda g‘arazli niyatlarini amalga oshirilishi bo‘yicha harakatlar bajarildi.

O‘quv mashg‘ulotini Shimoli-g‘arbiy harbiy okrug qo‘shinlari qo‘mondoni polkovnik Farhodjon Shermatov, Hindiston Qurolli kuchlari piyoda qo‘shinlari brigada generali Dipak Sharma, Hindistonning O‘zbekistondagi harbiy attashesi polkovnik Nipun Anand, davlat va jamoat vakillari kuzatib bordi [5].

Yuzaga kelgan vaziyatdan kelib chiqib, operativ shtab hamda yig‘ma otryad tashkil etilib, o‘zbek-hind hamkorlikdagi kuchlari belgilangan hududda jangovar vazifani bajarishga kirishdi.

O‘quv mashg‘uloti davomida razvedka-qidiruv ishlari olib borilishi natijasida aholi yashash punktida noqonuniy qurollangan shaxslar harakati aniqlandi. Zarba-ishg‘ol bo‘linmalari va ularning soni, tarkibi va qo‘riqlov tizimini aniqlash maqsadida hududda tun-u kun kuzatuv olib borildi.

Shundan so‘ng hamkorlikdagi antiterror operatsiyasini o‘tkazishga kirishildi. Shartli dushman kuchlari jangovar guruhlarining ishg‘ol harakatlari natijasida yo‘q qilindi.

Uchinchi bosqichda O‘zbekiston Mudofaa vazirligining jangovar vertolyotlari juftligi shartli dushman harakat qilayotgan texnika va tirik kuchlarga havodan zarba berdi.

Mazkur harbiy mashqlarni bajarish bilan “Do‘stlik – 2022” o‘zbek-hind qo‘shma taktik o‘quv mashg‘ulotlari muvaffaqiyatli yakunlandi [6].

Keyingi yillarda Hindiston-O'zbekiston munosabatlari turli sohalarda kengaydi. Mudofaa va xavfsizlik sohasidagi hamkorlik ham strategik sheriklikning o'ziga xos yo'nalishi sifatida namoyon bo'lmoqda, bu so'nggi ikki tomonlama almashinuvlardan yaqqol ko'rindi. Agar ushbu strategik sheriklik mustahkamlansa, "Do'stlik" o'quvlari mintaqada tinchlik, barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlashga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Doniyev S.I Science and art of Uzbekistan and India strengthening cultural ties in various fields as a form of public diplomacy. EPRA International journal of Multidisciplinary Research (IJMR). Volume 7. Issue 6. June-2021.
2. Doniyev S.I. Historical stages of formation of socio-political relations between Uzbekistan and India. O'zMU xabarlari. 2021-yil 1/5 soni.
3. Doniyev S.I. Establishment and development of cultural relations between Uzbekistan and India. "Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi" 2021-10 soni.
4. Doniyev S.I. Prospects of socio-economic relations between Uzbekistan and India context of globalization. "Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi" 2021-10 soni.
5. Doniyev S.I. Establishment and strengthening of mutually beneficial relations between Uzbekistan and India. Current research journal of history. Volume 03, Issue 03.
6. Hindiston yangi xalq diplomatiyasining sabab va omillari. Science and innovation. 2022 №3.

MASOFAVIY O‘QITISH VA UNING TA’LIM TIZIMIDA TUTGAN O‘RNI

Saidova Madina Sodiq qizi

Qarshi davlat universiteti

Matematika va kompyuter ilmlari fakulteti 3-bosqich talabasi

Kenjayeva Farangiz Yashin qizi

Qarshi davlat universiteti

Matematika va kompyuter ilmlari fakulteti 3-bosqich talabasi

Bekmurodova Bonu Yigitali qizi

Qarshi davlat universiteti

Matematika va kompyuter ilmlari fakulteti 3-bosqich talabasi

KIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada masofaviy o‘qitish va uning ta’lim tizimida tutgan o‘rni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Masofaviy o‘qitish, masofaviy o‘qish, masofaviy ta’lim, moslashuvchanlik, modullilik, parallelizm, keng qamrovlilik, iqtisodiy tejamkorlik, ijtimoiy teng huquqlilik, internatsionallilik, o‘qituvchining yangi roli, sifat

Masofaviy o‘qitish – eng yaxshi an’anaviy va innovatsion metodlar, o‘qitish vositalari va formalarini o‘z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta’lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta’lim formasidir.

Masofaviy o‘qish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta’lim tizimidir. U ta’lim oluvchiga ma’lum standartlar va ta’lim qonun-qoidalari asosida o‘quv shart-sharoitlari va o‘qituvchi bilan muloqotni ta’minlab berib, o‘quvchidan ko‘proq mustaqil ravishda shug‘ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o‘qish jarayoni ta’lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo‘lishiga bog‘liq emas.

Masofaviy ta'lim an'anaviy ta'lim turidan quyidagi xarakterli xususiyatlari bilan farqlanadi:

Moslashuvchanlik – Ta'lim oluvchiga o'ziga qulay vaqt, joy va tezlikda ta'lim olish imkoniyati mavjudligi.

Modullilik – Bir biriga bog'liq bo'lmagan mustaqil o'quv kurslari to'plamidan - modullardan individual yoki guruh talabiga mos o'quv rejasini tuzish imkoniyati mavjudligi.

Parallellik – O'quv faoliyatini ish faoliyati bilan birga parallel ravishda, ya'ni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda olib borish imkoniyati mavjudligi.

Keng qamrovlilik – Ko'p sonli o'quvchilarning bir vaqtning o'zida katta o'quv (elektron kutubxona, ma'lumotlar va bilimlar bazasi va boshqalar) zahiralariга murojaat qila olishi. Bu ko'p sonli o'quvchilarning kommunikatsiya vositalari yordamida o'zaro va o'qituvchi bilan muloqotda bo'lish imkoniyati.

O'qituvchining yangi roli – Masofaviy o'qitish o'qituvchining o'qitish jarayonidagi rolini yanada kengaytiradi va yangilaydi. Endi o'qituvchi o'zlashtirish jarayonini muvofiqlashtirishi, yangiliklar va innovatsiyalarga mos ravishda berayotgan fanini muntazam mukammallashtirishi, saviya va ijodiy faoliyatini yanada chuqurlashtirishi talab etiladi.

Sifat – Masofaviy o'qitish usuli ta'lim berish sifati bo'yicha kunduzgi ta'lim turidan qolishmaydi. Balki, mahalliy va chet elik dars beruvchi kadrlarni jalb qilib, eng yaxshi o'quv-metodik darsliklar va nazorat qiluvchi testlardan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etish sifatini oshirishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar masofaviy oliy pedagogik ta'limni yangicha tashkil qilinishiga asos yaratadi. Bunday ta'limda pedagoglar, kompyuter dasturchilari va mutaxassisleri yordamida yangi o'qitish kurslarini yaratishlari lozim bo'ladi.

Masofaviy o'qitish kurslarini yaratishda dastlab:

kurslarning maqsadi;

maqsadga erishish yo'llari;

o'quv materiallarini taqdim etish usullari;

o'qitish metodlari;

o'quv topshiriqlarining turlari;

muhokamalar uchun savollar;

munozara va bahslarni tashkil etish yo'llari;

o'zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlash lozim.

Bularning barchasi kurslarni yaratuvchi - o'qituvchilar (kurslar dizayneri) va texnologiyalar bo'yicha mutaxassislar hamkorligida amalga oshiriladi.

O'quvchi va o'qituvchining o'rtasidagi kommunikatsiya turiga ko'ra masofaviy o'qitish metodlarini quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

mustaqil o'qish usullari;

«birga-bir» pedagogik usuli;

«birga-ko'pchilik» o'qitish;

kommunikatsiya asosida «ko'pchilik-ko'pchilik» ta'limi.

Masofaviy ta'limning an'anaviy ta'limdan ustunlik tomonlari

O'qitishning masofaviy shakli iqtisodiy tomondan samaradormi?

Masofaviy o'qitishning mustaqil o'qishdan farqi *nimada?*

Masofaviy ta'limga asoslangan zamonaviy ta'lim an'anaviy ta'limdan o'ziga xos ilg'or tendensiyalari bilan ustun, ya'ni ta'limni rivojlantirishning yangi tendensiyalari ko'rib chiqamiz.

O'qitishning masofaviy shakli iqtisodiy tomondan samaradormi?

O'qitishning masofaviy shakli ayniqsa, oliy ta'limda borgan sari o'zini ishonchliroq namoyon qilmoqda. Uni kunduzgi o'qish shakli bilan taqqoslanganda o'qitishning masofaviy shakli iqtisodiy tomondan qulayroq.

Bu o'z navbatida, nisbatan kam moddiy xarajatlar orqali ixtiyoriy shaxs kasbga ega bo'lishi, malakasini oshirishi, kasbiy faoliyatga yo'naltirilishi, o'z bilimini yangi ma'lumotlar bilan to'ldirish mumkin.

Bu holda «masofaviy» atamasini qo'llash noo'rin, chunki, bu erda talabanning o'rgatuvchi dasturlar, turli tashuvchilardagi axborot ta'lim resurslari bilan mustaqil ishlash haqida gap boryapti. Talaba kitob, videokasseta va tarmoqdagi kurs bilan mustaqil ishlashi mumkin. Masofaviylik tushunchasi esa o'qituvchi bilan talaba masofa bilangina ajratilib turgan holdagina qo'llaniladi.

Masofaviy shakl – bu o'qitishning sirtqi shaklining analogi emas. Bu erda sirtqi o'qish shaklidan farqli ravishda, ular maxsus Internet texnologiyalari vositalari yordamida bog'lanadilar.

Masofaviy o'qitish bu kunduzgi, sirtqi, eksternat shakllar qatoridagi o'qitishning yangi shaklidir va unga aynan o'qitishning mustaqil tizimi sifatida qarash lozim. Insonni o'qitish va tarbiyalashda qanday shakldan foydalanilmasin, u pedagogika, didaktika va xususiy uslubiyotning qonuniyatlariga mos kelishi va ularni o'zida mujassamlashtirishi kerak.

Masofaviy ta'lim yoki masofaviy o'qitish asosiy yoki qo'shimcha bo'lishi mumkin. Keyingi holda biz masofaviy pedagogik faoliyat haqida gapirishimiz mumkin. (Masofaviy seminarlar, viqtorinalar, anjumanlar, olimpiadalar, aspirantlar bilan ishlashni tashkil etish.)

NATIJA

Masofaviy ta'lim-Masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi ta'lim kompleksidir. Demak masofaviy o'qitish masofaviy ta'lim kompleksidagi jarayondir. Masofaviy o'qitishning va masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik tizim zarurligi va maqsadi mavjud.

MUHOKAMA

Masofaviy o'qitishning mustaqil o'qishdan farqi nimada?

O'qitish jarayoni birinchi o'rinda masofaviy ta'limda o'zining tashkil etilishining interaktivligi, ya'ni o'quvchi va o'qituvchining [aloqalari](#), o'quvchilarning

o'zaro aloqalari bilan, bilimlarning aniq bir sohasiga ega ekanligi bilan xarakterlanadi.

Demak, masofaviy o'qitish jarayonida o'qituvchi va o'quvchining o'zaro aloqasi masofaviy ajralgan holda o'qitish vositalari to'plami- jumladan, elektron ma'ruza, darslik yoki kurslar bo'ladi. Mustaqil o'qish tizimida o'qituvchi bo'lmaydi, u o'quvchining mustaqil faoliyatidir.

Masofaviy o'qitishning mustaqil o'qish tizimidan farqi ana shunda. Mustaqil o'qish videokassetadagi avtonom kurslar, televizion va radiodagi kurslar, kompyuter dasturlari va kompakt disklardagi dasturlar bilan ishlashdir. Shu qatorga o'qituvchi va talaba orasidagi aloqa ko'rilmaydigan tarmoqdagi dasturlar asosida o'qish jarayoni ham kiradi.

XULOSA

Masofadan o'qitishning ijobiy tomonlari

Istalgan vaqtda o'qish imkoniyati. Masofadan o'qiyotgan talaba mustaqil ravishda semestr davomida materialni o'rganishga qachon va qancha vaqt ajratishi to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin. U o'zi uchun individual mashg'ulotlar jadvalini tuzadi. Ba'zi ta'lim muassasalari o'z o'quvchilariga o'qishni uzoq vaqtga qoldirib yana qayta ta'lim xizmatini to'lamasdan qaytish imkoniyatini beradi. Har qanday joyda o'qish imkoniyati. Talabalar dunyodagi istalgan joydan o'z uyida yoki idorasida bimalol o'qishi mumkin. O'rganishni boshlash uchun internet tarmog'iga ulangan kompyuter bo'lishi yetarli. Ta'lim muassasasiga har kuni tashrif buyurishning zaruriyati yo'qligi nogironlar, qamoqxonalarda jazoni o'tash qiyin bo'lgan joylarda yashovchilar, yosh bolali ota-onalar uchun har tomonlama qulayligidir.

Masofadan o'qitishning kamchiliklari.

Masofaviy o'qitish sharoitida talabalarning bir-birlari va o'qituvchilar bilan shaxsiy aloqalari juda kam. Shuning uchun ushbu mashg'ulot shakli muloqot qobiliyatlarini, ishonchni, jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun mos

emas. Kompyuter savodxonligining yetishmasligi cher elda masofaviy ta'limga alohida ehtiyoj chekka hududlarda paydo bo'ladi. Ammo o'sha hududlarda o'qishni istagan har bir kishi internetga ulangan kompyuterga ega emas.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.M.Aripov, B. Begalov “ Axborot texnologiyalari” TOSHKENT-“Noshir”-2009-yil
- 2.Daminova Barno Esanovna. Majmua “ Masofaviy o'qitish metodikasi “ 2022-yil. QarDU “Algoritmlar va dasturlash tillari” kafedrasida katta o'qituvchisi
- 3.Internet manbalari, Ziyonet.uz kutubxonasi

**POLIVINILKLORID VA MINERAL TO‘LDIRUVCHILAR ASOSIDA
OLOVBARDOSH KOMPOZITSION MATERIALLAR OLISH
TEXNOLOGIYASINI ISHLAB CHIQUISHNING ZARURLIGI VA
AHAMIYATI**

Abdirashidov Durbek Abdirashid o‘g‘li – TerDU,

Organik kimyo kafedrası 1 bosqich tayanch doktoranti

АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada polivinilxlorid va mineral to‘ldiruvchilar asosida olovbardosh kompozitsion materiallar olish texnologiyasini ishlab chiqishning zarurligi va ahamiyatining imiy jihatlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar. *Kimyoviy, komponent, polivinilxlorid, polimer, silikat, mineral, to‘ldiruvchi, olovbardosh, kompozit, material, nonotexnologiya, fizik-mexanik, termik, nanodispersli.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье описаны важность и необходимость разработки технологии получения огнестойких композиционных материалов на основе поливинилхлорида и минеральных наполнителей.

Ключевые слова. *Химический, компонентный, поливинилхлоридный, полимерный, силикатный, минеральный, наполнительный, огнеупорный, композиционный, материальный, нанотехнологический, физико-механический, термический, нанодисперсный.*

ANNOTATION

This article describes the importance and necessity of developing technology for obtaining fire-resistant composite materials based on polyvinyl chloride and mineral fillers.

Keywords. *Chemical, component, polyvinylchloride, polymer, silicate, mineral, filler, refractory, composite, material, nanotechnology, physical-mechanical, thermal, nanodispersed.*

KIRISH.

Hozirgi vaqtda jahonda organo-noorganik kompozit materiallarning o'ziga-xos xususiyatlari: fizik-mexanik, termik, past haroratga va ultrabinafsha nurlar ta'siriga chidamliligi tufayli ularni sanoat miqyosida ishlab chiqarishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'nggi vaqtlarda organo-noorganik kompozit materiallarning yangi sinfi keng tarqaldi, unda alohida komponentlarning o'lchamlari nano darajada bo'ladi. Nanodispersli to'ldiruvchi moddalar - qatlamli silikatlar, jumladan, bazalt va vermikulit asosida organo-noorganik kompozitsion materiallar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahonda mineral to'ldiruvchilar asosida organo-noorganik kompozitsion materiallar olish bo'yicha quyidagi masalalarni ilmiy asosda hal qilish: qatlamli silikatlar asosida organo-noorganik kompozitsion materiallar olishda ularni turli xil modifikatsiyalash usullarini ishlab chiqish; dispers va tolali zarrachalar bilan polimerlarni modifikatsiyalashda modifikatorlarni tanlash; organo-noorganik kompozitsion materiallarning fizik va mexanik xossalarini yaxshilash uchun adgeziya promotorlarini qo'llash orqali polimerlar bilan mineral dispers to'ldiruvchilar yuzasidagi adgeziyani kuchaytirish; kuchaytirilgan ekspluatatsion va yuqori yong'inga chidamlilik xossalariga ega bo'lgan organo-noorganik kompozitsion materiallarni yaratish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Polimerlar asosida yangi polimer kompozitsion materiallar yaratish borasida dunyo bo'yicha quyidagi olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, chet el olimlari: Y.Kojima, J.W. Gilman, R.A.Vaia, H.S. Nalva, Ch.A. Wilkie, A.B. Morgan, M.L. Bras, S. Bourbigot, Y. Mingshu va F. Wang, A.A. Berlin, G.YE. Zaikov tomonidan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida: S.SH. Rashidova, A.T. Jalilov, N.R. Ashurov, S.S. Negmatov, X.X.To'rayev, A.A.Qurbonov, E.R.Turayev, P.J.Tojiyev va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Ular tomonidan mineral qatlamli silikatlarni modifikatsiyalash va ular asosida organo-noorganik kompozitsion materiallar olish texnologiyasi yaratilgan. Shuningdek, bugungi kunda polivinilxlorid va mineral to'ldiruvchilar asosida olovbardosh kompozitsion materiallar yaratish alohida ahamiyatga ega. Chunki, respublikamiz kimyo sanoatini modernizatsiya qilish natijasida, ishlab chiqarish korxonalarida mahalliy xom ashyolar asosida import o'rnini bosadigan yangi turdagi organo-noorganik kompozitsion materiallar ishlab chiqarish borasida ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Harakatlar strategiyasining uchinchi yo'nalishida "Yuqori texnologiyali qayta ishlash tarmoqlarini, eng avvalo, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatli tayyor mahsulot ishlab chiqarishni jadal rivojlantirishga qaratilgan sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish orqali sanoatni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilish" kabi muhim vazifalar belgilab berilgan. Ushbu vazifalar ijrosini ta'minlashda polivinilxlorid va mineral to'ldiruvchilar asosida olovbardosh kompozitsion materiallar olish texnologiyasini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi.

NATIJALAR. Kompozitsion materiallarning termik, mexanik va olovga chidamlilik kabi xususiyatlarini kuchaytirish maqsadida mineral to'ldiruvchilar bazalt va vermikulit asosida organo-noorganik kompozit materiallar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlillarimiz ko'rsatadiki, hozirgi kunda polimerlar ichida aynan polivinilxlorid (PVX) qurilishda eng keng qo'llanilmoqda. AQShda PVXning 50 foizi, Yevropada 60 foizi qurilishda foydalaniladi. Eskirmaydigan, pishiq, qattiq, yengil, zanglamaydigan, kimyoviy, ob-havo va harorat ta'siriga chidamli mazkur material yong'inga chidamliligi bilan ham ajralib turadi. Elektr o'tkazmasligi esa uni izolyatsiya materiali sifatida qo'llanishiga ham imkon beradi. PVXdan ishlab chiqarilgan quvurlarning yaroqlilik muddati 40-yil bo'lib, bu sohadagi yangi ishlanmalar ularning yaroqlilik muddatini 100 yilgacha yetkazishi mumkin. Shu nuqtai-nazardan ham mahalliy xomashyo asosida polivinilxloriddan (PVX) olovbardosh buyumlar ishlab chiqarish texnologiyalarini yaratish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishini olib borish katta

ahamiyatga ega. Tadqiqotni amalga oshirish natijasida polivinilxloridning mahalliy minerallar bilan yuqori darajada to'ldirilishi, uning olovbardoshligini yanada oshirish orqali yangi tarkibli va sifatli kompozit materiallar olinishiga imkoniyat kengayadi. PVX boshqa qurilish materiallariga qaraganda arzon va yengil. Demakki, PVXni qayta ishlash, transportirovka qilish, yoqilg'iga kamroq mablag' sarflash va undan uzoq muddat foydalanish kabi iqtisodiy agzalliklari ham mavjud. Hozirgi kunda sanoat korxonalarida ishlab chiqarishning yuqori sur'atlarda o'sishi polimer kompozitsion materiallarga bo'lgan talabning yildan yilga ortishiga sabab bo'lmoqda. Bu o'rinda avtomobilsozlik va qurilish sohasida polimer kompozitsion materiallarga yuqori konstruktsion talablar qo'yilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda 512 ming tonna polietilen, 83 ming tonna polipropilen va 17,5 ming tonna polivinilxlorid ishlab chiqarilmoqda. Amalga oshiriladigan tadqiqot ishi natijasida mahalliy polimer - polivinilxlorid mineral to'ldiruvchilar - vermikulit, dispers bazalt, vollastonit, bazalt tolalari va boshqa qo'shimchalar asosida yuqori bosimli va termik barqaror polimer PVX buyumlari olishda ishlatiladigan polimer kompozitlar tarkibi ishlab chiqiladi.

Kimyoviy texnologiyalarda odatda olovga bardoshlilik-materialning 1580°C va undan yuqori haroratda yumshamaslik va deformatsiyalanmaslik xossasidir. Olovbardosh materiallar pishirish pechlarini qoplashda ishlatiladi. Bu jihatdan materiallar eriydigan (1350°C kam), qiyin eriydigan ($1350-1580^{\circ}\text{C}$) va erimaydigan (1580°C yuqori) turlarga bo'linadi. Olovbardosh materiallar - bu kompozit materiallarni nano darajada o'zgartirish, xususan, biriktiruvchi komponentlarni (matritsali tizimlar) tayyorlash uchun yangi texnologiyani yaratish orqali ta'minlanadi.

XULOSA. Respublikamizda innovatsion texnologiyalarni tadbiq etish orqali sanoat ob'ektlarini yuritishning ilmiy asoslangan tizimi va atrof-muhitni muhofaza qilishning chora-tadbirlarini amalga oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-

4947-sonli Farmoni va 2019 yil 3 apreldagi «Kimyo sanoatini yanada isloh qilish va uning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4265-sonli Qarori ijrosini ta‘minlashda hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda “Polivinilxlorid va mineral to‘ldiruvchilar asosida olovbardosh kompozitsion materiallar olish texnologiyasini ishlab chiqishda:

mineral to‘ldiruvchilar va organomodifikatorlar o‘rtasidagi ta‘sirlashish mexanizmini va sharoiti o‘rganish;

mahalliy mineral xomashyolar asosida oldindan ma‘lum xossali organo-noorganik kompozitsion materiallar yaratish, kompozitsion materiallarning fizik-mexanik, texnologik va ekspluatatsion xususiyatlarini to‘ldiruvchilar tabiati va tarki

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-4947-sonli Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 apreldagi «Kimyo sanoatini yanada isloh qilish va uning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4265-sonli Qarori
3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishikerak.T.,O‘zbekiston“. 2017 y. 102 bet.
4. Raximov Sh.T., Xudoynazarova Q.Dj. Kompozitsion materiallarning zamonaviy texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, TAQI, 2021. 200 b.
5. Tojiboyev B.M., Muhiddinov N.Z., Karimov R.I., Jalilov R.R. Ikkilamchi termoplast polimerlar asosida qurilish sanoati uchun polimerkeramik kompozitsion materiallarni olish jarayonini takomillashtirish. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 1. ISSUE 9 ISSN 2181-1784. October 2021. 386-392 betlar. [.www.oriens.uz](http://www.oriens.uz).

THE PROBLEMS OF SPEECH COMPRESSION IN SIMULTANEOUS INTERPRETATIONS

Kengasheva Iroda

UzSWLU, master's degree student

Introduction: *Simultaneous translation has always aroused an increased interest of foreign and domestic linguists, psycholinguists and psychologists who have studied simultaneous translation proper, or who have used it in as a basis for research in other areas.*

Key words: *oral, written, individual, cultural competency, interpreter, concept, languages, cultures, customs, civilizations, globalization, civilisation, communication effectiveness, translation process.*

In particular, A. A. Leontiev studied the internal program of speech utterance [Leontiev 1969], S. B. Benediktov, D. I. Ermolovich, and a number of other researchers also put forward hypotheses regarding the implementation of the simultaneity of the processes of listening and speaking on the basis of the level distribution of attention, Claude Shannon developed the theory of redundancy of language and speech, V. A. Artemov in his research paid attention to the mechanism for implementing speech compression. The attention of psychologists to simultaneous translation has led to the fact that research in this fields have become, in fact, interdisciplinary. Psycholinguistics has become the basis for studying both simultaneous translation in general and the psychological mechanisms involved in this type of activity (mechanisms of attention, memory, thinking, sensory-perceptual mechanisms, recoding, compression, decompression, switching, level attention mechanism, mechanism of probabilistic forecasting and etc.). This served to develop the theory of translation as a scientific discipline and to understand a number of processes accompanying translation activities,

not amenable to study by means of linguistics alone. The linguistic theory of translation primarily considers the relationship between the translation and the original, and as well as ways to achieve their most complete compliance. Linguists deal with the problem of equivalence, consider various ways of describing the content of a text, means of expressing one and the same content in the texts of the original and translation, the degree of semantic closeness or similarity of the pragmatic impact of these texts. Attempts are also made to identify certain general patterns of the translation process that are present in a large volume of translations and, according to Komissarov V.N., "do not depend on the knowledge, tastes and working conditions of translators" [Komissarov 1997]. Thus, in fact the "human factor" - the personality of the translator - is completely excluded. Considering simultaneous translation from the point of view of psychology, researchers proceed from the understanding of translation activity as a system within which the psyche functions. In the analysis of translation activity, all mental phenomena are considered as peculiar mechanisms. The psychology of translation is based on three interconnected principles - activity, personal and communicative, and also studies a number of other aspects, in particular, the psychology of a translator. In this aspect, individual typological features of the personality are considered (balance, imbalance, excitability-inertia, etc.), and individual psychological characteristics (emotionality, level of intelligence development, character traits, etc.) are also studied. Other areas of research within the psychology of translation include communicative translation activities as such, in particular, the nature and subject of the communicative situation, and also the speech activity of listening and speaking, carried out by the translator in the process of activity, including the content, structural organization and psycholinguistic mechanisms of implementation this activity. In addition to general psychological and specific activity mechanisms (mechanisms of thinking, memory, attention, etc.), mechanisms specific to translation activity, such as switching, recoding, and others, are especially considered.

So, simultaneous translation is defined by various authors as “a combination of continuous perception a translator of speech in one language with the reproduction of its meaning in another” [Benediktov 1968]; like "kind of the activity of an interpreter, characterized by the pronunciation of the text of the translation in parallel with the sound of the original text" [Shiryaev 1979]; as "a form of a complex process of processing information by a person, including the perception, accumulation, search, transformation and transmission of verbal information" [Gerver 1975]; as "such a professional type of interpretation of conferences, which is carried out simultaneously with the perception of the message in the original language with the help of technical means in a specially equipped booth, and in the process of which - in conditions of time pressure - information of a limited volume is processed per unit of text" [Chernov 1969]; as "a type of monologue speech, where the program given from outside" [Leontiev 1969]. In other words, the program of translation activity is determined by the situation specific communicative act and the original text.

Professional simultaneous interpreting is an interpreting carried out under special conditions. For him characterized by unequal conditions for generating speech in the original language and in the target language, lack of time, as well as increased mental tension, the cause of which is the awareness of the synchronism of two activities that take place in the conditions of the loss of the usual forms of control over the speech process, which leads to a feeling of uncertainty about the correctness of actions. The simultaneous translation session lasts for on average within 20-30 minutes. After this, there is a decrease in cognitive activity, a strong fatigue due to intensive involvement in the activity of all mental and nervous processes.

However, simultaneous translation is not only the application of speaking skills in the process of listening. In the basis of the activity of a simultaneous interpreter is not only the spontaneity of speech reproduction, based on sufficient linguistic competence of the interpreter in the source and interpreting languages, but as well as a specific plan of activity that the simultaneous interpreter uses when interpreting.

A communication activity plan is a set of specific strategies used simultaneous interpreter in specific interpreting situations. Among the strategies used in simultaneous interpreting, one can single out, for example, the trial and error strategy, the waiting strategy, the strategy linearity, compression strategy, decompression strategy and others.

Simultaneous translation research has been rather isolated from other research in applied linguistics. The reason for this was the methodological problems caused by the presence of many language pairs, as well as the possibility of practical application of research results in only a relatively narrow area. The first most detailed studies on simultaneous translation were carried out by professional translators who tried to create a theoretical basis for the training of specialists in this field. Subsequent research was a reflection of the main provisions of the cognitive theories. However, despite the fact that after the first attempts to analyze simultaneous translation about half a century has passed, the scientific community has not yet developed a unified position on the issue of research problems of simultaneous translation.

Experimental work in the field of simultaneous translation began to appear in the mid-1960s. century. Issues of interest to researchers included:

- the issue of phase shift and the unit of simultaneous translation;
- general functional mechanisms of speech activity in the process of simultaneous translation;
- the mechanism of level awareness and control over the performance of individual actions and the correctness of the statement;
- the role of pause in simultaneous translation;
- the role of memory in the translation process;
- mechanism of distribution of attention;
- mechanism of probabilistic forecasting and proactive synthesis in the process of perception and generation of speech in simultaneous translation, and others.

These problems were raised and considered in order to prove or disprove the simultaneity of the processes of listening and speaking in the conditions of

simultaneous translation. The simultaneity of these processes was experimentally confirmed in the late 1970s.

In order to test the hypothesis about the synchronism of the processes of listening and speaking, G. V. Chernov and I. A. Zimnyaya conducted research with simultaneous recording of the original and translation into audio equipment. As a result of the experiment, it was found that the translator conveys the meaning of the speaker's statement, which in most cases coincides with the sound of the translator himself with more or less time lag. In this case, if the meaning of the speaker's statement was understood by the interpreter during time of his own speaking, then the processes of perception and speaking can proceed simultaneously in conditions of simultaneous translation [Chernov 1980]. Thus, the simultaneous interpreter simultaneously perceives the speaker's speech program and recodes it into the target language. Complexity simultaneous translation consists in the fact that the translator is forced to build his own program of speech utterance in parallel with the speech program of the speaker, correlating with the semantic reference points in his speech. In accordance with the strategy of probabilistic forecasting, the translator puts forward a hypothetical program for the development of the speaker's speech statement from the very beginning of its sound, and then confirms or refutes his forecast by analyzing the incoming semantic reference points of the speech statement in the source language.

One of the most important issues considered by the theory of simultaneous translation is the nature of the probabilistic forecasting mechanism, which is considered fundamental in the implementation of simultaneous translation. Among the variety of mechanisms involved in the process of simultaneous translation (mechanisms of memory, the mechanism of level distribution of attention, the mechanism of pause and others), the leading G. V. Chernov considers the psycholinguistic mechanism of probabilistic forecasting. When generating speech, the main role is given to the mechanism of preemptive synthesis. The researcher bases his position on the position of the psychology of activity on the counter activity of the brain when perceiving information.

It should be noted that probabilistic forecasting is based on the redundancy of language and speech [Chernov1980]. At the same time, redundancy is understood not as the redundancy of the language in general, but the redundancy of speech in this language. The higher the message redundancy, the higher the probability of a correct prediction. It is known that the redundancy of a developed language is approximately 70-85%. Simultaneous interpreter for practice deals with the redundancy of a coherent message. At the same time, connectivity is based on the unity of the topic. and communicative intention of the speaker [Chernov 1980].

The higher the message redundancy, the more the connection between the communicative intention of the speaker and the unity of the topic, and consequently, the greater the likelihood of using lexical units that can be predetermined by the meaning of the speech.

It should be noted that the level of redundancy of functional styles is quite high (about 96%), so how each functional style is characterized by a certain set of lexical units. Consequently, it is much easier for a simultaneous interpreter to put forward hypotheses, provided that the interpreter knows the vocabulary of this functional style. Obviously, the mechanism of probabilistic forecasting and the concept of language redundancy are closely related to the concept of speech compression, which is based on the psychological and linguistic patterns of speech activity. Information redundancy of speech, in turn, makes it possible to implement a compression strategy in simultaneous translation. Studies have shown that with carefully crafted written translation from English into the Russian syllabic value of the text increases one and a half times, and during oral translation, where there is no possibility to carefully work out the wording, the text can be more than two times larger [Chernov 1969]. At provided that the speaker delivers a speech at an average or fast pace, then it is difficult, and sometimes even impossible, for the interpreter to have time to pronounce the full text of the translation during the time the speaker delivers the speech. Thus, there is a need to deliberately reduce the amount of text in the target language. Among other things, you cannot forget that the speed of speech-thinking operations is finite and is determined by the natural capabilities and abilities of each particular translator. Therefore, an increase in the rate of speech in the source language leads to an increase in the number of translation errors. Finally, in the translator's speech there must be pauses in order for him to be able to hear fragments of the speaker's speech without simultaneously pronouncing the text of the translation (this, in particular, is due to the

fact that the process of speaking the speaker and the process of the interpreter's speaking rarely coincides in time by more than 70%).

Speech compression is "... such a compression of it, determined by the specific conditions of communication, in which only what is necessary for a given task of communication is preserved in it, and everything else is swept aside"[Artemov 1966].

In fact, speech compression is generated by the specific conditions of the simultaneous interpreter's activity (time restrictions and the simultaneity of the processes of listening to the speaker's speech and generating speech in the target language), and its size is determined by the need to maintain an even pace of the translator's speech in the target language. Speech compression, therefore, is a form of adaptation of translation actions to the conditions of activity.

In particular, G. V. Chernov identified the size of compression by comparing compressed texts obtained as a result of simultaneous translation with uncompressed texts performed by in writing. As a result, it turned out that the compression during translation can reach 30-37%. The main factor affecting the size of the compression of the original message is the speed of the speaker's speech.

List of used literature

1. Artemov V. A. Psychology of teaching foreign languages. - M., 1966.
2. Benediktov B. A. Basic questions of the psychology of oral translation // Fremdsprachen. - 1968. - No. 2.
3. Komissarov V. N. Translation and communication. - M., 1997.
4. Leontiev A. A. Language, speech, speech activity. - M., 1969.
5. Chernov G.V. Simultaneous translation: speech compression - a linguistic problem // Translator's Notebooks. -M., 1969.
6. Chernov G. V. Linguistic foundations of simultaneous translation: Doc. diss. - M., 1980.
7. Shiryaev A.F. Simultaneous translation: the activity of a simultaneous interpreter and the methodology of teaching simultaneous translation. - M., 1979.
8. Gerver D. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation // META. - 1975. - Vol. 20.-No. 2

A THEORY OF PREDICTION IN SIMULTANEOUS INTERPRETING

Kengasheva Iroda

UzSWLU, master's degree student

Introduction: A theory of prediction in simultaneous interpreting Simultaneous interpreting is an ecological context in which prediction during comprehension is highly advantageous, as interpreters must simultaneously plan their own upcoming utterances based on the speech to which they are attending.

David Gerver, who came to the same conclusions about simultaneity listening and speaking, asks a natural question: how in such a case "all this can be obtained"? Answering the question "how" offers a psychological model of the mechanism of simultaneous translation.* Based on the Halle and Stevens model of speech perception,** models of "analysis through synthesis", *** D. Gerver considers in his models of the problem of memory and its types, which are included in the implementation of simultaneous translation, the problem of distribution of attention and points to an important, in his opinion, stage of control behind the TL text generated by the translator. Gerver sees the proof of the existence of this stage in the observed corrections, which the interpreter in normal working conditions (good audibility, the optimal rate of speech, the level of complexity of the text in foreign language available for this translator) sometimes inserts into his speech on PY.

Describing his model, Gerver points out: "By synthesizing messages in the source language ..., the translator can thus generate his own translation. However, the situation is more complicated than with one language. The translator needs not only to know rules of analysis at various levels for each of the languages involved in this process, but also at what levels they correspond to each other. Then the process of translation will be associated with the continuous synthesis and analysis of possible translations

of the source message, the continuous generation, control and verification of the translation in comparison with the original message as it is understood by the translator ... Control and possible revision are an integral part of the process rather than additional activities carried out after the translation.”*

In the psychological description of the mechanism of simultaneous translation, suggested by Gerver, the process looks like this.** Synchronist receives a certain portion of the original message until the short-term "buffer" memory is filled (in this case further portion of the message is rejected). As they arrive into the buffer memory of message parts, their processing begins according to scheme: decoding of a part of the IL message and transition from the Surface to the deep level, *** after which the decoded part messages are sent to intermediate RAM temporary storage; next step is recoding from the deep level to the surface level of the TL and again saving the result in RAM. After that received the result is verified for compliance with the deep level of the PJ deep level of the IA, and either, with satisfactory compliance, the result is allowed to be sent to the output of the system, or again the process of processing this part of the message is repeated. In this case, it is possible to overflow the buffer memory at the input of the system, refusal to receive a further portion of the incoming message and resulting in a gap in the translation. In order to be able to control and verify the result of transcoding with the deep level of the IL, that is, the meaning of the message in the IL, another short-term buffer memory is introduced at the output of the system.

A model that considers the various steps in some detail storage of incoming and partially processed parts of the message, that is, various "pantries" of memory, at the same time not only almost completely ignores the stages of processing speech information during its perception and generation,* but - even speaking of control – and such purely psychological moments that are important for the analysis of simultaneous translation as the levels of awareness of control over individual operations. Therefore, this model should be recognized as very "weak" model, that is, a model that does not

have sufficient explanatory power. Indeed, this purely psychological model ignores many speech mechanisms well known to modern psychology.

For example, the American psychologist T. Bever points out: "If the speech perception mechanism could operate without any time restrictions, then the only device needed for

understanding of sentences, there would be "grammar". One of these "time-independent" mechanisms could be the "analysis by synthesis" perceptual model, in which "grammar" is used to generate synthesizable sentences that are "matched" with what is being input. When such a potential offer is generated that corresponds to the one available on input (according to some criterion), the device assigns a specific generated structure to the input sequence. Given an unlimited amount of time to make false guesses about what the input sequence is, such a device will eventually assign all the grammatical structures that should be assigned to a particular sequence. However, real speakers and listeners do not have unlimited time to make incorrect assumptions about the structure of what they hear. Recognizing this fact, various researchers have proposed to include in the "analysis through synthesis" "preprocessor", which performs a rough estimate of the input sequence in order to narrow down as effectively as possible the range of "guesses" that the grammar makes. Such a pre-processor could (hypothetically) target the grammar to guess sentence structure based on some qualities, such as a certain length.

Recent research leads to the idea that there are three main features of the speech perception process carried out in the device pre-processing:

- 1) primary unit of perception is "offer"***;
- 2) within each "sentence", direct projection rules are attributed to the main components semantic relations between them;
- 3) after processing each "sentence" it is recoded into a relatively abstract form, thereby freeing up immediate memory for processing next "offer".*

Such a preliminary device is not provided at all. Many other psychological theories and data of the psychology of speech. In fact, the whole explanation complex process of the joint venture is reduced to an indication of a multi-channel the nature of the processing of incoming information. But the main thing is not this. The main drawback, the weakness of the model is that the "decoding and transcoding" device itself is also as well as a device for comparing the "meaning" of a segment of the IA with the meaning ("deep structure") of the PU segment and control, remain in essence cases are empty. The author only points out the difficulty of disambiguating phrases like ** flying planes can be dangerous

1) to fly planes..;

2) planes that fly.. without any procedures recoding the incoming message.

Thus, in addition to psychological "incompleteness", weakness .This model is manifested in the complete absence of any linguistic procedures. Exaggerating somewhat, one could say that this model can equally well be attributed to the process "simultaneous translation", say, from the code of a marine manual semaphore (signaling with flags) into Morse code. The lack of content of the model is explained by ignoring the factors related to linguistics, to language, speech, speech activity, to translation as such.

Here we come to a very significant point in defining the subject of research. Since we are dealing with a synchronous translation of a speech message encoded by means language and translated into another language, we cannot help but refer to linguistics and, more precisely, to linguistic theory translation. Over the past decade and a half, several models have been created within the framework of the linguistic theory of translation, ***Let us list again the main features of simultaneous translation, which distinguish it from written translation, which serves as usually the real object of the linguistic theory of translation. These features are as follows

1) Implementation of the transfer after a single presentation section of the original text.

2) The need to translate until the completion of not only the message (text), but often the statement - the sentence.

- 3) Limitation of the translation process (message recoding) by strict time frames (average lag, that is, several seconds).
- 4) The simultaneity of the processes of listening and speaking (or the simultaneity of the performance of two communicative acts), which can be regarded as the accomplishment of each of the two communicative acts in the conditions of "noise", "interference".*

List of used literature

T. G. B e v e g. Perceptions, Thought, and Language. In: "LanguComprehension and the Aquisition of Knowledge", ed. by R. O. F r e e d l e and John B. Cargo 1 1. V. H. Winston & Sons, Inc., 1972, p. 104.

** By the way, T. Bever, referring to numerous experiments conducted with his participation between 1968 and 1972, points out in the cited work: "... the time for inventing the completion of a fragment of a sentence-stimulus increases due to ambiguity (my discharge. — G. Ch.) of a fragment only when the fragment is an unfinished "sentence" ... In other words, by the time when the the boundary of the "sentence", the fact that the (given) sequence is ambiguous, irrelevant (my discharge. - G. Ch.), since the decision on one of the two meanings has already been made. (T. G. B e v e g. Op. cit.,R. 106)

*** See: A. D. Schweitzer. Translation and linguistics. M., military publishing house, 1973, Ch. I, and also V.N. Komissarov. A word about translation. M., "International. Rel.", 1973; Ya. I. Retsker. Translation theory and translation⁴² depending on their features, to varying degrees applicable to the study of simultaneous translation; speech first talks about the dichotomy: translation as a process - translation as a result process.*

CHAKANA SAVDODA REKLAMA FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Karimova Nafisabonu Djamshidovna

TDIU doktoranti, nafisabonukarimova@gmail.com

***Annotatsiya.** Maqolada chakana savdo korxonalarini faoliyatida reklamaning ahamiyati va mohiyati nazariy ma'lumotlar hamda xorij olimlarining ilmiy tadqiqot ishlariga muallifning ilmiy yondashuvlari asosida ochib berilgan. Shuningdek, mamlakatimiz chakana savdo korxonalarida reklama faoliyatini qollash bo'yicha mavjud muammolar tahlili hamda PEST tahlillar amalga oshirilgan. Maqolada sohaga oid mavjud muammolarning samarali yechimi sifatida reklama faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan AIDA modelidan foydalanish taklif etilgan.*

***Kalit so'zlar:** marketing, chakana savdo, reklama, PEST tahlili, AIDA modeli.*

***Аннотация.** В статье раскрывается значение и сущность рекламы в деятельности предприятий розничной торговли на основе теоретических данных и научных подходов автора к научно-исследовательским работам зарубежных ученых. Также проведен анализ существующих проблем использования рекламной деятельности в предприятиях розничной торговли нашей страны и PEST анализа. В статье предлагается использование модели AIDA, направленной на совершенствование рекламной деятельности, как эффективное решение существующих проблем в отрасли.*

***Ключевые слова:** маркетинг, розничная торговля, реклама, PEST-анализ, модель AIDA.*

***Annotation.** In the article, the significance and essence of advertising in the activity of retail trade enterprises is revealed based on theoretical data and scientific approaches of the author to scientific research works of foreign scientists. Also, the analysis of the existing problems in the use of advertising activities in the retail trade enterprises of our country and PEST analyzes were carried out. The article proposes the use of the AIDA model aimed at improving advertising activities as an effective solution to existing problems in the industry.*

***Key words:** marketing, retail trade, advertising, PEST analysis, AIDA model.*

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida rivojlangan kompaniyalarning 80% dan ortiq xarajati reklama faoliyatiga sarflanadi, chunki bu sarflangan xarajatlar kompaniyaga kelgusida ikki barobardan ortiq daromad kelishini kafolatlaydi [17]. Iste'mol xarajatlari iqtisodiyotning kelajagini belgilab beradigan mamlakatda reklama odamlarni ko'proq pul sarflashga undaydi. Ko'proq xarid qilishni rag'batlantirish orqali reklama ish o'rinlarining o'sishiga va mahsuldorlikning o'sishiga va ortib borayotgan talabni qondirishga yordam beradi va har bir iste'molchiga ko'proq pul sarflash imkonini beradi. Jahon tajribasidan ma'lumki, reklama iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi. Dunyo iqtisodiyotida reklama iste'molchilarga mahsulot va xizmatlarni tanlash, shuningdek xususiyatlar, imtiyozlar va narxlarni taqqoslash haqida foydali ma'lumotlarni taqdim etadi.

Shu jihatdan, "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi"da savdoda barqarorlikni yanada mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish maqsadida, chakana va ulgurji savdo korxonalarini tizimini rivojlantirish siyosatini davom ettirish, ularning ishini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish kabi maqsadlar belgilandi [1]. Ushbu belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun chakana savdo sohasida marketing faoliyatiga oid innovatsiyalardan kengroq foydalanish, raqamli reklama turlari va vositalaridan foydalanish, CRM, targeting va SMM kabi savdo hajmini oshirishga qaratilgan zamonaviy marketing strategiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'ngi yillarda respublikamiz aholisining daromadlari va turmush darajasini yanada izchil oshirish, fuqarolarning daromadlari, shuningdek, aholi o'sishini ta'minlash bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar natijasida o'z-o'zidan chakana savdo aylanmasi oziq-ovqat va nooziq-ovqat tovarlariga bo'lgan talabni o'zgartirmoqda. Samarali savdo faoliyati raqobatbardoshligi asosan potentsial iste'molchilar uchun chakana savdo do'konining qulayligi bilan bog'liq. Mamlakatimizda 2000-2020-yillar davomida chakana savdo korxonalarini soni 53 mingtadan qariyb 170 mingga yetdi [2]

va bu savdo nuqtalari sonining ko'payishiga olib kelmoqda. Bu yirik savdo ob'ektlari va sanoat tarmoqlarining yuqori darajada rivojlanayotganligidan dalolat beradi.

Jahonda chakana savdo korxonalarining iqtisodiy ahamiyatini e'tiborga olgan holda, uning iqtisodiy salohiyatidan to'liq va samarali foydalanish yo'nalishidagi ilmiy tadqiqotlarga muhim e'tibor qaratilmoqda [8]. Reklama sohasidagi ko'plab muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish faoliyat sohasi xorijiy davlatlar tomonidan to'plangan katta tajribani o'rganish, tushunish va muayyan ichki sharoitda malakali qo'llash sharti bilangina mumkin. 2019-yilda Xitoyning yalpi ichki mahsuloti xarid qobiliyati 18,110 milliard dollarni, chakana savdo ulushi esa 21,5 foizni tashkil etdi. Xitoyning Global Chakana Rivojlanish Indeksi reytingi iste'molchi talabidan kelib chiqqan holda iste'mol do'konlarida zamonaviy xizmatlar va noyob mahsulotlarni yetkazib berishni kengaytirishda asosiy omil bo'ldi. Hindiston oziq-ovqat chakana savdosini onlayn chakana savdoga o'tkazish asosida keyingi besh yil ichida oziq-ovqat chakana savdosini 18 foizga oshirishni rejalashtirmoqda [6]. Bugungi kunda chakana savdo korxonalarida reklama faoliyatini to'g'ri tashkil qilish, uni rivojlantirish g'oyat muhim masalalardan biridir. Aynan reklama faoliyati tufayli savdoda moliyaviy-iqtisodiy inqirozlari yuzaga keladi va bu muammoni to'g'ri hal qilish korxonaning samarali faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bugungi kunda reklamaning roli shunchalik kengaydiki, u biznesning muhim funksiyasiga aylandi, chunki reklama odamlarni yangi mahsulotlar va yangi ehtiyojni qondirish xususiyatlaridan xabardor qiladi. Reklama milliy va xalqaro marketingning asosiga aylandi. Iqtisodiy rivojlanish sharoitlarini hisobga olgan holda, reklamaning rolini qayta ko'rib chiqish va mahsulotlarni reklama qilishning eng yaxshi usullarini tanlash zarurati tug'ildi. Chakana savdoda reklamadan foydalanish chakana sotuvchilar o'zlarining maqsadli auditoriyasidan sotishni yaratish uchun o'z mahsulotlariga qiziqish va xabardorlikni oshirish uchun do'kon reklamasidan (onlayn va oflayn) foydalanish jarayonidir. Reklama orqali chakana sotuvchi o'z auditoriyasiga

ma'lum bir harakatni amalga oshirishga ta'sir o'tkazishga harakat qiladi [4]. Reklama aylanmani tezlashtiradi, o'lik zaxiralar xavfini kamaytiradi va umumiy xarajatlarni mutanosib ravishda kamaytirishga olib keladi.

Ilmiy adabiyotlarni o'rganish natijasida aytish mumkinki, ijtimoiy media amaliyotchilari maxsus chegirmalar, tanlovlar va bepul mahsulot assortimenti kabi jozibali aksiyalarni taklif qilishlari, potentsial yoki hozirgi mijozlarning har qanday so'rovi yoki fikr-mulohazalarini darhol qabul qilishlari va sotishdan oldin mukammal xizmat ko'rsatishlari sotuv hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatmasdan qolamaydi [12]. Reklamaning umumiy maqsadi mahsulotni bozorga chiqarishdan iborat, buning uchun ishlab chiqaruvchi reklamadan keng foydalanadi. Reklama orqali ular xaridorlarni o'z mahsulotlari bilan tanishtirishga harakat qiladilar va sotuvchi xaridorga murojaat qilishdan oldin ularga nisbatan ijobiy munosabatni targ'ib qilishga intiladi [13]. Shuning uchun sotuvchi xaridorga yaqinlashganda, unga mahsulotni sotish nisbatan oson kechadi.

Biz hajmli narxlar, ommaviy reklama va inventarning chuqurligi bilan raqobatlasha olmaymiz. Biroq, biz katta do'konlarga qaraganda kuchliroq mijozlarga xizmat ko'rsatish va noyob inventarni taqdim eta olamiz. Bu iste'molchilar uchun juda qimmatlidir,"-deb tushuntiradi Sutton [12]. Reklamaga hissiy qadriyatlarni qo'shish imkoniyati, o'z navbatida savdo nuqtalari dizayni, atrof-muhit va mahsulot portfeli bilan imtiyozli tanlov, muntazam tanlov yaratish va shu bilan sodiq mijozni saqlashga yordam beradi [6]. Chakana savdo sohasidagi asosiy rivojlanish tendentsiyalari asosan ushbu sohadagi innovatsiyalarni rivojlantirish bilan bog'liq. Iste'molchi xulq-atvoridagi o'zgarishlar bilan bog'liq tendentsiyalar ilmiy tadqiqotlar uchun markaziy o'rinni egallaydi. Butun dunyo mamlakatlari iste'molchilarga bir qancha sohalarda, ya'ni arzon narxlarda, qisqa muddatli yetkazib berishda, raqamli texnologiyalarni joriy etishda va hokazolarda o'zgarishlarni ko'rsatmoqda [8].

Chakana savdoda reklama ko'p jihatdan reklama ob'ektining xususiyatlariga bog'liq. Bu mahsulotlar, xizmatlar, korxonalar reklamasi, savdo nuqtalarida tashkil etilgan turli xil aksiyalar va boshqalar bo'lishi mumkin. Mahsulot reklamasi ma'lum

bir mahsulotni taqdim etadi, xaridorni do‘konga kelib, uni sotib olishga undaydi. Bunday reklama bir vaqtning o‘zida do‘kon obro‘cini yaratish va saqlashga yordam beradi [8]. Reklamaning iqtisodiy samaradorligi reklama ta‘sirida aylanmaning o‘shishi natijasida olingan qo‘shimcha foyda miqdori bilan reklama xarajatlarini solishtirish yo‘li bilan aniqlanadi. Foyda miqdori reklama xarajatlarining umumiy miqdoridan katta yoki teng bo‘lgan hollarda reklama iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi. Reklamaning samaradorligi, shuningdek, reklama qo‘llanilishidan oldin va keyin ikki o‘xshash davr uchun savdo ma‘lumotlarini yoki mahsulotni reklama bilan va reklamasiz bir vaqtning o‘zida sotish to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni solishtirish orqali baholanadi [9]. Aksariyat hollarda alohida reklama vositalarining yoki reklama kampaniyasining samaradorligini mutlaqo aniq aniqlash mumkin emas. Biroq, taxminiy hisob-kitoblar oqlanadi.

Samarali reklama xabarining markazida har doim aniq va erishish mumkin bo‘lgan maqsadlarni qo‘yish yotadi: ular kommunikativ kampaniyaning muvaffaqiyatini belgilaydi va sotish istiqbollari bevosita ta‘sir qiladi. Va agar umuman reklama maqsadli auditoriya e‘tiborini mahsulotga jalb qilishga, unga qiziqish uyg‘otishga yoki saqlab qolishga qaratilgan bo‘lsa, unda mahsulotning hayot aylanish bosqichlariga va bozordagi vaziyatga qarab, uning maqsadlari sezilarli darajada belgilangan bo‘ladi[14]. Chakana savdo xaridor bilan sotuvchi o‘zaro munosabatlar hududi bo‘lib, unda bitimni tuzish uchun uzoq kutish shart emas. Agar B2B bozorida oylar davomida kelishuvga erishiladigan bo‘lsa, bu yerda natija uzoq kuttirmaydi. Chakana savdo aylanmasi kompaniyadagi xizmat ko‘rsatish sifatiga bevosita bog‘liq. Jamoani iste‘molchi bilan aloqa o‘rnatishga, uning ehtiyojlarini aniqlashga, taklifni to‘g‘ri tuzishga va e‘tirozlar bilan ishlashga o‘rgatish chakana savdo hajmining oshishiga olib keladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

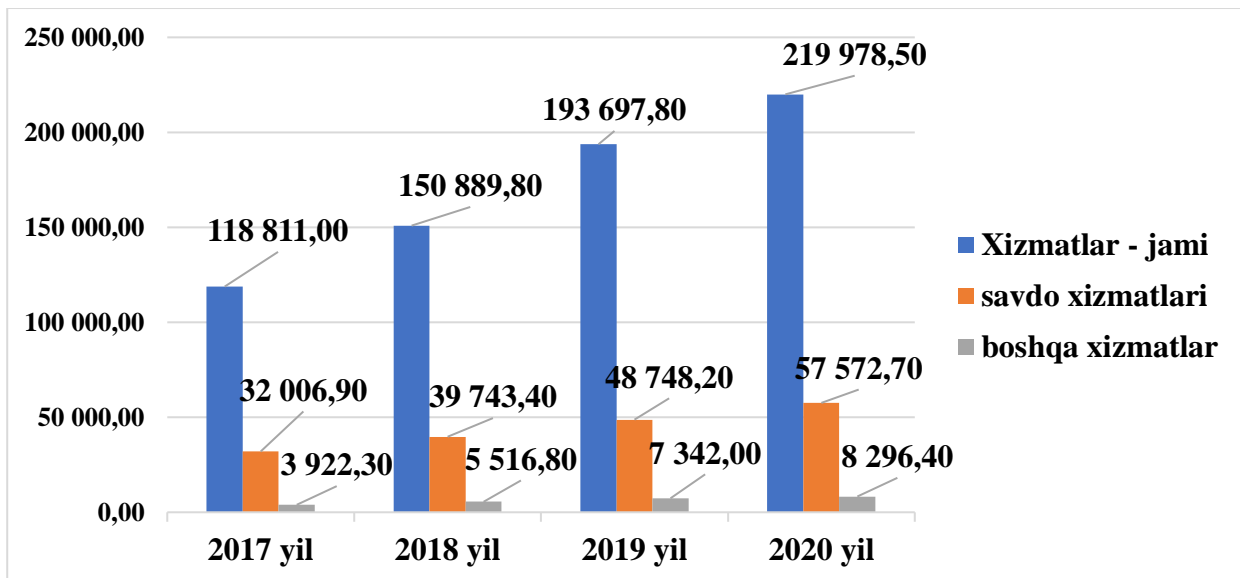
Xorijiy olimlarning mavzuga doir ilmiy adabiyotlari va maqolalarini o‘rganish hamda xorijiy kompaniyalarning bu boradagi tajribalarini tahlil qilish asosida

mualliflik yondashuvlari keltirilgan. Shuningdek, maqolaning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlarini statistik tahlil usullari (dinamik va qiyosiy tahlil usullari)dan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekistonda savdo faoliyatini rivojlantirish aholi turmush darajasini yaxshilash uchun xizmat qiladi. Chakana savdo sohasi iste’molchilar va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi fikr almashishni ta’minlaydi, bu esa aholi ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish va ishlab chiqarish sohasini rivojlantirishni ta’minlaydi. Bundan tashqari, chakana savdo korxonalarida marketing faoliyatining yangi shakl va usullarini faol joriy etish orqali iste’molchi talabini rag‘batlantiradi, pul muomalasini tezlashtiradi, milliy iqtisodiyotning turdosh tarmoqlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Mamalakatimizda chakana tovar aylanmasi 2020-yilning yanvar-dekabr oylarida 194,84 trillion so‘mni tashkil etib, 2019-yilning shu davriga nisbatan 3,2 foizga o‘sdi, shuningdek, yirik korxonalar aylanmasi 34,58 trillion so‘mni (o‘shish sur‘atlari -12,8 foiz), kichik biznes sub’ektlarining aylanmasi 34,58 trillion so‘mni va xususiy tadbirkorlik - 145,14 trln.so‘mni (o‘shish sur‘ati - 3,8%) tashkil etdi [2]. Shuningdek, quyidagi 1-rasmda Respublikamizda iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo‘yicha jami ko‘rsatilgan xizmatlar hajmiga nisbatan savdo xizmatlarining hajmi tahlilini amalga oshirilgan [2].

1-rasm. Respublikamizda iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlar hajmiga nisbatan savdo xizmatlari hajmi tahlili, mlrd so'm [2]

Yuqorida keltirilgan tahlillardan ma'lumki, Respublikamizda jami ko'rsatilgan xizmatlar va tovar aylanmasining umumiy hajmiga nisbatan olganda jami savdo xizmatlarini ko'rsatish hajmi rivojlangan davlatlardagi ko'rsatkichlar bilan solishtirganda ancha past ekanligini kuzatish mumkin. Shu jihatdan mamlakatimizda savdo xizmatlarini ko'rsatish sohasidagi asosiy muammolarni aniqlash zarurati paydo bo'ldi. Ushbu muammolarni aniq ko'rsatish maqsadida PEST tahlili amalga oshirildi (1-jadval).

PEST tahlili savdo muhitining makro tasvirini olish uchun foydalaniladigan vositadir. Bundan tashqari, ushbu konsepsiya kompaniyalar tomonidan ular faoliyat yuritayotgan yoki yangi loyiha/mahsulot/xizmat va hokazolarni ishga tushirishni rejalashtirayotgan muhitni kuzatish uchun vosita sifatida ishlatiladi.

Mamlakatimizda savdo tizimini rivojlantirish, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash, iqtisodiy suverenitet va iqtisodiy manfaatlarni himoya qilish, milliy iqtisodiyot rivojini rag'batlantirish, mamlakat iqtisodiyotining jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi uchun shart-sharoitlar yaratish uchun keng ko'lamdagi ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda har bir biznes sub'yektlari o'zining savdo tizimini samarali tashkil etish uchun

o'z biznesi kelajagini to'g'ri strategik rejalashtirishi lozim bo'ladi. Bu borada PEST tahlilini amlaga oshirish katta ahamiyatga ega [18].

Chakana savdo strategiyasini shakllantirishga yordam beradigan bir qator samarali vositalar mavjud. Chakana sotuvchi muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lgan muhitni tushunishga PEST tahlili yordam beradi. Bu tashkilotlarga ta'sir ko'rsatadigan makro va mikro masalalarni ko'rib chiqishga yordam beradi. Mamlakatdagi siyosiy vaziyat, texnologik taraqqiyot, ekologik omillar, harakatlarning qonuniyligi, iqtisodiyot, ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. PEST tahlili korporativ strategiyani rejalashtirishda va biznes strategiyasining ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlashda foydalanish uchun samarali asos bo'ladi.

1-jadval

O'zbekistonda savdo korxonalarini faoliyatining PEST tahlili [3]

Omillar	Ko'rsatkichlar
Siyosiy (Political)	<ul style="list-style-type: none"> Hukumatning tartibga soluvchi va siyosiy ta'siri; Xorijdan olib kelingan nooziq-ovqat mahsulotlariga yuqori bojxona to'lovlari; O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash; Soliq imtiyozlari va boshqa imtiyozlarning mavjudligi;
Iqtisodiy (Economic)	<ul style="list-style-type: none"> Hukumat va iqtisodiyotning tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri; COVID-19 pandemiyasi bozorning yomon ishlashiga va onlayn xaridlarning ko'proq bog'liqligiga olib keldi; Fuqarolarning daromadlari va xarajatlari harakati; Mamlakat yalpi ichki mahsuloti darajasi; Raqobat muhiti;
Ijtimoiy (Social)	<ul style="list-style-type: none"> Fazo Sarbon Invest" MCHJning kiyim-kechak assortimentimiz barcha yoshdagi va o'lchamdagi odamlarga mos kelmaydi. Eng ko'p ixtiyoriy daromadga ega bo'lgan demografik guruh 40-65 yoshga to'g'ri keladi; Demografik ko'rsatkichlar: aholining o'sishi yoki kamayishi, ishlaydigan fuqarolar soni, aholining o'rtacha yoshi, migratsiya;

Texnologik (Technological)	<ul style="list-style-type: none"> • Mijozlar uchun veb-saytdan foydalanish qulayligi; • Tovarlarga buyurtma berish uchun smartfon ilovalari; • Yangi kashfiyotlar va noyob texnologiyalarni joriy etish; • IT-texnologiyalarning korxonalar faoliyatiga ta'sir qilish darajasi;
---------------------------------------	--

Bozorda raqobat shunchalik shiddatli bo'lyaptiki, har bir qaror butun dinamikani salbiy yoki ijobiy tomonga o'zgartirishi mumkin. Savdo korxonalar faoliyatida duch keladigan muammolarni diqqat bilan organib chiqqandan song agar mamlakatning amaldagi qoidalari va qoidalariga rioya qilsa iqtisodiy samaradorlikka erishadi.

Shuningdek, chakana savdo reklamasi cheklangan resurslardan samarali foydalanish uchun to'g'ri texnika, auditoriya va platformani topishni talab qiladi. Reklama berish biznesni oldinda kutilayotgan noaniqliklar tufayli birinchi navbatda o'z bozorini sinab ko'rish uchun yetarli darajada yaxshi ishlangan bo'lishi kerak. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish marketingning eng tejamkor usuli va shuning uchun chakana savdo uchun mos keladi. Ijtimoiy media kuchli reklama vositasi bo'lishi mumkin, chunki u juda tez kengroq auditoriyaga kirishi va iste'molchilarni xarid qilish qarorlarini qabul qilish uchun jalb qilishi va ta'sir qilishi mumkin. Biznes marketingi uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish strategiyasi haqida batafsil ma'lumot 2-jadvalda keltirilgan. (2-jadval).

2-jadval

Chakana savdoda reklama faoliyatini qo'llash bo'yicha mavjud muammolar tahlili [3]

Byudjet cheklovlari	Chakana savdo korxonasi ko'p millatli kompaniya yoki global brend bo'lmasa, reklama uchun deyarli har bir biznes cheklangan byudjetga asosan ishlaydi. Tadbirkorlar mijozlar e'tiborini tortishga harakat qilishadi, lekin mablag'ni reklamaga yo'naltirmasdan kerakli natijaga ham erishib bo'lmaydi.
Maqsadli auditoriya	Muammo to'g'ri xabarni yaratish va uni yangi ko'rinadigan yoki eshitiladigan narsaga aylantirishdan boshlanadi. Biznesga urg'u berish uchun, avvalo, kerakli auditoriyani aniqlab, iste'molchilarning nimani

	eshitishni xohlashi, uzatilgan xabar ularning qiziqishini uyg'otadimi, bu haqda nima uchun bilishlari kerak kabi savollarga javob berish kerak.
Iste'molchilar xulq-atvori	bu har bir reklama beruvchi uchun asosiy qiyinchilik va har bir biznes egasi o'z reklamasida iste'molchilarning nimani orzu qilishini ko'rsatib berishdir.
To'g'ri usulni tanlash	Reklama uchun mukammal formula yo'q, chunki usullar auditoriya turiga bog'liq. Reklamalarni internetda, radioda, bosmaxonada, tashqi makonda yoki televizorda joylashtirishni hal qilish kerak. Ba'zan bu eng ko'p mijozlarni jalb qiladigan ikki yoki uchta usulning kombinatsiyasi bo'lishi mumkin.
Samaradorlikni o'lchash	Samaradorlikni o'lchash biznes bir vaqtning o'zida turli xil reklamalarni olib borayotgan bo'lsa, bu yanada qiyinlashadi. Eng yomoni, reklamani haqiqatan ham ishni bajarganligini tekshirmasdan ishga tushirishdir.. Reklama ishlayotganligini tekshirish uchun ma'lum bir reklama uchun vaqt oralig'ini belgilash va u savdoga ta'sir qiladimi-yo'qligini kuzatish kerak.
Raqobat	Korxonani yirik kompaniyalardan ajratib turadigan omillarni tahlil qilish va ko'proq moslashtirilgan xizmatni taklif qilish kerak. Halol, ishonchli va maqtovgga sazovor xizmat biznesni raqobatchilardan ajratib turishning yaxshi usuli hisoblanadi. Mijozlarga ajoyib xarid tajribasini berish va tavsiyalar so'rashdan qo'rqmaslik, bu ega bo'lishi mumkin bo'lgan eng yaxshi reklama shaklidir.

Yuqoridagi tahlil asosida aytish mumkinki, reklama faoliyatini tashkil qilishda mavjud muammolarni o'rganish chakana savdo korxonasining iqtisodiyotida, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o'rni, rolini bilish va yangi darajaga erishish yo'llari, vositalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda aniq hisoblangan ko'rsatkichlar bo'lmaydi, balki turli bashoratlarda asosida mo'ljallar, kelgusiga nazar tashlashdan iborat tahlillar bo'ladi.

Kelajakda marketing kommunikatsiyalari sohasidagi boshqa nazariyalar va modellar, iste'molchi qarorlarini qabul qilish jarayoni nazariyasi, iste'mol bozorlarini segmentlarga bo'lish modeli, AIDAmoelning ishonchliligini yanada oshirish uchun ko'rib chiqilishi mumkin [12]. Chakana savdo bilan shug'ullanuvchi korxonalarining

reklama faoliyatini yanada rivojlantirish maqsadida xaridorlarni jalb qilish, ularning ishonchini orttirish hamda ularni saqlab qolish maqsadida SMMdan foydalanish AIDA modeli talablari asosida shakllantirish ijobiy natijalarga erishishga sababchi bo'ladi (3-jadval).

3-jadval

Ijtimoiy media marketingi (SMM) uchun AIDA strategiyasi [3]

Qadamlar	Strategiyalar
E'tibor (Attention)	<p>a) ijtimoiy media saytlarida reklama qilish;</p> <p>b) biznesni boshqalarga ma'lum qilish uchun boshqa ijtimoiy media akkauntlarida obunachi bo'lish va reklama berish (affiliate marketing);</p> <p>d) mahsulot haqida bahs-munozara yaratish kerak, shunda odamlar bu haqida gapirishadi;</p> <p>e) potentsial mijozlarni topish uchun qidiruv tizimlaridan foydalanish;</p> <p>f) mavjud mijozlar tomonidan berilgan tavsiyalardan foydalanish;</p> <p>g) bilbordlar, flayerlar, stikerlar, rod-shoular va gazetalar kabi an'anaviy marketing strategiyalaridan foydalanish;</p> <p>h) tashrif buyuruvchilarni jalb qilish uchun barcha ijtimoiy media va veb-saytlarda o'zaro bog'lanishlarni yaratish;</p>
Qiziqish (Interest)	<p>a) mahsulotlar haqida aniq ma'lumotlar: asosiy xususiyatlari, narxi va rasmlari haqida qisqacha ma'lumot berish;</p> <p>d) kompaniya (yoki egasi) to'g'risida aniq ma'lumotni taqdim etish, unda kompaniyaning nomi (yoki egasi), aloqa raqami va veb-saytga havola ko'rsatish;</p> <p>e) taklif etilayotgan mahsulotlar yoki xizmatlar haqida o'z vaqtida va dolzarb ma'lumotlarni taqdim etish;</p>
Xohish (Desire)	<p>a) aksiyalarni taqdim etish - maxsus chegirmalar, bittasini sotib oling, ikkinchisi sovg'a kabi;</p> <p>d) Ijtimoiy tarmoqlarning sahifasini muntazam yangilab turish.</p> <p>e) izohlar va sharhlarni kuzatib borish va tezda javob berish;</p> <p>f) sotishdan oldin mijozlarga yaxshi xizmat ko'rsatishni taklif qilish.</p>
Harakat (Action)	<p>a) Aniq buyurtma berish jarayonini to'g'ri tashkil qilish;</p> <p>b) To'lov opsiyalari haqida aniq ma'lumot (masalan, to'g'ridan-to'g'ri bank orqali, cheklar orqali, e-comm veb-sayti orqali onlayn to'lov);</p> <p>d) Yetkazib berish opsiyalari (o'zidan olib ketish/yetkazib berish).</p>

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ma'lumki, amaliy nuqtai nazardan, taklif qilingan ijtimoiy media marketing strategiyasi AIDA modeli yordamida chakana savdo marketingini oshirish va samarali bo'lishini ta'minlash uchun chakana savdo korxonasi tomonidan qo'llanilishi mumkin. Ushbu tadqiqot marketing maqsadlarida ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda chakana savdo egalari tomonidan hal qilinishi kerak bo'lgan strategiyalarni o'rganib chiqdi.

Nazariy jihatdan, ushbu tadqiqot AIDA modelidan chakana savdo korxonalarida reklama faoliyatini takomillashtirish uchun marketing uchun ijtimoiy mediadan strategik foydalanishda qo'llanilishini kengaytiradi. Tadqiqot natijasi shuni ko'rsatadiki, AIDA modeli haqiqatan ham marketing maqsadlarida ijtimoiy mediadan foydalanishni strategiyalashda qo'llanilishi kerak.

Xulosa va takliflar

Chakana savdo korxonalarida reklama faoliyatini qo'llash rivojlanayotgan marketing sohasidagi tadbirkorlik faoliyati bo'lib, reklama faoliyati pullik ommaviy axborot vositalari orqali amalga oshiriladigan, moliyalashtirish manbasi aniq belgilanadigan aloqa shakli sifatida amalga oshiriladi.

Reklama faoliyati ishonchni qozonish va potentsial mijozlarni jalb qilishda iste'molchi uchun foydali ma'lumotlarni yaratish va tarqatishga asoslangan marketing usulidir. Shuningdek, reklama mahsulot yoki xizmatni sotib olishga majburlamasdan, kerakli auditoriyaga xabarlar yoki tavsiyalarini yetkazadi. Reklamanning o'sishi YouTube, Telegram, Instagram, Google va boshqa onlayn platformalarning o'sishini ham tezlashtirdi.

Samarali savdo faoliyati va raqobatbardoshligi ko'p jihatdan potentsial iste'molchilar uchun chakana savdo do'koni joylashuvining qulayligi, chakana savdodagi innovatsion o'zgarishlar, yirik savdo shoxobchalarida doimiy mijozlar sonini oshirish uchun diskont kartalardan foydalanishni kengaytirish, xizmat ko'rsatish usullari va mijozlarni jalb qilishda raqamli texnologiyalardan foydalanish, marketing yangiliklaridan, xususan, yangi reklama kanali va ijtimoiy tarmoqlardan faol

foydalanish bilan QR-kod skanerlash tizimlaridan foydalanishni kengaytirish kabi bir qator omillarga bog‘liq.

Bugungi kundagi chakana savdo korxonalarida reklama faoliyatidan foydalanish har bir korxonaga uchun juda zarur bo‘lib, ayniqsa, ichki va tashqi iqtisodiy faoliyatda katta samaradorlikka ega. Reklamadan foydalanish orqali korxonaga, tovarlar, buyurtma shartlari va aloqalar haqida batafsil ma’lumotlarni ommaga taqdim etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28 yanvar 2022 yildagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” PF-60-son farmoni <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
2. O‘zbekiston Respublikasi davlat Statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
3. Ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish orqali muallif ishlanmasi.
4. Егоров, Ю. Н. Основы маркетинга: учебник / Ю.Н. Егоров. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва: ИНФРА-М, 2021. - 292 с.
5. Котлер, Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. - 15-е изд. - СПб: Питер, 2018. - 848 с.
6. A.T. Kearney Global Retail Development Index™-2019.
7. B.Dj.Safarov (2022) Development Of Retail Trade in Uzbekistan, Texas Journal of Multidisciplinary Studies Volume 4 198-204.
8. Final Report from the Expert Group on Retail Sector Innovation. http://ec.europa.eu/research/innovationunion/pdf/Report_from_EG_on_Retail_Sector_Innovation_A4_FINAL_2.pdf
9. Harley Finkelstein, chief platform officer, Shopify.com. Interview by Nicole Reyhle in October 2013.
10. Heidig, W., Dobbelsstein, T., Mason, R. B., & Jooste, W. (2018). Preference for a career in retailing: a question of personality. The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research, 28(4), 436-453.

11. Final Report from the Expert Group on Retail Sector Innovation.
http://ec.europa.eu/research/innovationunion/pdf/Report_from_EG_on_Retail_Sector_Innovation_A4_FINAL_2.pdf
12. Nicole Reyhle, Jason Prescott McGraw-Hill Education Retail 101: The Guide to Managing and Marketing Your Retail Business Paperback - Illustrated, June 23, 2014.
13. Rashid, A., & Barnes, L. (2020). Exploring the blurring of fashion retail and wholesale brands from industry perspectives. // The Journal of The Textile Institute, 1-7. <https://doi.org/10.1080/00405000.2020.1757295>
14. Shahizan Hassan et al. Strategic use of social media for small business media based on the AIDA model/ Procedia - Social and Behavioral Sciences 172 (2015) 262 - 269.
15. Sunil Sahadev, Sidharth Muralidharan & Pallavi Singh. Introduction to the special issue on marketing communications and sustainability (2022), Journal of Marketing Communications, 227-231.
16. Zhou, Y., and X. Ye. 2018. "Differential Game Model of Joint Emission Reduction Strategies and Contract Design in a Dual-channel Supply Chain." Journal of Cleaner Production.
17. https://www.statista.com/topics/8053/retail-industry-advertising-in-the-us/#dossierContents_outerWrapper
18. <https://anvilhook.ru/blog/poshagovoe-rukovodstvo-po-pest-analizu-uvelichivajte-pribyl-gramotno>
19. <https://doi.org/10.1080/09593969.2018.1462236>.

ЎСМИР СПОРТЧИЛАРДА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ АСПЕКТЛАРИ

Саъдуллаев Азиз Акмал ўғли

Қарши давлат университети

Психология фаолият турлари бўйича таълим йўналиши магистранти

АННОТАЦИЯ

Мақола матнида иродавий актлар, иродавий хатти –ҳаракатларнинг инсон фаолиятидаги аҳамияти, ироданинг психологик жараён сифатидаги таърифлари, иродага оид ёндошувлар, спорт фаолиятида ироданинг ўрни, спортчиларни иродавий тайёрлаш, ирода ва унинг психологик хусусиятлари, иродавий тарбия, ихтиёрий ҳаракатлар ва тўсиқлар, спортчиларда қарор қабул қилиш жараёни каби масалалар ҳам кенг ёритилган.

Калит сўзлар: Спорт, ирода, иродавий ҳаракатлар, қарор қабул қилиш, тўсиқ, қарама-қаршилик, чидамлилиқ, дадиллик, мустақиллик, интилиш, мотивация, қизиқиш.

АННОТАЦИЯ

В тексте статьи произвольные действия, значение произвольного поведения в деятельности человека, определения воли как психологического процесса, подходы к воле, роль воли в спортивной деятельности, волевая подготовка спортсменов, воля и ее психологические особенности, также широко освещаются добровольные тренировки, произвольные действия и препятствия, принятие решений у спортсменов, такие как процесс.

Ключевые слова: Спорт, воля, произвольные действия, принятие решений, препятствие, противостояние, выносливость, смелость, независимость, стремление, мотивация, интерес.

ANNOTATION

In the text of the article volitional acts, the importance of voluntary behavior in human activity, the definition of the will as a psychological process, volitional approaches, the role of the will in sports, voluntary training of athletes, the will and its psychological characteristics, voluntary training, voluntary actions and barriers in athletes. issues such as the process are also covered extensively.

Key words: *Sport, will, voluntary action, decision making, obstacle, resistance, endurance, courage, independence, aspiration, motivation, interest.*

Спортчини мусобақага психологик тайёрлаш жараёнида унинг иродасини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Спортчи ўз олдига қўйган мақсади сари интилишида унинг иродаси намоён бўлади. Иродаси кучли спортчи турли тўсиқларга дуч келсада, уни енгиб ўтишга ва доимо мақсад сари олға қадам ташлашга интилади. Иродаси суст спортчи аксинча, дастлабки қийинчиликни оғир қабул қилади ва бу унда салбий эмоционал ҳолатни юзага келтирган ҳолда натижага эришиш мотивциясини сусайтиради. Шунинг учун спорт психологиясида спортчининг иродасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилади. Ирода туфайли киши ўз шахсий ташаббуси билан онгли заруриятдан келиб чиққан ҳолда, олдиндан режага солинган йўналишда ва олдиндан назарда тутилган куч-ғайрат билан тегишли иш-ҳаракатни бажариши мумкин. Шунингдек, одам ўз психик фаолиятини мақсадга мувофиқ уюштириши ҳамда уни муайян бир мазмунга йўналтириши мумкин. Ирода одам хатти-ҳаракатига бир томондан йўналишга солса, иккинчи томондан мавжуд вазифа ва талаблардан келиб чиққан ҳолда кишининг психик фаолиятини уюштиради. У шахс фаолияти мазмунига таъсир қилади [1,78].

С.Я.Самулкиннинг айтишича, ихтиёрий ёки иродавий ҳаракат олдиндан қўйилган мақсад асосида бизнинг хоҳишимиз билан бўлган фаолликдир. Бу ҳаракат бизнинг ўзимиз билан боғлиқ ва у онгли равишда зўр беришимиз

натижасида содир бўлади. Бундай фаолликда инсон ўзининг иродасини намаён этади[2,101].

Иродавий ҳаракатлар, ихтиёрсиз иш-ҳаракатлардан фарқлироқ онгли равишда қилинади. Бу ҳолда онгнинг фаолияти ҳаракат мақсадини белгилашда, бу мақсадга эришиш воситалари ва йўл-йўриқларини олдиндан белгилашда, маълум бир қарорга келишда ҳамда бу қарорни ижро этишда намоён бўлади.

Ю.А.Горбуновнинг таъкидича, нимаки ихтиёрий бўлса, демак у онгли – анлангандир. Бир томондан фикрлар ва хоҳишлар ва иккинчи томондан ҳаракатлар ўртасида қандайдир мустақил куч бўлиши керак ва бу ирода дейилади. Инсон ўзининг фикр ва хоҳишларига мос равишда ёки тескари равишда ҳаракат қилишга иродалидир. У ирода функциясини қуйидагича белгилаган: «Ирода ҳаракатни келтириши, тугатиши, кучайтириши ва кучсизлантириши мумкин»[3,34]. Бундан келиб чиқадики, инсон ўз хатти – ҳаракатини онгли равишда бошқаришида, ирода фақатгина мобилизация ва тўсиқларни енгиш билан боғлиқ бўлиб қолмайди.

Б. Н. Смирнова инсон фаолиятида ихтиёрий ва иродавий ҳаракатларни ўзига хос тарзда ажратиб ўтади. Муаллифнинг фикрича, иродавий ҳаракатлар доимо ташаббускордир. Уларнинг пайдо бўлиши инсоннинг ўзидан келиб чиқади. Ихтиёрий ҳаракатларнинг мақсад ва вазифалари ташқи оламдан берилади ҳамда инсон томонидан қабул қилиниши ёки қабул қилинмаслиги мумкин. Ихтиёрий ҳаракат «ташқи ташкил этилган», иродавий ҳаракатлар «ички ташкил этилган» дейилади[4,28]. Қарор қабул қилиш инсоннинг ишончи ва ишончсизлиги билан боғлиқ. Бу тавсиф қабул қилинган қарорнинг тўғрилигига инсоннинг ишончи ёки иккиланиши билан ифодаланади. Ишонч инсонни дастурни амалга оширишга ундаса, иккиланиш қабул қилинган қарорни ҳар томонлама текширишга мажбур қилади. Ишончлилик даражаси ички ва ташқи омиллар билан аниқланади. Бу борада маълумотлар биринчи навбатда туради: фаолият борасида инсон қанчалик кам маълумотга эга бўлса ва дастурни амалга оширишда олдинда турган усуллар (вариантлар) тенгдек туюлса, у шунчалик

кучли иккиланишни ҳис қилади. Ишончсизликни кутилмаган вазият, янги шароит, маҳоратнинг йўқлиги каби омиллар кучайтиради. Ишончсизликни келтирувчи ички омиллар – хавотир, бир хулосага келолмаслик каби шахсий сифатлардир. Ўзига юқори баҳо берувчи импульсив, эҳтиросли шахсларда ишонч ўзига юқори даражада ишониш даражасига ўзгаради ва бу тўлиқ шароитни ва шахсий имкониятларни етарлича ҳисобга олмасдан фаолиятни режалаштирига олиб келади. С. Л. Рубенштейннинг кузатишича: бундай шахслар ўзларини шароитнинг бошқарувига топширади ва бу уларга мос келадиган натижани келтиришига ишонишади. Шунинг учун хавотир ва иккиланишнинг белгиланган даражаси керакли ҳисобланади ва бу маълум даражада хавфсизликни яратади[5, 245].

И.В.Болзитовага кўра, иродавий тайёргарлик мазмунига спортчи шахси иродасининг айрим томонлари сифатида[6, 27]:

1. Мақсадга интилувчанлик – ироданинг ушбу кўриниши ўз олдида қўйилган мақсад ва вазифаларни аниқ тасаввур этилиши, фаолиятларни ҳамда хатти-ҳаракатларни режали равишда амалга ошириш, фикр-ўйларини, бутун диққатини ўз олдида қўйилган мақсад сари жамлаб у томон изчил интилиш тарзида намоён бўлади.

2. Қатъият ва матонат - мақсадга эришиш йўлидаги курашларда ҳамда кўплаб, шу жумладан кутилмаган қийинчиликларни енгиб ўтишда, узок вақт ўз куч-ғайратини ва фаоллигини сақлаб қола олишда ифодаланади.

3. Журъат ва жасорат – амалий фаолиятда қабул қилинган қарорнинг ўз вақтида ва чуқур ўйлаб қабул қилинишида ифодаланади. Бунда ҳатто таваккал ва хавф мавжуд бўлган ҳолларда ҳам қабул қилинган қарор учун масъулиятдан кўрқмаслик ҳисси алоҳида кўзга ташланади. Спортчи ўзидаги кўрқув ва иккиланишларни ҳам енгиб, ўз олдида қўйилган вазифани амалга оширишга муваффақ бўла олади.

4. Мустақиллик ва ташаббускорлик - спортчининг шахсий ташаббускорлиги, янгиликлар қилишга интилиши, ижодкорликка мойиллиги билан ифодаланади. Бундай спортчида мақсадга эришиш йўлидаги хатти-ҳаракатларда ниҳоятда тезкор фикрлаш кўзга ташланади.

5. Саботлилик ва ўз-ўзини тута билиш - спортчининг энг мураккаб, эмоционал кўзғалишлар пайтида ёки руҳан тушкунлик пайтида, кучли зўриқиш, чарчок, кутилмаган тўсиқларнинг юзага келиши, омадсизликларнинг рўй

бериши ёки бошқа салбий омиллар таъсири шароитида ҳам теран ақлини сақлаб қолиш, ўз ўй-хаёлларини, хатти-ҳаракатини бошқара олишида ифодаланади.

Спортчилар фаолияти ҳар томонидан турли қийинчиликларни доимо енгиб ўтиш билан узвий боғлиқ. Қийинчиликларнинг икки асосий гуруҳи ажратилади – объектив ва субъектив қийинчиликлар. Объектив қийинчиликлар – айна спорт фаолияти турига хос бўлган тўсиқлар. Булар катта жисмоний юкламалар, фаолиятнинг об-ҳавога боғлиқ шартлари (шамол, ёмғир қор, иссиқлик), ўрганилаётган машғулотнинг техник жиҳатдан қийинлиги, спорт анжомларининг бузилиши, томошабинларнинг салбий реакцияси, нотаниш мусобақа жойи, чигал ёзди машғулотларни тўлиқ бажара олмаслик кабиларда намоён бўлади. Инсонлар ўз фаолияти натижаси учун масъулиятни ташқи сабабларга ёки ўзига юклаш мойиллигига қараб фарқланишади. Бундай сифатлар назоратни локаллаштириш дейилади. Ўз хатти-ҳаракати учун масъулиятни ташқи сабабларига юклаганда назоратнинг ташқи (экстернал) локаллаштирилиши тўғрисида фикр юритилади. Бу тоифага мансуб шахслар ўзининг қониқарсиз хатти-ҳаракатини турли баҳоналар билан изоҳлайди. Ўз хатти-ҳаракати учун ўзини масъул деб билса, унда назоратнинг ички (интернал) локаллашуви устун деб ҳисоблаш учун асос бор. Назоратнинг ички локаллаштирилиши хос бўлган одамлар мақсадга эришишда анча маъсулиятли, изчил ўз-ўзини таҳлил қилишга мойил ҳамда мустақил бўлишликлари аниқланган.

Хулоса қилиб айтганда, спортчиларда иродавий сифатларни янада ривожлантириш уларнинг фаолияти учун янада самарали бўлиб, ўзининг хато ва камчиликлари, муваффақиятсиз онларидан тўғри хулоса чиқаришга ҳамда буларни инобатга олган ҳолда, ўз камчиликлари устида янада кўпроқ ишлашга ҳаракат қилиши ва кейинги мусобақаларда муваффақиятларга эришишида ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ильин Е.П. Психология воли / Е.П. Ильин СПб : Питер, 2000. – 288 с.
2. Самулкин С.Я. Особенности волевой активности представителей различных видов спорта :автореф. . дис. канд. пс. наук. Пермь : ГОУ ВПО ПГПУ, 2004. –17 с.
3. Горбунов Ю.А. Сравнительная характеристика проявления волевой активности в различных видах спорта // Вестник 111 НУ. Серия Физкультура и спорт. 2002. № 1. С. 34 - 42.
4. Смирнов Б.Н. Психологические механизмы эмоционально-волевой саморегуляции в спорте / Б.Н. Смирнов // Теория и практика физической культуры. 1999. - №» 12. - С. 28 – 32.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии, 4-издание.

ISAJON SULTONNING “BILGA XOQON” ROMANI

Madaminova Dilnura Bahodir qizi

Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sulton va uning “Bilga xoqon” asari haqida so‘z yuritiladi, shuningdek, “Bilga xoqon” romanining yaratilishi, badiiyligi, romandagi obrazlar, ramzlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarixiy roman, “Bilga xoqon”, ilk roman, tarixiylik va reallik, turk xalqi, tabg‘ach.

Keyingi yillarda o‘zbek adabiyotida tarixiy roman janrida ko‘plab asarlar yaratilayotgani milliy romanchiligimizda ijobiy hodisadir. O‘zbek tarixiy-badiiy nasrida qadimgi turkiylar hayoti qalamga olingan asarlar juda kam. “Bilga xoqon” romani qadim ajdodlarimiz obrazini yaratish yo‘lidagi dadil qadamlardir. “Sharq yulduzi” jurnalining 2019-yil 9- va 10- sonlarida taniqli yozuvchi Isajon Sultonning “Bilga xoqon” tarixiy romani bosilib chiqdi. Yaqinda Turkiyaning Bursa shahrida Turk til qurumi, Turk davlatlari kengashi, Turkiya madaniyat va turizm vazirligi, Otaturk nomidagi madaniyat, tarix va til yuksak qurumi tomonidan o‘tkazilgan “Tilda, fikrda, ishda birlik – turkiy dunyo adabiyot (roman) mukofotlari” tanlovi g‘oliblari taqdirlandi. Ular orasida Isajon Sulton ham bor, uning “Bilga xoqon” romani tanlovda g‘olib bo‘ldi.

O‘zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sultonning “Bilga xoqon” tarixiy-biografik romani janriga ko‘ra, O‘zbekistonda ushbu mavzuda yaratilgan ilk roman sanaladi. 2022-yilda «Factor Books» nashriyoti tomonidan kitob holida chop etilgan.

“Bilga xoqon” romani – turkiy xalqlarning o‘n uch asrdan narigi davrdagi qayg‘ulari ifodasi. Yozuvchi toshbitiklar orqali yetib kelgan ma’lumotlarni roman matniga mohirlik bilan singdirib yuborgan, qadimgi turk davridagi manzarani,

qahramonlarning turkona tabiatini, hech narsadan tap tortmas botirligini saqlashga harakat qilgan. Asarda davr xususiyatiga ko'ra, arabcha va forsha so'zlar qo'llanilmagan, roman sof turkiy tilda yozilgan. Roman turk uluslarining birlik, qahramonlik, to'g'rilik, fidokorlik kabi muqaddas an'analaridan xabar beradi. Asarning birinchi bo'limi "Kichik yish" deb nomlangan, roman "Ko'gman tog'i etaklariga qish bola tashlagan, qor momoguldurak bilan yoqqan edi.", - deya boshlanadi. Roman boshlanishidagi Ishbara yamtar va Bulut obrazlari turk buduniga xos bo'lgan qirralarni o'zida ifoda etgani bilan diqqatga sazovordir. Roman tarixiylik tamoyili asosiga qurilgani uchun, yozuvchi ortiqcha dabdababozlikka, romantik kayfiyatlarga berilmaydi. Bilga xoqon, To'nyuquq va Kultigin obrazlarini ideallashtirmasdan, ularning real qiyofasini chizadi. Asarda ko'kturk xoqonligi davri, milliy qahramonlar Bilga xoqon, Kul Tigin, Bilga To'nyuquq hayoti, ilk ko'kturk davlatining qurilishi va turk yasasining joriy qilinishi, O'rxun-Enasoy bitiklarining yaratilishi tarixi haqida so'z boradi. Roman Bilga xoqon boshchiligida turkiy uluslarning birlashishi davridan boshlab, tabg'achlarga qarshi kurashda g'alaba qozonishi, o'z davlatini tuzishi va yasasini joriy qilishi, bitiktoshlarning yaratilish tarixi va Bilga xoqonning xiyonat tufayli o'ldirilishigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Shu o'rinda, Bilga xoqonning tarixdagi adolatli, millatparvar xoqon sifatidagi obrazi Eltarish xoqon va Kul tigin obrazlari orqali mukammal tasvirlangan.

Tabiat hodisalari va turli mavjudotlarga ma'nolar yuklash, barcha narsalar o'z o'rnida qandaydir betakror timsol vazifasini o'tashi, professor Abdug'afur Rasulov alohida uqtirganidek, Isajon Sulton asarlariga xos muhim xususiyatlardan biridir. "Bilga xoqon" romanida ham yozuvchi tabiat tasvirini mohirona tasvirlaydi. Romanning ilk so'zlari ham tabiat tasviri bilan boshlanadi. Isajon Sulton ijodidagi tasvirlar hech kimnikiga o'xshamagan, o'ziga xos va takrorlanmas:

"Kun yanada yuksaldi, tevaragida oqish aylana yasadi;

Qattiq qish o'z yoyini olib tevarakka muz o'qlarini otgan, qordan to'siq yasab, izg'irin cherigini yoygan kez...;

Kun yonboshlamagan edi. Ko‘k so‘yilgan qo‘zining terisiday och moviy bo‘lib turardi...”

Isajon Sulton quyidagi voqeani hikoya qilar ekan, Ishbara va Bulut obrazlari orqali Vatanni qutqarib qolish yo‘lida turk xoqonligining vatanparvarlari or-nomus uchun hatto o‘limga ham tik borishga o‘zlarida zarurat sezgan degan gapni aytmoqchi bo‘ladi:

“– Shumi yigitlik? – dedi Ishbara. – Hoy siz! Eltarish xoqonning o‘g‘li Bilga xoqon so‘zi qulog‘ingizga kelmadimi?

– Keldi oz-moz!

– Unda xotin-bolangizni qo‘yib, Bilga xoqon so‘ziga kirsangiz bo‘lmaydimi? Boraylik, ne desa uni qilaylik.

Bilga xoqon bitta maqsadni – otasi Eltarish xoqon barpo qilgan Ikkinchi turk xoqonligini mustahkamlashni, bir-biriga dushmanlashgan turkiy qabilalarning boshini qovushtirishni ko‘zlagan edi. Romanning qaysi o‘rnida davlat va qabilalarni yakdil qilish manfaatlari turgan bo‘lsa, Bilga xoqon obrazi yetakchilik qiladi. Romandagi tabg‘ach xalqi tarixda kuch-qudrati bilan emas, balki makkorligi, turkiy qabilalarni bir-biriga dushman qilib parchalab tashlagani bilan nom qoldirgan. Quyidagi parcha turk budunining holatini tasvirlaydi:

“Kishilar yo‘qsillikda tubanlashib ketgan edilar! Birov birovni ko‘zga ilmas, oshliq o‘yi, kun kechirish qayg‘usi shu ko‘yga solib qo‘ygan, bo‘lar-bo‘lmas qush eti yo meva uchun urishib-so‘qishadigan turumga kelgan, qon to‘kishdan-da tap tortmas, yovqurligi, tikboshligi tugab bitgan edi. Yigit-yalang oshliq izlab olis ellarga ketib qolishar, tabg‘ach yo qitanga yollanib, er otiga to‘g‘ri kelmaydigan yumushlarni qilib yurishardi. Yilqi, yo mol boqib, qorovullik qilib, cherikka yollanib topganlarini oydayilda bir ena-otasiga yuborib, o‘zlari o‘sha yurtlarda esankirab, yerdayin bo‘lib yashashardi.”

Ishonuvchan, sodda turk qabilalari tabg‘achning nafis ipagiga, shirin so‘zlariga mahliyo bo‘lib, aldanib bir-biri bilan dushmanlashganini yozuvchi Bilga xoqon boshchiligida o‘n o‘q qabilasi ustiga yurish qilgani haqidagi voqealar orqali ko‘rsatadi.

Bilga xoqonning o‘z ismiga munosib ravishda dono, mard xoqon. Bilga xoqon To‘nyuquqning “To‘qqiz o‘g‘uz o‘z qardoshimiz, qonimiz bir. Tuyqusdan bossak-chopsak, er kishini ishi bo‘lmas” degan maslahatiga rozi bo‘ladi, qarindoshlari to‘qquz o‘g‘uz, o‘n o‘q, qirg‘iz qabilasi ustiga qo‘qqisdan hujum qilishni o‘ziga ep ko‘rmaydi. Turklarning azal-azaldan qonida bor bo‘lgan mardlik va adolatparvarlikni yozuvchi juda o‘rinli topib tasvirlaydi.

Badiiy asarning tili uning umumiy muvaffaqiyatini belgilovchi bosh xususiyat hisoblanadi. Chunki badiiy ifoda, tasvir o‘quvchini dastlab asar voqeligiga, so‘ng muallifning adabiy (ma‘naviy) olamiga olib kiradi. Asar tili ilk jumlaridanoq o‘quvchiga nihoyatda sodda ko‘rinadi, bu soddalik esa o‘sha davr va muhit bilan uyg‘unlik kasb etgan. Bu uslub asar oxirigacha saqlanib qolgan:

“Bilga xoqon shunday dedi:

- Alplarim, botirlarim, erlarim, yigitlarim ! Yovni to‘xtamay bosasan.

- Otingni yeldirasan, to‘g‘ridan ura-ura borasan, so‘ng ayrilib, yonlamasiga yana urasan !

- Yelday uchib urishasan. Aylanib-aylanib urasan. Xalqali, yassili temir po‘stiningni, ustidan molteri po‘stiningni, boshingga dubulg‘angni kiyasan, o‘zingga o‘q tekkizmaysan...”

yoki turk qo‘shinining tabg‘achlarni mag‘lub qilish arafasida yaralanib jon berayotgan Bulutning Ishbara yamtar bilan qilgan savol-javob tasviri :

“– Ishbara! – dedi Bulut arang shivirlab. – Biz yengdikmi?

– Yengdik, Bulut! Tabg‘achni enasini ko‘rsatdik!

– Ulus endi erklimi ?

– Endi tugal erkli, Bulut! ”

O‘ziga o‘zi ishonmagan odam o‘z xalqiga, hukmdoriga sadoqatini ko‘rsata olmaydi, xiyonat qilish uchun payt poylab turadi. Meyli Chur obrazida ayni shunday toifadagi odamlarni ko‘ramiz. Meyli Chur va Ishbara, Bulut bir-biriga zid obrazlar. El Bo‘g‘u tilidan aytilgan “Qorin-qursoq, oshliq qayg‘usi er kishini tuban qilib qo‘yar ekan-da” degan gapi romanning asosiy maqsadiga ishora qiladi. Turkiy qavmlarning

parokanda bo‘lib ketishlariga, birlasha olmayotganlariga qorin tashvishi sabab ekanini ko‘rsatadi. “Bizning urug‘lar yer yuzini yarmini to‘ldirgan, dedi. To‘g‘ri, To‘qqiz o‘g‘uz, qirg‘iz, qitan o‘z urug‘imiz. Naryoqda Tinsi o‘g‘li yotadigan toqqacha, bu yoqda Temir Qopqagacha bizning qondoshlar esa, nega buncha yo‘qsillikda yuribmiz?” deb o‘yladi. Uning o‘yi shungacha yetdi”

Xulosa qilib aytganda, badiiy asar bo‘sh idishga qiyos qilinadi. Uni o‘quvchi o‘z ko‘nglidagi ma‘no bilan to‘ldiradi. Agar o‘quvchi ko‘nglida ma‘no bo‘lmasa, “idish” bo‘sh qolaveradi. Shunisi ham borki, chinakam badiiy asar hech qachon to‘lmaydigan bir idishdir. Ulug‘bek Hamdam bilan qaysi bir suhbatida Isajon Sulton : “Kitobga turnaqator navbatlar” bo‘lishini orzu qilgan edi. Nasib etsa, ana shunday kunlar kelsa, asarlariga turnaqator navbatlarda turilajak yozuvchilardan biri Isajon Sulton bo‘ladi deb o‘ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isajon Sulton.”Bilga xoqon” roman, qissalar va hikoyalar. Toshkent : Factor books nashriyoti, 2022.
2. Isajon Sulton nasri badiiyati: ilmiy maqolalar, taqriz, adabiy suhbatlar, maktublar/ to‘plab nashrga tayyorlovchilar : G.Sattorova, M.Qo‘chqorova. - Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
- ?? N.Rahmonov. Mangu bitiktoshlar ilhomi: <https://uza.uz/posts/25169>.
4. A.Haydarov. Jur‘at jasorat va ijodiy mahorat mahsuli: <https://uza.uz/posts/287869>

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	Jo'rayev Sarvar Davlat o'g'li. (2023). BIRJA QIMMATLI QOG‘OZLARI LIKVIDLILIGINING MOHIYATI VA O'ZIGA XOS JIHATLARI. SCHOLAR, 1(8), 4–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790582
2	
	Xusanova Nargiza Farxod qizi. (2023). BERUNIY-QOMUSIY OLIM. SCHOLAR, 1(8), 9–18. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790592
3	
	Abdukodirov Sardor, Daminov Shakhriyor, & Shomurodov Shakhobiddin. (2023). INFORMATION SUPPLY AND REGULATORY FRAMEWORK FOR THE ORGANIZATION OF WAGON FLOWS ON SECTIONS. SCHOLAR, 1(8), 19–26. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790599
4	
	Xudayberdiyeva Tursinoy. (2023). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ YOSHIDAGI BOLALARDA IJODIY FIKRLASH QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI. SCHOLAR, 1(8), 27–31. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790608
5	
	Sultonova Sevara Farhod qizi. (2023). MADANIY TADBIRLARNING BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDAGI O'RNI. SCHOLAR, 1(8), 32–36. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790622
6	
	Жумаева Гулрух Журакуловна. (2023). НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ. SCHOLAR, 1(8), 37–42. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790628
7	
	С.А.Набиева, & А.С.Қосимов. (2023). РЕНТГЕН НУРЛАРИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ. SCHOLAR, 1(8), 43–51. https://doi.org/10.5281/zenodo.7790636

8

Nazirova O.Z, & Nazirova X.Z. (2023). COMPARATIVE ANALYSIS OF UNITS AND RITUAL OF COMPLIMENT AS UNIT OF SPEECH ETIQUETTE. SCHOLAR, 1(8), 52–58.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790642>

9

Nazirova O.Z. (2023). METHODS OF FORMING COMMUNICATIVE SKILLS IN NON-TRADITIONAL FOREIGN LANGUAGE LESSONS. SCHOLAR, 1(8), 59–63. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7790650>

10

Djumanov Saitmurod Alimbekovich, & Olimbekov Odilbek Saidmurod o'g'li. (2023). PROBLEMS OF STIMULATING FOREIGN DIRECT INVESTMENT. SCHOLAR, 1(8), 64–69.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790654>

11

Doniyev Sardor Ixtiyor o'g'li. (2023). HARBIY SALOHIYATNI OSHIRISHDA O'ZBEK-HIND HAMKORLIGINING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI. SCHOLAR, 1(8), 70–74.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790664>

12

Saidova Madina Sodiq qizi, Kenjayeva Farangiz Yashin qizi, & Bekmurodova Bonu Yigitali qizi. (2023). MASOFAVIY O'QITISH VA UNING TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI. SCHOLAR, 1(8), 75–80.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790674>

13

Abdirashidov Durbek Abdirashid o'g'li. (2023). POLIVINILXLORID VA MINERAL TO'LDIRUVCHILAR ASOSIDA OLOVBARDOSH KOMPOZITSION MATERIALLAR OLISH TEXNOLOGIYASINI ISHLAB CHIQUISHNING ZARURLIGI VA AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(8), 81–85.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790678>

14

Kengasheva Iroda. (2023). THE PROBLEMS OF SPEECH COMPRESSION IN SIMULTANEOUS INTERPRETATIONS. SCHOLAR, 1(8), 86–92.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790682>

15

Kengasheva Iroda. (2023). A THEORY OF PREDICTION IN SIMULTANEOUS INTERPRETING. SCHOLAR, 1(8), 93–97.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790686>

16

Karimova Nafisabonu Djamshidovna. (2023). CHAKANA SAVDODA REKLAMA FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI. SCHOLAR, 1(8), 98–111.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790692>

17

Саъдуллаев Азиз Акмал ўғли. (2023). ЎСМИР СПОРТЧИЛАРДА ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ АСПЕКТЛАРИ. SCHOLAR, 1(8), 112–117.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7790702>

18

Madaminova Dilnura Bahodir qizi. (2023). ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANI. SCHOLAR, 1(8), 118–122.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7792704>